

Ára: 800,— Ft

TARTALOM

<i>Erős Ferenc:</i> Ferenczi Sándor professzori kinevezése: háttér és kronológia.....	3
<i>Michael Schröter:</i> »Kell-e az egyetemen psychoanalysisist tanítani?« – Egy eredeti Freud-szöveg megkerüléséről	29
<i>Hárs György Péter:</i> A „vörös Róheim”	45
<i>Pléh Csaba:</i> Révész Géza – A sors feszültségei levelezése és székfoglalója tükrében	75
ENGLISH SUMMARIES	101
CONTENTS	104

E számunk megjelenését anyagi
támogatásukkal segítették:

nka
Nemzeti Kulturális Alap

Anoním támogatóink jövedelemadójuk
1%-ával

THALASSA

PSZICHOANALÍZIS-TÁRSADALOM-KULTÚRA

2009/4

PSZICHOANALÍZIS MAGYARORSZÁGON 1918-1919

ERŐS FERENC:

**Ferenczi professzori kinevezése:
háttér és kronológia**

MICHAEL SCHRÖTER:

Egy eredeti Freud-szöveg megkerülése

HÁRS GYÖRGY PÉTER:

A „vörös Róheim”

PLÉH CSABA:

Révész Gézaról

Thalassa 2009/4

THALASSA görögül tengert jelent. Más nyelveken ez a címe Ferenczi Sándor egyik nevezetes írásának, a **Katasztrófák a nemi működés fejlődésében** című könyvének. Folyóiratunk címével Ferenczi klasszikus művére, egyben az őstenger, a forrás, az anyaméh, a kezdet szimbolikájára kívánunk utalni.

Az 1989-ben alapított és 1990 óta megjelenő **Thalassa** a huszadik század elejének ahhoz a hagyományához nyúl vissza, amelyben a pszichoanalízis a korabeli kultúrával, irodalommal, társadalomtudománnyal szoros összhangban hatott és fejlődött. A **Thalassa** ezt a hagyományt igyekszik feleleveníteni, ugyanakkor arra törekszik, hogy lépést tartson a modern társadalomtudományok és a pszichoanalízis legújabb fejleményeivel is. A **Thalassa** nem pszichoanalitikus szakfolyóirat. „Műhely” rovatunkban azonban szívesen közlünk klinikai-terápiai vagy technikai-módszertani cikkeket, esetismertetések is, különösképpen olyanokat, amelyek általánosabb, történeti vagy elméleti szempontból is figyelemreméltóak. A **Thalassa** független folyóirat, nem kötelezi el magát egyetlen lélekelemzési irányzat mellett sem, de hangsúlyozott figyelemben kívánja részesíteni a pszichoanalízis filozófiai és társadalomtudományi alapjait és alkalmazási lehetőségeit bemutató és elemző írásokat. Feladatának tekinti, hogy hírt adjon az ilyen irányú hazai és külföldi törekvésekről. Mint interdiszciplináris folyóirat, hasábjai nyitva állnak a humán tudományok minden olyan művelője számára, akinek kérdésfelvetései a pszichoanalízissel érintkeznek, és ezzel kapcsolatban érdemi mondanivalója van.

2009/3. számunkban Ferenczi bécsi tanulóéveiről, Freud és Jones Shakespeare-olvasatáról, Feldmann Sándorról és Houdiniról szóló írásokat adtunk közre, valamint Ferenczi Sándornak két, magyarul eddig meg nem jelent, írását közöltük. 2010/1. számunk fő témája a pszichoanalízis és filmművészet kapcsolata lesz.

A címlapon, a Közoktatásügyi Miniszterhez, a pszichoanalízis rendszeres előadás-tartásának és Ferenczi Sándor tanárrá történő kinevezése tárgyában, az orvostanhallgatók által 1919. január 28-án benyújtott kérvényhez mellékelt hallgatói aláírások 3-as számmal jelzett oldala.
(SOTE Levéltár, az Orvostudományi Kar Dékáni Hivatalának iratai,
1919 1/b 29. doboz. 5785/1918-19)

A Thalassa Alapítvány ezúton is tisztelettel mond köszönetet mindazoknak, akik az elmúlt időszakban közvetlen adományaikkal, valamint személyi jövedelemadójuk 1%-ával támogatták az alapítvány kiadói tevékenységét. Kérjük, hogy amennyiben módja és lehetősége van rá, a jövőben is támogassa kiadványaink megjelenését, amelyet előre is köszönünk. **A Thalassa Alapítvány bankszámlaszáma: 10200902–32711015, adószáma: 18013784–1–41.**

THALASSA

A Ferenczi Sándor Egyesület lapja

ALAPÍTVÁ 1989-BEN

Kiadja a
Thalassa Alapítvány, Budapest

20. évfolyam, 4. szám, 2009

A szerkesztőbizottság tagjai

BAKÓ TIHAMÉR, BÓKAY ANTAL, ERŐS FERENC (felelős szerkesztő),
HIDAS GYÖRGY, MÉSZÁROS JUDIT, VAJDA JÚLIA, VALACHI ANNA

Szerkesztik:

BÁLINT KATALIN, BORGOS ANNA, ERŐS FERENC,
GYIMESI JÚLIA, HÁRS GYÖRGY PÉTER, KOVAI MELINDA,
KOVÁCS ANNA (szerkesztőségi titkár), KÖVÁRY ZOLTÁN, LÉNÁRD KATA,
PALKÓ MAGDA (olvasószerkesztő)

E számunk megjelenését támogatja

nka

Nemzeti Kulturális Alap

Jelen számunk előkészítéséhez hozzájárult az OTKA K 79146 számú,
„A pszichoanalízis mint a humán tudományok paradigmája – Történeti és
elméleti vizsgálódások” című kutatási projektje.

A Thalassa a Pécsi Tudományegyetem Pszichológiai Doktori Iskolája
elméleti pszichoanalízis programjának és az MTA Pszichológiai
Kutatóintézetének közreműködésével készül.

A kéziratokat a következő címre kérjük elküldeni:
Thalassa szerkesztősége, c/o MTA Pszichológiai Kutatóintézet,
1132 Budapest, Victor Hugo u. 18-22.
Tel., fax: (36-1) 239-6043
E-mail: thalassa@mtapi.hu
Honlap: <http://thalassa.mtapi.hu>

ISSN 0865-9362

Thalassa Alapítvány, 2009, december
Felelős kiadó: VAJDA JÚLIA

Tördelés: KOVÁCS ANNA
Borítóterv: HARSÁNYI TAMÁS
Nyomdai munkálatok: BODNÁR NYOMDA
Felelős vezető: BODNÁR TAMÁS

FERENCZI SÁNDOR PROFESSZORI KINEVEZÉSE: HÁTTÉR ÉS KRONOLÓGIA*

Erős Ferenc

„Mi [...] se nézők, se színészek, még csak a kórus
se vagyunk, csupán pusztá áldozatok.”

(Freud Eitingonnak, 1919. máj. 5.)

A magyarországi pszichoanalízis történetének egyik kiemelkedő, legendás toposza Ferenczi Sándor egyetemi tanári kinevezése 1919-ben, a Magyar Tanácsköztársaság rövid fennállása alatt. E katedra történetének részleteivel az utóbbi évtizedekben számos tanulmány foglalkozott (Dósa 1984; Harmat 1994, 81-107; Kapronczay–Kiss 1986; Kiss–Kapronczay 1986; Erős–Giam-pieri 1987; Erős et al. 1987; Erős–Kapás–Kiss 1988; Erős 2001, 62-66; Mészáros 2008, 53-60). Közlésre kerültek a legfontosabb dokumentumok, levéltári iratok, visszaemlékezések és levelek, köztük mindenekelőtt Freud és Ferenczi ebben az időszakban váltott személyes levelei. Az eddig feltárt tények és adatok alapján jól rekonstruálható az a folyamat, amelynek során Ferenczi és a pszichoanalízis helyet kapott – átmenetileg – a budapesti egyetemen.

A háttér és az előzmények részletesebb elemzése mindazonáltal még mindig várat magára. A kinevezés ugyanis addig példátlan módon, *rendkívüli körülmények* között történt, egy olyan forradalmi periódusban, amelynek során a hatalomra kerülő új politikai elit a magyar tudományban és felsőoktatásban is nagy horderejű változásokat, az egyetemi és főiskolai képzési rendszereket érintő radikális tartalmi és strukturális reformokat kezdeményezett. A reform-kezdeményezések és a megvalósult intézkedések – amelyek a konzervatív akadémiai körökben heves ellenállást váltottak ki – a magyar tudományos élet és az egyetemi oktatás modernizációját, a nemzetközi élvonalhoz való felzárkóztatását célozták. Ez többek között új tudományterületek bevonását, továbbá olyan elismert értelmiségieknek, tudósoknak a felsőoktatásba való bevonását is jelentette, akik korábban nem, vagy csak periférikusan kapcsolódtak az egyetemi képzési rendszerekhez (Litván György 1968). Ilyen új terület volt a modern *lélektan* is, amelynek a felsőoktatásban

---

* A tanulmány az OTKA K79146 számú kutatási projektjének keretében készült. Köszönettel tartozom Kovács Annának és Borgos Annának az anyaggyűjtéshez és a kézirat előkészítéséhez nyújtott segítségükért és észrevételeikért.

való megjelenítésére már hosszabb ideje születtek javaslatok és próbálkozások. A lélektan különféle ágai közül a kísérleti pszichológia Ranschburg Pál és Révész Géza¹, a gyermektanulmányozás Nagy László², a pszichoanalízis pedig elsősorban Ferenczi Sándor nevéhez kapcsolódott.

Az 1918-19-es egyetemi folyamatokban a korábban a tudományos élet periferiáján helyet foglaló pszichoanalízis szerepe is felértékelődött. Ez elsősorban Ferenczinek és más pszichoanalitikusoknak a *Huszedik Század* köréhez, a forradalmakban vezető szerepet játszó progresszív és radikális értelmiségi elithez és diákcsoporthoz, elsősorban a Galilei kör tagjaihoz és szimpatizánsaihoz fűződő személyes kapcsolatainak volt köszönhető. A felértékelődéséhez nagymértékben hozzájárult Ferenczi szakmai és szervezési tevékenysége, így négy éves katonarvosi tapasztalata, a háború okozta lelki traumák, „háborús neurózisok” témájának folyamatos napirenden tartása, az 1918-as budapesti nemzetközi pszichoanalitikus kongresszus sikeres megrendezésében és propagandájában játszott szerepe, valamint az egyetemi orvosképzés és az egészségügy reformjával kapcsolatos vitákban való aktív részvétele is.

Kinevezése nemzetközi tekintetben is fontos lépés volt a pszichoanalízis intézményesülésének, a pszichoanalízis mint *értelmiségi szakma* hivatalos elismerésének folyamatában. Ő volt ugyanis a világon az első olyan pszichoanalitikus, akit *pszichoanalitikusi minőségében* neveztek ki nyilvános rendes egyetemi tanárrá, s aki egy újonnan alapított, korábban sehol sem létezett *pszichoanalitikai* tanszék, illetve klinika vezetésére kapott megbízást. Ezt azért szükséges hangsúlyozni, mert voltak pszichoanalitikusok (így Freud is), akik már rendelkeztek *magántanári* képesítéssel (azaz habilitációval), ez azonban nem járt tanítási kötelezettséggel. Voltak olyanok is, akik – különböző országokban – más (főként pszichiátriai vagy neurológiai) tanszékeken, illetve klinikákon tartottak előadásokat a pszichoanalízisről – alkalmilag vagy rendszeresen. Megjegyzendő, hogy a pszichoanalízis egyetemi oktatásának bevezetésére és önálló tanszék létesítésére 1919 folyamán Németországban is komoly, a magyarországiakhoz hasonló javaslatok születtek.³

Magyarországon sem Ferenczi volt az első olyan – hivatásszerűen pszichoanalízissel foglalkozó, vagy ahhoz közel álló – személy, aki 1918 és 1919

---

¹ Lásd Pléh Csaba tanulmányát jelen számunkban (Pléh 2009).

² A Nagy László vezette Magyar Gyermektanulmányi Társaság már 1913-tól kezdve javaslatokat tett a tudományegyetemeken és a tanítóképző intézetekben gyermektanulmányi tanszékek felállítására, a gyermektanulmány, a kísérleti pedagógia, a gyermekfejlődéstan és kriminál-pedagógia tárgyainak oktatására (Donáth 2007, 22-23).

³ Lásd Liebermann 1919; Kaderas 2000.

folyamán az egyetemi hierarchia valamelyik szintjén kapcsolatba került a felsőoktatással. Varga Jenő, aki 1918-ban a Magyarországi Pszichoanalitikai Egyesület tagja, a Tanácsköztársaság alatt a szociális termelés népbiztosa lett, majd a Szovjetunió egyik vezető közgazdasági szakértőjeként vált ismertté,⁴ 1919 elején a *jogi kar* gazdasági politikai tanszékére kapott egyetemi tanári kinevezést. A *bölcsészkar* 1918-ban újonnan alapított lélektani tanszékének vezetésére a pszichoanalízissel szemben kritikus távolságot tartó Révész Géza kapott megbízást, közvetlenül az őszirózsás forradalom előtt.⁵ Ugyanerre a tanszékre – már a Tanácsköztársaság idején – Hermann Imrét nevezték ki tanársegédnek, aki 1919-ben lett a Magyar Pszichoanalitikai Egyesület tagja, és ugyanitt lett gyakornok két majdani analitikus: Cziner Alice (később Hermann Alice, Hermann Imre felesége), valamint Láng Júlia.⁶ Róheim Géza etnológus, ugyancsak az Egyesület tagja, szintén egyetemi kinevezésre aspirált, ez azonban a várakozások ellenére (lásd Freud–Ferenczi 2003, 228-229) nem jött létre.⁷

Az orvosi kar Moravcsik Ernő Emil által vezetett ideg- és elmekeortani klinikája mellé 1919-ben az Egyesület akkori tagjai közül Radó Sándor

---

⁴ Varga Jenő életútjáról lásd Tögel 2000.

⁵ Lásd Pléh 2009. A kísérleti lélektani tanszéknek a bölcsészkaron való létrehozására már 1913-ban javaslat született. Lásd Szentpétery 1935, I., 613.

⁶ Az ELTE Levéltárban található az 1919. április 26-án iktatott, a „közoktatási Népbiztostól, 83.981/919. szám. VI/1.” jelzetű két iratanyag, 1919. április 22-i keltezéssel, Kármán Tódor (h. csoportvezető) aláírásával: a 1439/1918-19 sz. leiratban „Révész Géza egyetemi tanár előterjesztésére az egyetemi lélektani tanszék mellé a 79.343/919. sz. rendelettel engedélyezett tanársegédi állásra dr. Hermann Imrét folyó évi április 15-től 1921 évi augusztus hó 31-ig terjedő időre kinevezem...”; a 1440/1918-19. sz. leiratban az előbbivel azonos felvezető szöveggel, „...gyakornoki állásokra Láng Julia végzett bölcsészethallgatót és Cziner Alice bölcsészethallgatót folyó évi április hó 15-től 1920 augusztus hó 31-ig terjedő időszakra kinevezem...” A dékáni hivatal kézzel írott szövege, mindkét iraton: „Másolatban közlendő Révész Gézával és az érdekllettel. Bp. 1919. IV. 28.” Az irat kiadása, IV/29. (A 79.343/919. sz. rendelet eredeti, kézirással javított gépiratát, amelyen Radó Sándor aláírása is szerepel, lásd: Mészáros 2008) Ugyanez az iratcsomó tartalmazza még Hermann Imre 1919. ápr. 30-án kelt „Fogadalom” dokumentumát, továbbá Hermann Imre illetményezésével kapcsolatos dokumentumot (iktatósz. 1526/1918-19, 1919. máj. 7.; rendelet sz. 88189/919.VI/1., 1919. máj. 5.).

⁷ Róheim Géza habilitációs kérelmét a bölcsészkar tanácsa 1917. június 1-én elutasította. (Lásd erről Goldziher 1984, 355; Kapusi 1992, 22.; Tóth 1999, 10.) Róheim a Tanácsköztársaság alatt a Magyar Néprajzi Társaság kilenctagú intézőbizottságának tagja volt. Ennek a bizottságnak a tagjaként vetette fel egy „Nagy Néptani Intézet” létesítésének gondolatát. (Kósa 1989, 51.) Tanácsköztársaság alatti tevékenységéről lásd részletesebben Hárs György Péter tanulmányát és annak bibliográfiáját jelen számban (Hárs 2009).

tanársegédi és Révész Erzsébet asszisztensi kinevezést,⁸ Hollós István „psychiatriai előadói” megbízást kapott,⁹ Hárnik Jenőt pedig a Ferenczi által vezetett tanszékre nevezték ki tanársegédnek. Alexander Ferencet, aki nem sokkal ezután emigrált, és 1921-ben már a berlini egyesület tagja lett, ugyancsak az ideg- és elmebetegségi klinika asszisztensének nevezték ki.

„A pszichoanalízis története a különböző magyar forradalmak alatt általában, s különösen Ferenczi és Róheimé, nagyon hosszú és bonyolult történet” – állapítja meg Bálint Mihály (Dupont 2002, 379). Úgy tűnik, hogy e „hosszú és bonyolult történet” több, egymást keresztező szálon futott, és ezek a szálok tanulságos és érdekes módon fonódtak össze a korszak politika- és társadalomtörténetével, különösképpen pedig annak tudomány- és oktatáspolitikájával.

Az első és legfontosabb szál Ferenczi 1908-tól, a Freuddal való megismerkedés évétől kezdve kifejtett szisztematikus és állhatatos törekvése a pszichoanalízis megismertetésére és népszerűsítésére, amelyhez számos eszközt vett igénybe, így elsősorban a hivatalos egyetemi kereteken kívül beinduló tanfolyamok, szabadegyetemeken, értelmiségi- és diákkörökben tartott előadások, valamint orvosi, társadalomtudományi, irodalmi folyóiratokban, és egyéb sajtótermékekben közölt cikkek formájában. A történet másik szála a pszichoanalízis akadémiai elismertetésére és intézményesítésére irányuló több éves küzdelem, amely Ferenczi 1919-es professzori kinevezésében és a pszichoanalitikus klinika megalapításában érte el célját. A kinevezés az orvoskar tanári testületének többször kifejezett heves ellenkezése dacára valósult meg. Ferenczinek a Moravcsik professzor által előterjesztett, magántanári képzésre irányuló folyamodványát 1913 novemberében a kari tanács – feltehetően Jendrassik Ernő bel- és ideggyógyász professzor nyomására – megtagadta.¹⁰ 1919 márciusában a kari tanács – ugyancsak Jendrassik Ernő „véleményes jelentéstétele” alapján – elutasította az orvostanhallgatók petíciójával megtámogatott miniszteri javaslatot Ferenczi meghívására.¹¹ Ezután került sor a

---

⁸ 1919. ápr. 7-én 6644/1918-19 iktatószámon „A közokt. népbiztos 72465/1919. sz. alatt arról értesít, hogy Dr. Radó Sándor az elme és idegkórtani klinika díjtalan gyakornokát központi szolgálattételre a főiskolai ügyosztályra berendelte. A kar a jelentést tudomásul vette” (ápr. 11. jegyzőkönyv). Majd a kinevezések iktatása 1919. ápr. 14-én 6821/ és 6823/1918-19 számon (SOTE Levéltár, 1918-19. év iratai).

⁹ 1919. máj. 12. iktatószám: 7506/1918-19, a 88100/1919. sz. leirat alapján (SOTE Levéltár)

¹⁰ Az erről szóló dokumentum átiratát lásd: melléklet I. sz. irat.

¹¹ A Budapesti Magyar Tudományegyetem Tanácsának 1919 február 21-én küldte meg a „budapesti tudomány-egyetem orvostanhallgatóinak a psychoanalysis

közoktatási népbiztosság április 25-én kelt rendeletére, amellyel Ferenczit (habilitáció nélkül) – több más orvosprofesszorral együtt – mégis kinevezték, és amelyet a kari bizottság május 12-én „örvendetesen tudomásul vett”.¹²

Ez a történet azonban már nem elsősorban Ferenczi személyéről és a pszichoanalízisről szól, hanem annak a „kultúrharcnak” különböző szakaszairól, amelyet az őszirózsás forradalom polgári demokratikus, majd Tanácsköztársaság kommunista-szociáldemokrata irányítású kormánya folytatott a zömében konzervatív szellemű, de fokozatosan engedményekre kényszerülő budapesti tudományegyetem fakultásaival szemben, s amely az egyetemi autonómia korlátozásával, illetve teljes megszüntetésével, a tanári kinevezések rendeleti útra való terelésével járt együtt. E tekintetben a foly-

---

[¹¹ folytatása] rendszeres előadása ügyében kelt beadványát sürgős véleményes jelentéstétel végett” a közoktatásügyi magyar Miniszter a 27152 szám 1919.IV. jelzetű iratát „Határidő: pro domo: 1919 április 1-én”. Az iratokat 1919. március hó 18-án Krompecher Dékán véleményes jelentéstételre megküldte Jendrassik Ernőnek (eredetileg Moravcsik E. Emilnek, akinek a neve a leiraton át van húzva) címezve. Jendrassik március 22-én írja meg véleményét, amelynek szövege azután néhány módosítással bekerült az 1919. március 25-én tartott rendkívüli orvoskari üléséről készült jegyzőkönyvbe (SOTE Levéltár. 1/a 44. köt. 805-808). A miniszterhez intézett beadványt aláíró hallgatók csak részben fennmaradt névsorát – ábécé sorrendbe állítva – lásd a II. sz. mellékletben. Az aláírók között ott találjuk Szondi Lipót, valamint az analitikussá lett szabadkai születésű Sugár Miklós nevét is. Jendrassik jelentése egyébként – nem tudni, véletlenül-e vagy szándékosan – alulbecsüli a kérvényezők számát: nyolcvan aláíróról beszél, a mellékelt lista szerint pedig mintegy háromszor ennyien voltak.

¹² A kinevezéssel kapcsolatos dokumentumokat lásd: Erős et al. 1987; Mészáros 2008. Az orvoskar ebben az időben – a Tanácsköztársaság által megszüntetett teológiai karral együtt – a budapesti egyetem legkonzervatívabb fakultása volt. A karra nehezedő politikai nyomás mellett mindazonáltal tekintetbe kell vennünk azt a tényt is, hogy az 1918-1919-es tanévben a hallgatói létszám a többszörösére emelkedett, részben a frontról visszatérő, részben pedig a megszállt területeken lévő egyetemről (Pozsony, Kolozsvár) átiratkozó diákok beözönlése miatt. A megnövekedett hallgatói létszám miatt pótszemesztert is tartani kellett 1919 nyarán. A háború miatt az orvoskar egyre több női hallgató felvételére kényszerült, ami számos konzervatív professzorban – így Jendrassikban is – heves ellenérzéseket váltott ki. A diákság körében egyre erőteljesebb polarizáció alakult ki: a radikális baloldali, szocialista diákszervezetek mellett sorra alakultak a jobboldali, nacionalista, fajvédő és antiszemita szervezetek (lásd erről: Győry 1936, Dósa 1984). A hallgatók beadványának véleményezésében Jendrassik többször is hangsúlyozza, hogy a Ferenczi előadását kérvényezők „legnagyobb része orvostanhallgató leány!”, az előadás tehát már csak ezért sem kívánatos. Az aláírók listáját végignézve kiderül, hogy az arány, ha kismértékben is, de a férfiak javára billen, bár a női hallgatók száma valóban feltűnően nagy.

tonosságot Kunfi Zsigmond szociáldemokrata politikus képviselte, aki 1919 januárjától közoktatásügyi miniszter, majd a Tanácsköztársaság alatt közoktatásügyi népbiztos lett.¹³

További fontos szálát képeznek azok a személyes, informális (bizonyos esetekben terápiás) kapcsolatok, amelyek Ferenczit és más pszichoanalitikusokat a korszak egyes fontos szereplőjéhez, vélt vagy valódi befolyással rendelkező támogatókhoz, értelmiségiekhez, politikusokhoz, a forradalmak szellemi előkészítőihez vagy cselekvő részvevőjéhez fűzték. E „rejtett hálózat” jól feltérképezhető a Freud-Ferenczi levelezés alapján; egyes tagjai erőteljes „lobbítvekenységet” fejtettek ki Ferenczi kinevezése érdekében. Ide tartozott a már korábban említett Varga Jenő közgazdász; Varjas Sándor filozófus, ugyancsak a Magyarországi Pszichoanalitikai Egyesület tagja, a Tanácsköztársaság alatt a Közoktatásügyi Népbiztosság tudományos propagandaosztályának vezetője, valamint Radó Sándor, az Egyesület egyik alapító tagja, aki a Közoktatásügyi Népbiztosság főiskolai ügyosztályán teljesített szolgálatot. Az informális hálózat egyik legfontosabb tagja tőszegi Freund Antal nagyiparos és filantróp, Ferenczi és Freud páciense és barátja volt, aki nagy pénzüsszeget, két millió osztrák-magyar koronát szánt adományképpen a pszichoanalízis támogatására, könyvkiadó és könyvtár, valamint ingyenes kezelést nyújtó pszichoanalitikus ambulancia létesítésére Budapesten. Tervei között szerepelt az analitikusok kiképzésének és a pszichoanalízis egyetemi oktatásának támogatása is.¹⁴

Végül, igen jelentős a nemzetközi szál is. A magyarországi pszichoanalízis szerepének hirtelen felértékelődése 1918 őszén, amely több tényező szerencsés összekapcsolódásának volt köszönhető, Freudban és a pszichoanalitikus mozgalom több résztvevőjében azt az illúziót keltette, hogy „Budapest mozgalmunk központjává fog válni” (Freud–Abraham 2002, 382). Ezt erősítette Freund Antal nagyvonalú pénzadománya is, ám a Monarchia összeomlása az illúziókat szertefoszlatta. Ferenczi professzori kinevezése és a Tanácsköztársaság alatti szerepvállalása inkább aggodalmat, mint lelkesedést váltott ki bennük. Ez nem csupán Freudnak és legközelebbi híveinek a bolsevizmussal szembeni elvi és ideológiai fenntartásaiból következett, hanem abból a nagyon is gyakorlati okból, hogy a zűrzavaros és

---

¹³ A budapesti tudományegyetem és a kormányzat közötti konfliktusokról lásd Győry 1936; Litván György 1968, 401.; Szögi (szerk.) 2003, 253-259.

¹⁴ lásd erről Jones 1957; Harmat 1994; Danto 2005; Erős:
http://www.padd.at/padd/Web_open/fsbiography.jsp?id=501&Blang=3&lang=3&pid=501&ne=1264

kiszámíthatatlan politikai helyzetben csaknem lehetetlenné vált a Ferenczi-vel való kapcsolattartás, és Freund Antal pénzadományának Magyarországról való kimentése is elháríthatatlan akadályokba ütközött. A Tanácsköztársaság bukása és Ferenczi egyetemi karrierjének vége a magyarországi pszichoanalízis újbóli marginalizálódását eredményezte, s mindez további súlyos következményekkel járt a közép-európai pszichoanalízis sorsára és a nemzetközi pszichoanalitikus mozgalom belső viszonyainak alakulására, sőt a mozgalom egész későbbi fejlődéstörténetére nézve.¹⁵

*

Az alábbiakban kronologikus sorrendbe állítottuk a magyarországi pszichoanalízis történetének 1918–19-es eseményeit, bemutatva az előzményeket, valamint azokat a történelmi és politikai körülményeket és fordulatokat, amelyek ezen események közvetlen hátterét világítják meg. A kronológia jól mutatja, hogy milyen gyorsan követték egymást az események, s hogy ezek milyen reményeket és kétségeket ébresztettek a szereplőkben. Részleteket idézünk Ferenczinek Freudhoz és Ernest Joneshoz, Freudnak Ferenczihez, Joneshoz, Karl Abrahamhoz és Max Eitingonhoz intézett leveleiből, amelyek további tényekkel, adalékokkal szolgálnak a történet rekonstrukciójához, és egyben megmutatják azt, hogy az említettek személyesen miként élték át, hogyan látták a gyorsan váltakozó, gyakran zűrzavaros helyzeteket és eseményeket. A reflexiók alapján arra a következtetésre juthatunk, hogy a szereplők Ferenczi 1919-es szereplését, beleértve Ferenczit magát is, korántsem „sikertörténetként” fogták fel. Ferenczi az egyetemi katedra elnyerésével csapdahelyzetbe került. Egyrészt megvalósult „hőn óhajtott vágya” (Freud–Ferenczi 2003, 246.), amelyet nem csak személyes ambíciói, hanem az „Ügy” szolgálatának szempontjából is fontosnak tartott. Másrészt kinevezése és a pszichoanalitikus tanszék, illetve klinika alapítása elsietett módon, a Közoktatásügyi Népbizottságon tevékenykedő Radó Sándor „kissé kalandor politikája” (uo.) következtében vált valóra, kihasználva az egyetemi autonómia megszüntetését, az egyetem körüli zűrzavart és az általános politikai bizonytalanságot. Ferenczi igen kellemetlen helyzetbe került azáltal is, hogy a pszichoanalitikus klinika céljaira a tanácskormány által tulajdonosaitól elrekvirált Batizfalvy szanatórium épületét (VII. Aréna út 82.) kapta meg. Mindez érthetővé teszi a leveleiben és más megnyilatkozásaiban is

---

¹⁵ Lásd erről részletesebben: Erős et al. 2008; Mészáros 2008.

megmutatózó folytonos „kognitív disszonanciát”, amelynek feloldására különféle önigazoló magyarázatokat keresett. Ez azonban nem mentette őt meg a repressziótól, amely az őszirózsás forradalommal és a Tanácsköztársasággal együttműködő orvosokat és más értelmiségieket érték 1919 augusztusa után. Az egyetemi numerus clausus bevezetése és az antiszemita szélső-jobboldalnak az orvostársadalomra gyakorolt, egyre növekvő befolyása következtében végképp kudarcot vallott Ferenczinek és társainak az a törekvése, hogy a pszichoanalízist intézményesítsék, a magánpraxisból átemeljék a közszolgálatba (hadsereg, egyetem, állami egészségügyi intézmények stb.). Ebben a vonatkozásban a pszichoanalízis 1918–1919-es története fontos társadalomtörténeti adalék az orvosi szakmát és általában az értelmiség szerepét befolyásoló politikai és ideológiai tényezők feltárásához.¹⁶

Összeállításunk távolról sem teljes; a további feltáró munka folyamatban van. Kronológiánkban nagymértékben támaszkodunk a már megjelent és korábban említett publikációkra; a mellékletben két, eddig még nem publikált dokumentumot közlünk.

KRONOLÓGIA

1908. NOVEMBER 22. A Galilei Kör megalakulása

1909. ÁPRILIS 21. Ferenczi beszámol Freudnak arról, hogy a Társadalomtudományi Társaság felkérésére, a következő szemeszterben négy előadást fog tartani pszichológiai témákról. (lásd: Freud–Ferenczi 2000, 127)¹⁷

1909. OKTÓBER 30. Ferenczi első előadása a Galilei Körben¹⁸ (amelyen jelen volt és hozzászólt Dr. Révész Géza, a pszichológia magántanára is). Ferenczi Freudnak (Freud–Ferenczi 2000, 175-176):

„Nagy örömmre szolgált, hogy mintegy háromszáz fiatal és lelkes medikus előtt beszélhettem, akik lélegzetviasszafojtva hallgatták szavaimat (ill. az Ön szavait).”

---

¹⁶ lásd erről részletesen: Kovács M. 2001.

¹⁷ Az előadásokat a Társadalomtudományok Szabad Iskolája keretében szervezett tanfolyamokon tartja meg (melyeket később a Galilei Kör tagjai is látogathatnak): 1909. nov. 24., dec. 1., 15., 22.; 1911/12 tanév II. szemesztere 5 előadás (az első november 13.); 1912/13 I. szemeszter (nyitóelőadás, november 3.); 1913. május 11-től Freud-szeminárium, öthetes kurzus medikusoknak (20 hallgató).

¹⁸ További előadások: 1911. febr. 27, nov. 22., dec. 11. és 19.

1913 OKTÓBERE A Galilei Körben

„Október havában megkezdte működését az orvosi és jogi szakosztály. Az orvosi szakosztályon [...] pszichoanalitikus szeminárium indult meg dr. Ferenczi Sándor [...] vezetésével...” (Szabadgondolat, 1913, 11. sz. 368.)

1913. OKTÓBER 25. Ferenczi Jonesnak (Ferenczi–Jones 2008, 85):

„Minden vasárnap előadást tartok orvostanhallgatók számára. A közeljövőben benyújtom a habilitációs kérelmemet; kevés reményem van ezzel kapcsolatosan.”

1913. NOVEMBER 12. Ferenczi Freudnak (Freud–Ferenczi 2002, 266):

„A docentúra ügye miatti elkerülhetetlen látogatások a következő napokban ugyancsak sok időt rabolnak. Az első szavazás e hó 25-én lesz. Az égvilágon mindenki biztos bukást jósol.”

1913. NOVEMBER 25. A budapesti kir. magy. tud. egyetemi orvoskari tanártestület november hó 25-én tartott III. rendkívüli ülésén 15: 6 arányban elutasítják Ferenczi magántanári folyamodványát.¹⁹

1913. DECEMBER 16. Ferenczi Jonesnak (Ferenczi–Jones 2008, 87):

„A docentúráim kérdése negatív értelemben megoldódott. Jendrassik mindent megtett azért, hogy elgáncsoljon, és ez sikerült is neki.”

1914. OKTÓBER 24. Ferenczi bevonul a 7. honvéd huszárezredhez Pápara.²⁰

1916. JANUÁR 4. Ferenczi a Mária Valéria barakk-kórház ideggyógyászati osztályának vezetője lesz.

1918. SZEPTEMBER 28-29. Az V. nemzetközi pszichoanalitikus kongresszus Budapesten.²¹

1918. SZEPTEMBER 28. Révész Géza rendkívüli egyetemi tanári kinevezése a bölcsészkar kísérleti lélektani tanszékére.²²

1918. OKTÓBER 9. A k. u. k. Hadügyminisztérium rendelete „az idegállomások további kiépítése és az idegbeteg hadirokkantak kezelése” tárgyában. „Olyan esetek, amelyek az orvos törekvéseivel szemben már több idegál-

---

¹⁹ Lásd melléklet I. sz. irat.

²⁰ Ferenczi katoniorvosi ténykedéseiről lásd Erős–Kapás–Kiss 1988; Erős 2007.

²¹ lásd Erős–Giampieri 1988; Harmat 1994; Mészáros 2008.

²² lásd Pléh 2009.

lomáson tanúsítottak ellenállást, olyan idegállomásokhoz adandók át, ahol a gyógyítás pszichoanalitikus úton kíséreltetik meg.”²³

1918. OKTÓBER 17. Tisza István a képviselőházban elismeri, hogy a központi hatalmak elvesztették a világháborút.

1918. OKTÓBER 23-24. A Magyar Nemzeti Tanács megalakulása

1918. OKTÓBER 25. Ferenczi Freudnak (Freud–Ferenczi, 2003, 182):

„Néhány medikus azt kérte, tartsak számukra előadásokat a Ψ a-ról. Beleegyeztem, amennyiben megfelelő helyet tudnak biztosítani. Egyszeriben mozgalom támadt! 180 aláíró azzal akar az egyetem rektorához fordulni, hogy adjon lehetőséget számomra az előadásra. Nem akarom nyilvánosságra engedni az ügyet, mert abból csak nyugtalanító viták származnának a Ψ a elveit illetően. Mindenesetre nagy érdeklődés jele ez!”

1918. OKTÓBER 31. Tisza István meggyilkolása a Róheim család Hermina úti villájában.

1918. OKTÓBER 31. József főherceg Károlyi Mihályt miniszterelnökké nevezi ki.

1918. NOVEMBER 7. Ferenczi Freudnak (Freud–Ferenczi 2003, 188):

„A kétszáz diák, aki tőlem akar tanulni, úgy tűnik, a tervet nagyobb megmozdulás részévé tette, mely általában véve az egyetemi tanulmányokra vonatkozik.”

1918. NOVEMBER 16. A köztársaság kikiáltása

1918 NOVEMBER 18. Freud Ferenczinek (Freud–Ferenczi 2003, 191):

„Szeretnék nagy rokonszenvet érezni a magyarok iránt, de ez nem sikerül nekem. Nem tudok mit kezdeni e tanulatlan nép vadságával és éretlenségével. [...] Sohasem voltam az ancien régime feltétlen híve, de kérdéses számomra, hogy a politikai bölcsesség jelének tekinthető-e, hogy a sok gróf közül a legokosabbikat [Tisza Istvánt] meggyilkolják, a legbutábbikat [Károlyi Mihályt] pedig megteszik miniszterelnöknek.”

1918. DECEMBER 31. Révész Gézárt nyilvános rendes egyetemi tanárnak nevezik ki²⁴

1919. JANUÁR 6. Ferenczi Freudhoz (Freud–Ferenczi 2003, 207):

„A pszichoanalízis ebben az időben persze nem sok embert érdekel. Az

---

²³ lásd Erős–Kapás–Kiss 1988; Erős 2007, 117.

²⁴ Donáth 2007, Pléh 2009.

egyetem, mely nemrég gyáván meghunyászkodott az új urak előtt, mostanában már kezdi az »érdemeit« hangsúlyozni ott, ahol a reakció megmozdul, és a főiskolák »önrendelkezési jogára« való hivatkozással minden újírtást elutasít. Egyébként nekünk (a Ψa-nak) a radikálisok és a szociáldemokraták között sincs igazi barátunk, legfeljebb a »szabadgondolkodók« nem némítanak el bennünket a doktriner liberalizmusból kifolyólag.»

1919. JANUÁR 22. Berinkey Dénes új kormányának közoktatásügyi minisztere, Kunfi Zsigmond hét új tanárt (Ágoston Pétert, Farkas Geyzát, Jászi Oszkárt, Kovács Gábort, Rónai Zoltánt, Varga Jenőt, Vámbéry Rusztemet) nevezett ki az illetékes fakultás és az egyetem előzetes meghallgatása nélkül.²⁵

1919. JANUÁR 28. Orvostanhallgatók petíciója Kunfi Zsigmondhoz Ferenczi egyetemi meghívása tárgyában (az aláírók névsorát lásd Melléklet)

1919. FEBRUÁR A Főiskolai Pszichoanalitikai Egyesület megalakulása.²⁶

1919. FEBRUÁR 3. Az egyetemi tanács – élén Moravcsik Ernő rektorral – megtagadja az új professzorok beiktatását.

1919. FEBRUÁR 4. A minisztertanács felfüggeszti az egyetem autonóm hatóságainak működését, és az újonnan kinevezett hét tanár egyikét, Jászi Oszkárt az egyetemhez kormánybiztossá kinevezte. (Lásd: Litván György 1968, 401-402)

1919. FEBRUÁR 9. Ferenczi Freudnak (Freud–Ferenczi 2003, 214-215):
„Ha az ember el akar hallgatni valamit, általában teljesen hallgat. Meg

---

²⁵ Lásd erről részletesebben: Litván György 1968.

²⁶ Lásd erről: Litván József 1984.). Litván József valószínűleg téved, amikor ennek az egyesületnek a megalakulását februárra teszi. Vö. Ferenczi ápr. 4-i levelével (Freud/Ferenczi II/2. 228.sk). Litván József így ír erről *Ítéletidő* című visszaemlékezésében: „Ferenczi Sándort Károlyiék kinevezték egyetemi professzornak, de már nem kerül sor előadásaira. Írásait ismertem, de őszintén szólva nem rajongtam értük, messze elmaradtak Freud lucidus következtetéseitől. Vele személyesen akkor találkoztam először, amikor főiskolai pszichoanalitikus egyesület megalakítását javasoltam. Ő a tervet helyeselte, és támogatásáról biztosított. Úgy is volt, hogy ő fogja az alakuló ülésen a bevezetőt mondani és a nemzetközi pszichoanalitikus egyesület nevében egyetértését kifejezni, de megbetegedett és Tószegi Antalt bízta meg a megnyitással. Tószegi Freund Antal – Freudnak is barátja, a pszichoanalitikai mozgalom mecénása és munkatársa is volt. Ferenczi engem bízott meg a, sajnos rövid életű egyesület vezetésével, titkárnak pedig Klopstock Róbertet, Franz Kafka későbbi barátját választották.” (Litván József 1991, 29.)

akartam kímélni Önt akadémiai esélyeim fordulataitól, míg végleg el nem intéződnek; ez megakadályozott azonban engem abban, hogy egyáltalában levelezsek Önnel! – Az ügy nem áll egészen előnytelenül; az új oktatásügyi miniszter [Kunfi Zsigmond] barátságosan viszonyul az ügghöz, az egyetem újonnan kinevezett kormánybiztosa [Jászi Oszkár] szintúgy. Egyesületünk memorandumban fordult a minisztériumhoz, egyidejűleg a diákok ugyanabban az értelemben petícionáltak. Néhány héten belül eldőlhet az ügy. [...] Köszönöm az érdeklődését, melyet könyvecském (Hisztéria [és a patoneurózisok]) iránt tanúsít. Remélhetőleg Rank legyőzi a nehézségeket. A könyv megjelenése, amennyiben hamarosan történik, támogathatná egyetemi esélyeimet.”

1919. FEBRUÁR – MÁRCIUS, Vita a Gyógyászat-ban az orvosképzés reformjáról.²⁷

1919. MÁRCIUS 11. A miniszterelnök kinevezi Dr. Veress Elemér kolozsvári ny. r. tanárt az élettan tanszékre, Hári Pált rk. tanárt pedig rendes tanárrá az orvosi karon (Győry 1936, 750).

1919. MÁRCIUS 21. A Tanácsköztársaság kikiáltása, a Forradalmi Kormányzótanács megalakulása.

1919. MÁRCIUS 24. Radó Sándor előadása a Galilei Körben (Kende 1974, 188).

1919. MÁRCIUS

A Régi Galileisták Szabadszervezete keretében fiatal értelmiségiek közöttük akkori vagy későbbi analitikusok ajánlották fel szolgálatukat a Forradalmi Kormányzótanácsnak. Az ötvenhét értelmiségi között volt Pfeifer Zsigmond, id. Gimes Miklós, Hajdú Lilly, Feldmann Sándor, Hermann Imre, Lantos Barbara (Ripper Borbála). (Lásd Svéd [szerk.] 1980, 280-288)

1919. MÁRCIUS 25. Ferenczi Freudnak (Freud–Ferenczi 2003, 222-223):
„Az itteni – látszólag teljes nyugalomban lejátszódott – folyamatok pszichikai hatásairól csak azt mondhatom, hogy lenyűgözőek voltak, és azok is. A háború és az első forradalom izgalmait nem lehet ezekhez hasonlítani. Az oly jelentős, mélyen gyökerező libidómegszállás áthe-

---

²⁷ Az „Orvosi közügy” rovatban dr. Török Lajos (1919) cikke nyomán, Lévy Lajos bevezetőjével, kilenc hozzászólás jelent meg, köztük Ferenczié a II. (1919. február 23.) és Révész Géza dr., egyetemi ny. r. tanártól a IX. (1919. március 23.). (Ferenczi 1919; Révész 1919)

lyezése, ahogy azt most megkövetelik, hallatlan követelmények elé állítja az eddigi vagyonos osztály alkalmazkodóképességét; hiszen magam is ehhez az osztályhoz kezdtem tartozni, és tehetős szülők gyermeke lévén, tulajdonképpen mindig is ehhez tartoztam. A forradalom első napja spekulációkkal telt el; a mélyebb hatás csak a második-harmadik és a negyedik napon mutatkozott meg. Nem kevésbé élezi a belső [helyzetet] az a fenyegetés, hogy Magyarország meg nem szállt részét minden élelmi-szertől elzárják. Csekély vagyonom ipari részvényekből és bankbetétből állt; az előbbieket el fogom veszíteni, az utóbbit (kb. húszszet) havi kétezres részletekben fogják kifizetni. Biztos pontként megmarad az állásom a munkások betegbiztosítójánál, amelyről – mint tudja – mindig le akartam mondani. Az ügyfelek teljesen elveszítették fizetőképességüket, de egyesek továbbra is meg akarnak fizetni engem. Úgy hallom, nekünk »szellemi munkásoknak« az állam évi tizenkétszer 1800 koronát akar fizetni, de ennek fejében rendelkezni akarunk munkaerőnkkel. (Az Egyesület egyik tagja, Dr. V. pénzügyi népbiztos.)²⁸ [...] Ma sokkal nyugodtabbnak, vagyis megfontoltabbnak érzem magam; sőt arról kezdek gondolkodni, mi lesz a helyzete a *pa*-nak az új érában. Természetesen a legújabb vezetők is rendkívül barátságtalanok, de talán a modernitásukat vélik bizonyítani, amikor, amint hallom, támogatni akarnak minket. Természetesen szigorúan a tudományosságra kell korlátozódnunk, hiszen a diktatúra cenzúrája nagyon szigorú. [...] Az egyetem jogi fakultását feloszlatták, mivel mostantól nincsenek perek. Mindent az állam adminisztrál, először rendeletek útján. [...] Minden attól függ, hogyan halad előre a kommunizmus külföldön, és milyen hamar jönnek segítségünkre az oroszok.”

1919. MÁRCIUS 25. A kari tanács – Jendrassik „véleményes jelentéstétele” alapján – elutasítja a diákok petícióját Ferenczi meghívása tárgyában.

1919. MÁRCIUS 28. Az orvoskari ülésen „a dékán felolvasta az egyetemi ügyek kormánybiztosának 87. sz. leiratát, melyben mint nem kívánatos működést teljesítő tanárokat az állásaiktól egybekötött tevékenységben való részvételtől eltiltotta Bársony János, Bókay Árpád, báró Kétly László, Kuzmik Pál és Nékám Lajos tanárokat. [...] Az elmozdítottak pótlására a népbiztostól nyert felhatalmazás alapján az egyetemi ügyek politikai megbízottja a karnak nem kinevezett tagjai közül Pólya Jenő, Török Lajos, majd utóbb Winternitz Arnold és Holzwarth Jenő dr.-okat

---

²⁸ Varga Jenőről van szó, aki valójában a szociális termelés népbiztosa volt.

bízta meg, ezeken kívül pedig a magántanároknak és gyakorló orvosoknak egész sorát bízta meg, illetve részben kényszerítette, bizonyos előadások megtartására.” (Győry 1936, 750.)

1919. MÁRCIUS 30. „Kell-e az egyetemen pszichoanalízist tanítani?” Freud cikke a *Gyógyászatban*.²⁹

1919. ÁPRILIS 4. Ferenczi Freudnak: (Freud–Ferenczi 2003, 228-229)

„A pszichoanalízis esélyei »*fluctuant nec merguntur*«. Ma volt nálam 1.) egy küldöttség a diákoktól, akik medikusok *ψα* egyesületét kívánják létrehozni. Támogatni akarom őket. 2.) a Munkás Betegbiztosító főorvosa, aki *ψα*. ambulanciát szeretne felállítani ill. az egyetem rendelkezésére bocsátani. (Mellékesen természetesen a foglalkozási megbetegedések professzora akar lenni.) 3.) Aztán jött a hír, hogy Jendrassik! és Décsi!! megbízatást kapott a neurológiai oktatás újjászervezésére. (Hogy igaz-e, nem tudom. Este majd megtudom Radótól, akit szolgálatra rendeltek a közoktatásügyi népbiztosságra (a korábbi minisztérium) és ott befolyásos ember. NB: tegnapelőtt minden egyetemi professzort felfüggesztettek, néhány napon belül kell az újak kinevezésének megtörténnie. [...]) 4.) Egy népbiztos nevében felszólítást kaptam arra, hogy egy rekvirált magánszanatóriumot igénybe vegyek a *ψα* intézet céljaira. – Elég egy napra! Ehhez még egy végzés, hogy lakásunkból egy szobát el akarnak venni.[...] Róheim a kinevezendő professzorok között kell, hogy legyen és már hétfőn kezdi az előadásokat. Elfelejtettem 5.) mondani, hogy tegnap bevontak egy ülésre, ahol a tudományos egyesületek és intézetek együttműködéséről volt szó.”

1919. ÁPRILIS 7. A Közoktatásügyi Népbiztos Radó Sándort, az elme- és idegkórtani klinika díjtalan gyakornokát központi szolgálatértelre rendeli be a főiskolai ügyosztályra (lásd a 8. jegyzetet).

1919. ÁPRILIS 14. A Közoktatásügyi Népbiztosság Radó Sándort tanársegédé, Révész Erzsébetet és Alexander Ferencet asszisztenssé nevezi ki a Moravcsik-klinikára (lásd 8. jegyzet).

1919. ÁPRILIS 15. Ferenczi Freudnak (Freud–Ferenczi 2003, 233):

„A pszichoanalízist minden oldalról körüludvarolják; sok fáradtságomba kerül, hogy a közeledéseket elhárítsam. Tegnap azonban nem térhettem ki a direkt felszólítás elől, hogy egy állami kórházi osztályt átvegyek. Az új

---

²⁹ Lásd Michael Schröter tanulmányát jelen számunkban (Schröter 2009).

érában minden orvosi praxist kommunizálnak; a magánpraxis teljesen abbamarad. A pszichoanalízist kórházi terepre kell áthelyezni.”³⁰

1919. ÁPRILIS 20. Freud Ferenczinek (Freud–Ferenczi 2003, 235-236):

„Tartózkodás, nem vagyunk alkalmasak semmiféle hivatalos jelenlételre, minden oldalon szükségünk van a függetlenségünkre. Talán okkal mondhatjuk: isten óvjon bennünket a barátainktól. Az ellenségekkel eddig megbirkóztunk. Van egy 'azután' is, amikor majd ismét meg kell találnunk a magunk helyét. Nem voltunk és nem leszünk egyetlen irányzat követői sem, egyetlen dologtól eltekintve: kutatni és segíteni.”

1919. ÁPRILIS 22. Hermann Imre, Cziner Alice és Láng Júlia kinevezése a bölcsészkarra (lásd a 6. jegyzetet).

1919. ÁPRILIS 25. Ferenczi kinevezése.³¹ Ugyanekkor Kunfi Dr. Péterfi Tibort kinevezte az anatómia ny. r. tanárává a pozsonyi egyetemre, de szolgáltatételre a budapestire osztotta be. A klinika helyiségéül a volt Batizfalvy-szanatórium épületét jelölték ki (VII. ker. Aréna út 82.).

1919. MÁJUS 5. Freud Max Eitingonnak (Freud–Eitingon 2004, 152):

„A legkönnyebb a nyárról való lemondás kínjairól beszélni; idén már Magyarország sem létezik számunkra. Az elkövetkezendő hónapok várokozásom szerint tele lesznek drámai eseményekkel. Mi azonban se nézők, se színészek, még csak a kórus se vagyunk, csupán pusztá áldozatok.”

1919. MÁJUS 12. Az egyetem Orvostudományi kari bizottsága (1919. április 11-től augusztus 9-ig Kari Bizottság döntött a kart érintő ügyekben) május 12-én tartott ülésén „örvendetesen tudomásul vette” Ferenczi Sándor egyetemi tanári kinevezését. Ugyanekkor fogadja el a bizottság Hollós István „psychiatriai előadói” megbízatását (lásd a 9. jegyzetet).

---

³⁰ „A forradalom orvosi intézkedései a szakmai realizmus, a társadalmi utópizmus és a jakobinizmus különös egyvelegét alkották.” (Kovács M. 2001, 80). A Tanácsköztársaság egészségügyi politikájáról és az orvostársadalomra gyakorolt hatásáról lásd Kovács M. Mária idézett könyvét.

³¹ „[...] a freudizmus legperversőbb irányzatának képviselőjét, egy Ferenczi Sándor nevű orvost Kunfi [...] mint a proletárdiktatura közoktatásügyi népbiztosa, mégis kinevezte egyetemi ny. r. tanárnak”. (Győry 1936, 749-750). A rendelet fogalmazmányán Lukács György és Kármán Tódor aláírása szerepel. Lukács a tanácskormányban először közoktatásügyi népbiztos-helyettes volt, majd a forradalmi kormányzótanács újraalakítása után ő is népbiztos lett, Kunfi azonban megtartotta pozícióját – egészen júniusi lemondásáig. A főiskolai ügyosztály vezetője Fogarasi Béla; a műszaki és természettudományi terület irányítója Kármán volt. (Kármánról lásd Palló, 1983)

1919. MÁJUS 18. Freud Karl Abrahamnak (Freud–Abraham, 2002, 398):

„Teljesen el vagyunk vágva Budapesttől; csak annyit tudunk, hogy Ferenczi a Ψ a hivatalos tanára lett.”

1919. MÁJUS 23. Ferenczi Freudnak (Freud–Ferenczi 2003, 246):

„Hón óhajtott vágyam, hogy a Ψ a.-t és didaktikai hajlamaimat az egyetemen érvényesítsem, Dr. Radó kissé kalandor politikájának köszönhetően túlzott viharossággal valósult meg. Remélem, a korábbiakhoz hasonlóan sikerülni fog a Ψ a.-t minden politikai törekvéstől távol tartani, és örömmel gondolok a nem túl messze lévő időre, amikor én – akár professzor-ként, akár nem, mindegy – a föld valamelyik szép szegletén Önnel együtt lehetek és végre dolgozhatok is. [...] A magyar egyesület kevésbé gyorsan dolgozik, mióta Radó állami ügyekkel foglalatoskodik. A következő vasárnap előadással nyitom meg az orvostanhallgatók által alapított egyetemi ψ a. egyesületet. Június 4–5. tájékán kezdem meg kollégiumomat a Ψ a-ról. Hogy a számomra kijelölt [Batizfalvy] szanatóriumot ψ a klinikává sikerül-e alakítani, még nem mondható meg. Mindenesetre a rektor és a dékán már »kivette« belőlem a hivatali esküt. (Mint a Ψ a rendes nyilvános professzorából!)

Hollós a pszichiátria »előadója« lett (ez egy új egyetemi fokozat itt).” –

1919. MÁJUS 28. Freud Jonesnak (Freud–Jones, 345):

„[...] Ön semmit nem tud azokról az állapotokról, amelyekben élünk, és az újságjaiból sem kapnak felvilágosítást. [...] Ami a másik várost, Budapestet illeti, Ferenczi és Freund, akik nélkülözhetetlenek volnának a találkozónknál, jelenleg teljesen el vannak vágva. Nincs jóslat, mely megmondaná, milyen sors vár rájuk és mekkora szabadság jut nekik az elkövetkezendő hetekben [...] Rank oroszlánként harcol az alapért, amit Freund hozott létre, és még mindig a magyar kormány karmai között van, mindeddig nem tudtuk onnan kihozatni.”

1919. JÚNIUS 19. Ferenczi Freudnak (Freud–Ferenczi 2003, 249):

„Az egyetemen VI. 10. óta tartok »pszichoanalitikus pszichológia orvosok számára« címmel előadást, hetente három órában (2 x 1 fél, kedden és pénteken 6–fél 8). Van most egy pótszemeszterünk katonaeorvosok számára, körülbelül százán iratkoztak fel; nem kevesebben, mint a belgyógyászoknál. A »Gyógyászat«-ban megjelent írását követem és az I. órán a Ψ a egyéb tudományokhoz (természettudományok – filozófia – pszichológiák stb.) való viszonyáról, a II. és III. órán a Ψ -nak a Φ -ra gyakorolt hatásáról adtam elő; holnap és a rákövetkező előadásban a hip-

nózisról, a szuggesztióról é.[s] s.[ok] e.[gyéb]-ről beszélek – ezután kerül sorra a Ψ a. Egészsében – ha közben valamilyen krízis ki nem üt a nyereg-ből – körülbelül húsz előadást tartok augusztus 1-ig.”³²

1919. JÚNIUS 19. Freud Jonesnak (Freud–Jones, 349):

„Egy bizottsági találkozó attól függ, hogy ki tudjuk-e szabadítani börtönéből Ferenczit (és talán Freundot) ha a pszichoanalízis részéről felhívással fordulunk Bpest uraihoz. A 'Räteregierung' [tanácskormány] eddig igen gálánsan viselkedett a pszichoanalízissel szemben. Ferenczi a pszichoanalízis első hivatalos professzora lett (ny. r. egyetemi tanár), siker, amelyről álmodni sem mertünk!”

1919. JÚNIUS 29. Ferenczi Freudnak: (Freud–Ferenczi 2003, 251)

„A főiskolai ψ a. egyesületben most Hárnik ad elő, lapról lapra magyarázza az ifjaknak a breueri-freudi hisztéria-könyvet. Ez az egyesület (gondos válogatás után) 23 tagot számlál. Az én hallgatóim száma az egyetemi előadásokon óráról órára nő. Orvosok és pedagógusok stb. is kérik a belépést. Már túl vagyok a bevezetésen és azon vagyok, hogy a Ψ a változásait érzékeltessem a katarzis óta.”

1919. JÚLIUS 3. Hárnik Jenő tanársegédi megerősítése, a Közokt. Népbiztoság 98281/919 sz. leirata alapján. (SOTE Levéltár, 11702/1918-19)

1919. JÚLIUS 8. Freud Jonesnak (Freud–Jones, 351):

„Megpróbáljuk elintézni Ferenczinek, feleségének és talán Dr. Freundnak, hogy engedélyt kapjanak az osztrák határ átlépésére [...] Ferenczi is el van foglalva az egyetemi előadásaival (ő a ψ a első ny. r. professzora) augusztus elsejéig.”

1919. JÚLIUS 16. Ferenczi szabadságolási kérelmet nyújt be a dékáni hivatalnak „Tisztelettel alulírott bátorkodom azzal a kéréssel fordulni a Dékáni Hivatalhoz, hogy f.é. augusztus 1.-től hat hétig nekem egészségi okokból szabadságot engedélyezni, ill. e kérésemet a Közokt. Népbiztossághoz felterjeszteni méltóztassék. A Munkásbizt. Pénztár főorvosi hivatala már megállapította, hogy nagyobbfoku kimerültség miatt Balatonfüredre kellene mennem üdülés céljából. Távollétem idejére helyettesítesémmel dr. Hárnik Jenő klinikai asszisztentst kérném megbízni. Előadásaimat elsejére befejezném.” (Erős et al. 1987)

---

³² Ferenczi a Kétly-féle belgyógyászati klinikán tartotta előadásait. Lásd Harmat 1994, 95.

1919. JÚLIUS 26. Ferenczi Freudnak (Freud–Ferenczi 2003, 255):

„Az előadásokat augusztus elején fejezem be.”

1919. JÚLIUS 28. A szabadságot az orvosi kar engedélyezi, és Hárnik Jenőt bízza meg Ferenczi helyettesítésével. (Erős et al. 1987)

1919. AUGUSZTUS 1. A Tanácsköztársaság bukása

1919. AUGUSZTUS 8. A Tanácsköztársaság alatti összes egyetemi kinevezés visszavonása.

1919. AUGUSZTUS 28. Ferenczi Freudnak (Freud–Ferenczi 2003, 256-257):

„Az elviselhetetlen vörös terror után, mely mint rémálom nehezedett az ember kedélyére, most itt van nekünk a fehér. [...] Ha nem tévedek, most a brutális zsidóüldözés vár ránk, magyar zsidókra. [...] Hogy miként lehet majd itt élni és dolgozni, meg kell, hogy mutakozzék hamarosan. A pszichoanalízis számára természetesen az volna a legjobb, ha teljes visszavonultságban és észrevétlenül folytatná munkáját. Személyesen ezt a traumát fel kell használnom arra, hogy levessek bizonyos, a gyermekszobából származó előítéleteket, s elfogadjam a keserű valóságot, hogy zsidóként valóban hazátlan vagyok. Az így felszabaduló libidót az összeomlásból megmentett kevés barát, a jóban-rosszban elkísérő egyedüli hűséges lélek, és a tudomány között kell elosztani. [...] A rendőrségi fogdák tele vannak névtelen állítólagos »bolsevistával«, akikkel durván bánnak. Az egyetemen a legsötétebb reakció uralkodik. Elbocsátottak minden zsidó tanársegédet, a zsidó diákokat kicsapják és megverik őket.”

1919. SZEPTEMBER 22. A budapesti Királyi Orvosegyesület igazgató tanácsa eljárást kezdeményez „a proletárdiktatúra alatt compromittált” tagjaival szemben (Kapronczay–Kiss 1986, 113).

1920. JANUÁR 26. Ferenczi Sándor levele a budapesti Királyi Orvosegyesület vizsgáló bizottságához: „[...] Hogy kinevezésemet kinek-minek köszönhettem – nem kutattam. [...] A Batizfalvy-szanatóriumban a tulajdonos Dr. Trajtler Istvánt magam mellé segédorvosnak kineveztettem, a hivatalos oldalról egyre kívánt átalakítások – építkezések – sürgetését elleneztem, azok végleg el is maradtak. A betegek kezelését, ellátását igyekeztem úgy intézni, hogy minden politikai befolyást mellőzzek.” (Kapronczay–Kiss 1986, 115).

1920. MÁJUS 28. Jendrassik Ernő előterjesztése alapján Ferenczit 22 kollégájával együtt kizárják a Budapesti Királyi Orvosegyesületből (uo.114.sk).

1920. JÚNIUS 27. Freud Abrahamnak (Freud–Abraham 2002, 428):

„Ferenczit most zárták ki a Budapesti Orvosegyesületből bolsevik professzúrája miatt. A még létező levélcenzúra miatt csak gratulálni tudok neki ezért a megtiszteltetésért.”

1920. SZEPTEMBER 11. Egy rendelet a magy. kir. állampénztárnak címezve:

„Utasítom Cimet, hogy dr. Ferenczy (sic!) Sándor volt Bp. tud. egyet. tanár évi 8.000 k.fizetését, 2.000 k. személyi pótlékát, 2.500 k.lakpénzét, 4.800 k. háborus segélyét és havi 300 k.drágasági segélyét 1919 évi július hónap végével állandóan szüntesse meg.” (Erős et al. 1987)

FERENCZI a Nyugat-ban (1922)

„[...] a forradalmakal együtt jár az a jelenség, hogy bizonyos újszerű vagy eddig a hivatalos köröktől mellőzött irányzatokat – és ilyen a pszichoanalízis is – elvből támogatnak, [...] Abból, hogy mely irány követői nyitnak utat, ha talán csak divatból is, egy tudományág érvényesülésének, jogosulatlan dolog tartalmi kapcsolatot konstruálni az illető irányzat és a között a tudomány között. Ami pedig speciálisan a pszichoanalízist illeti: irodalmának alapos ismerői tanúságot tehetnek a mellett, hogy a lélektannak ez az ága soha nem aspirált másra, mint hogy tudományos igazságokat hirdessen – semmi esetre sem vállalta soha, hogy az igazságtól akár mely uralkodó irányzat kedvéért akár erre, akár arra letérjen. Nem is kötötte magát sem filozófiai, sem politikai dogmákhoz, hanem úgy a bölcselmi felfogásokat, mint a politikai tendenciákat csak az ember lelki természetrajzának megnyilvánulásaként értékelte. Például az individualista és a kollektivista pártok egyikét sem ismerhette el az ember igaz természetének képviselőjeként, hanem a jövőtől remélte egy oly ‘individuálszocialisztikus’ irány kialakulását, mely az egyéniségek természetadta különbségét, függetlenségi és boldogulási törekvését legalább úgy fogja méltányolni, mint a közös együttélés miatt mellőzhetetlen, bár nehezen elviselhető, organizációt.” (Ferenczi 2000, 72)

ERNEST JONES (1957) a Freud-biográfia 3. kötetében így ír:

„Öt hónapon át alig volt lehetőség arra, hogy bármilyen hírt kapjunk Ferencziről, ez pedig komoly aggodalom forrása volt. Aztán a bolsevikok, akik még nem fedezték fel, hogy a pszichoanalízis burzsoá eltvelyedés, amelynek kitalálására a kapitalisták bújatták fel Freudot, hogy szembeszálljon Marx-szal, valamennyire kedvelték, és Ferencziből a pszichoanalízis első egyetemi professzorát csinálták. Radónak volt valamelyes befolyása az új urakra, és ő járta ki ezt a kinevezést; Róheimet

néhány héttel korábban az antropológia professzorává³² léptették elő. Ferenczinek drágán kellett megfizetnie ezért a megtiszteltetésért. Amikor a románok augusztusban bevonultak Budapestre, a reakciós kormányt támogatták, amely durván antiszemita volt, és hosszú ideig Ferenczi az utcára is alig merészkedett kilépni. Nagy bánatára még a budapesti Orvosegyesületből is kizárták.” (Jones 1957, 12-13)

IRODALOM

- DANTO, ELIZABETH ANN (2005): *Freud's free clinics: Psychoanalysis and social justice 1918–1938*. Columbia University Press, New York
- DONÁTH PÉTER (2007): *Adalékok Nagy László pályájához 1918-1922*. Trezor Kiadó, Bp.
- DÓSA RUDOLFÉ (1984): Egyetemünk tanácsköztársasági történetéből. Adalékok az orvoseképzési reformhoz és dr. Ferenczi Sándor portréjához. *Orvosegyetem*, 1984, 28. évf. 5. sz. 1-2.
- DUPONT, JUDITH (ed.) (2002): Excerpts of the correspondence of Michael and Alice Balint with Olga, Ladislav, and Judith Dormandi. *The American Journal of Psychoanalysis*, Vol. 62, No. 4, December 2002, 359-381.
- ERŐS FERENC (2000): Ferenczi Sándor és kora: In: Erős F. (szerk.): *Ferenczi Sándor*. Új Mandátum, Bp., 1-44.
- ERŐS FERENC (2001): *Analitikus szociálpszichológia*. Új Mandátum, Bp.
- ERŐS FERENC (2004): *Kultuszok a pszichoanalízis történetében: egy Ferenczi-monográfia vázlat*. Jászöveg Műhely Kiadó, Bp.
- ERŐS FERENC (2007): Lélekgyógyászat a háború szolgálatában. In: *Trauma és történelem: Szociálpszichológiai és pszichoanalitikus tanulmányok*. Jászöveg Műhely, Bp. 104-120.
- ERŐS FERENC–PATRIZIA GIAMPIERI SPANGHERO (1987): The Beginnings of the Reception of Psychoanalysis in Hungary 1900–1920. *Sigmund Freud House Bulletin*, Vol. 11/No. 2, Winter, 13-27.
- ERŐS FERENC–KAPÁS ISTVÁN–KISS GYÖRGY–PATRIZIA GIAMPIERI SPANGHERO (1987): Ferenczi Sándor és a Budapesti Egyetem 1918–19-ben. *Pszichológia*, 1987/4, 584-592.

---

³² Ilyen tanszék akkoriban nem létezett. A budapesti egyetem néprajzi tanszéke 1934-ben jött létre, Györffy István vezetésével.

- ERŐS FERENC–KAPÁS ISTVÁN–KISS GYÖRGY (1988): Pszichoanalízis a hadseregben. *Hadtörténelmi Közlemények* (35), 1: 142–148.
- ERŐS FERENC–LÉNÁRD KATA–BÓKAY ANTAL (szerk.) (2008): *Typus Budapestiensis. Tanulmányok a pszichoanalízis budapesti iskolájának történetéről és hatásáról*. Thalassa, Bp.
- FERENCZI SÁNDOR (1919): Az orvosképzés reformja (hozzászólás). *Gyógyászat*, 59. évf. 8. sz. 120-121.
- FERENCZI SÁNDOR (2000): Pszichoanalízis és társadalompolitika. *Nyugat*, (15) 1922, I. 554-555.; In: Erős F. (szerk.): *Ferenczi Sándor*. Új Mandátum, Bp., 72-74.
- FERENCZI–JONES (2008): Levelezés. *Thalassa*, 2008/2.
- FREUD–ABRAHAM (2002): *The Complete Correspondence of Sigmund Freud and Karl Abraham 1907-1925*. Ed. E. Falzeder. Karnac, London–New York
- FREUD–EITINGON (2004): *Sigmund Freud – Max Eitingon, Briefwechsel 1906-1939*. Band I/1 und I/2. Hg. Michael Schröter. edition diskord, Tübingen
- FREUD–FERENCZI (2000): *Sigmund Freud és Ferenczi Sándor: Levelezés I/1*. Thalassa – Pólya Kiadó, Bp.
- FREUD–FERENCZI (2002): *Sigmund Freud és Ferenczi Sándor: Levelezés I/2*.
- FREUD–FERENCZI (2003): *Sigmund Freud – Ferenczi Sándor: Levelezés. II/2*.
- FREUD–JONES (1993): *The Complete Correspondence of Sigmund Freud and Ernest Jones 1908-1939*. Ed. R.A Paskauskas, The Belknap Press of Harvard Univ. Press, Cambridge, MA / London
- GYÖRY TIBOR (1936): *Az orvostudományi kar története 1770-1935*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Bp.
- GOLDZIHNER IGNÁC (1984): *Napló*. Magvető, Bp.
- HARMAT PÁL (1994 [1986]): *Freud, Ferenczi és a magyarországi pszichoanalízis*. Európai Magyar Protestáns Szabadegyetem, Genf, 1986. Második, bővített kiadás: Bethlen Gábor Kiadó, Sopron, 1994.
- HÁRS GYÖRGY PÉTER (2009): A „vörös Róheim”. *Thalassa*, 2009/4, jelen szám, 45-74.
- JONES, ERNEST (1957): *Sigmund Freud. Life And Work, Volume Three: The Last Phase 1919-1939*. The Hogarth Press, London
- KADERAS, BRIGITTE (2000): Hans Liebermanns Plädoyer für die Einführung der Psychoanalyse als Unterrichtsfach an der Universität. *Luzifer-Amor*, 13. Jg. Heft 26, 113–123.
- KAPRONCZAI KÁROLY–KISS GYÖRGY (1986): Adatok Ferenczi Sándor egyetemi tanári működésével kapcsolatban. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 1986/2, 111-118.
- KAPUSI GYULA (1992): A gyógyító Róheim. *Thalassa*, 1992/2, 22-29.
- KENDE ZSIGMOND (1974): *A Galilei Kör megalakulása*. Akadémiai Kiadó, Bp.
- KÓSA LÁSZLÓ (1989): *A Magyar Néprajzi Társaság története, 1889-1989*. Magyar Néprajzi Társaság, Bp.

- KOVÁCS M. MÁRIA (2001): *Liberalizmus, radikalizmus, antiszemitizmus*. A magyar orvosi, ügyvédi és mérnöki kar politikája 1867 és 1945 között. Helikon Kiadó, Bp.
- LIEBERMANN, HANS (1919): Psychoanalyse und Universität. *Der Kritiker*. Wochenschrift für Politik, Kunst und Wissenschaft, 1 (1919) Nr. 15, S. 6-8. Magyarul: Pszichoanalízis és egyetem. *Thalassa*, 2004/2, 135-138.
- LITVÁN GYÖRGY (1968): A forradalmi kormány és a budapesti tudományegyetem erőpróbája 1918-1919 fordulóján. *Történelmi szemle*, (11. évf.) 4. sz. 401-427.
- LITVÁN JÓZSEF (1984): Főiskolai Pszichoanalitikai Egyesület. *Magyar Nemzet*, 1984. október 26. 12.
- LITVÁN JÓZSEF (1991): *Ítéletidő*. Tekintet Alapítvány, Bp.
- MÉSZÁROS JUDIT (2008): „Az Önök Bizottsága” *Ferenczi Sándor, a budapesti iskola és a pszichoanalitikus emigráció*. Akadémiai Kiadó, Bp.
- PALLÓ GÁBOR (1983): Kármán Tódor (életútja megértéséhez) I. rész. *Fizikai Szemle* 33. évf. 3. sz. 81-84.
- PLÉH CSABA (2009): Révész Géza – A sors feszültségei levelezése és székfoglalója tükrében. *Thalassa*, 2009/4, jelen szám, 75-100.
- RÉVÉSZ GÉZA (1919): A pszichoanalízis egyetemi oktatása. *Gyógyászat*, 59. évf., 12. szám, 183-184.
- SCHRÖTER, MICHAEL (2009): »Kell-e az egyetemen psychoanalyst tanítani?« – Egy eredeti Freud-szöveg megkerüléséről. *Thalassa*, 2009/4, jelen szám, 29-43.
- SVÉD LÁSZLÓ (szerk.) (1980): *Zászlóbontók: A magyar forradalmi ifjúsági mozgalom 1917–1919*. Válogatott írások. Móra Ferenc Kiadó, Bp.
- SZENTPÉTERY IMRE (1935): *A Bölcsészettudományi Kar története 1635-1935*. A Pázmány Péter Tudományegyetem kiadása, Bp.
- SZÖGI LÁSZLÓ (szerk.) (2003): *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története 1635–2002*. ELTE Eötvös Kiadó, Bp.
- TÓTH LÁSZLÓ (1999): Róheim Géza és a pszichoanalitikus antropológia. In: Uő. (szerk.) (1999): *Róheim Géza*. Új Mandátum, Bp.
- TÖGEL, CHRISTFRIED (2000): Varga Jenő, a pszichoanalízis, a Tanácsköztársaság és a sztálinizmus. *Thalassa*, 2000/2-3, 207-219.
- TÖRÖK LAJOS (1919): Az orvosképzés reformjáról. *Gyógyászat*, 59. évf. 16-20., 32-36., 48-51.

MELLÉKLETEK

I. sz. irat*

A budapesti kir. magy. tud. egyetemi orvoskari tanártestület 1913. évi november hó 25-én tartott III. rendkívüli ülésének

JEGYZŐKÖNYVE.

Elnökölt: Preisz Hugó e.i. dékán.

A jegyzőkönyvet írta: Udránszky László e.i. jegyző.

Az ülésen részt vett: Tauffer Vilmos, Ajtai K. Sándor, Bókay Árpád, Dollinger Gyula, Lenhossék Mihály, Moravcsik E. Emil, Bársony János, Jendrassik Ernő, Tangl Ferenc, Grósz Emil, Bókay János, báró Korányi Sándor, Hoor Károly, Nékám Lajos, Tellyesniczky Kálmán ny. r. tanár,

Árkövy József, Kuzmík Pál, Ónodi Adolf, Schaffer Károly, Krepuska Gáza, Krompecher Ödön ny. rk. tanár,
/: az utóbbi mint a II. sz. kórbonctani tanszék helyettese. :/

Irsay Arthur cz. rk. tanár, és Preisich Kornél magántanár, a magántanárok képviselője.

Az ülésről elmaradt:

Liebermann Leó ny.r. tanár

[...]

Ferenczi Sándor dr. - folyamodása magántanári képesítésért.

953/1913-14.

Ferenczi Sándor dr. - kir. törvényszéki orvosszakértő "a functionális neurosisok és psychosisok kór és gyógytanából" kér magántanári képesítést. A folyamodó 1873-ban, Miskolcson született. A gymnasium elvégzése után családi okokból a bécsi tudományegyetemre iratkozott be s nagyatyja támogatása mellett végezte tanulmányait. Ott 1896-ban nyert egyetemes orvosdoktori oklevelet. 1897-ben katonai orvosi szolgálatot teljesített és 1898. június 24-től 1900 január 15-ig mint segéd-, majd mint orvos nyert alkalmazást a budapest - székesfővárosi Szt. Rókus kórház V-ik orvosi osztályán dr. Havas tanár és főorvos mellett, a midőn főnöke által kiállított bizonyítvány szerint nemcsak nagy szorgalmat és pontosságot tanusított, hanem önálló tudományos munkásságot is fejtett ki, különös tekintettel az idegrendszer bujakóros megbetegedéseire.

---

* Forrás: SOTE Levéltár, 1.a.39. Kari Tanácsülési jegyzőkönyv 1913-14, 149. és 163-166. oldalak. Gépirat, az eredeti írásmód megtartásával.

1900 évi január 15-től 1903 évi május hóig a székesfővárosi Erzsébet-szegényház elme és idegosztályán segédorvosi minőségben működött s főnökei: dr. Schaffer tanár és dr. Stáhly igazgató tudományos képzettségéről és szakavatottságáról tesznek bizonyosságot. Schaffer tanár vezetése mellett alkalma nyílt a laboratoriumi vizsgálatokat és az organumos idegbajok, valamint a functionális neurosisok és psychosisok diagnostikájának és gyógykezelésének módszereit elsajátítani. Főnöke távollétében a fővárosi teendőket is végezte. 1898-ban letette a tisztii és 1900-ban a törvényszéki orvosi vizsgát. 1902-óta a budapesti kir. törvényszék, 1907 óta pedig a kereskedelmi és váltótörvényszéknek is állandó szakértője. 1903 óta az általános munkás betegsegélyező pénztár idegbeteg-ambulatoriumának vezetője.

Nagy irodalmi tevékenységet fejtett ki s úgy az elme- és idegkórban, mint a psychologia körében nagy számu önálló kutatásokon alapuló dolgozata jelent meg magyar, német és angol nyelven. Folyamodványához 38-at csatolt. A szakegyesületi élet működésében is kiváló munkásságot fejtett ki.

Mellékeli dr. Ritoók Zsigmond egyetemi magántanár és közkórházi főorvos nyilatkozatát, melynek értelmében engedélyt kapott magántanárrá történő habilitáltatása esetén a székesfővárosi Szt. István kórház VI. orvosi osztálya /kb. 600-650/ fekvő idegbetegeinek az egyetemi tanításra való felhasználására. Ugyancsak tanácsa is 1913 évi október hó 23-án B. 122, 462/X. ü. oszt. szám alatt kelt határozata alapján.

Moravcsik E. Emil ny.r. tanár, mint előadó kifejti, hogy a folyamodó az egyetemi magántanári képesítő szabályzat 4,5, és 6 §-aiban foglalt feltételeknek megfelel, amennyiben 1./ olyan képzettséggel és irodalmi munkássággal rendelkezik, mely őt a választott tudomány szak önálló művelésére és tanítására képessé teszi, 2./ orvosdoktori oklevele három évnél jóval később /1896-ban/ kelt, 3./ folyamodványához mellékeli életrajzát, előadásainak vázlatos tervezetét, tudományos dolgozatait, kimutatja a tanításra felhasználható helyiséget és beteganyagot, valamint a polgári állására, hivatalos működésére, tartózkodási helyére és keresetére vonatkozó adatokat.

A tanítási tervezetben kiemeli, hogy hallgatóit szándéka lenne megismertetni a functionális neurosisok elméleti és gyakorlati jelentőségével, diagnostikájával és therápiájával, a psychologiai vizsgálati módszerekkel, a hysteriával, a kényszerneurosisokkal, a paranoidos és schizopreniás elmebetegségekkel, valamint az azokhoz hasonló egyéb psychosisokkal, sulyt fektetve az organumos és functionális elme- és idegbajok differentialis diagnosizására.

Az előadó mindezekre való tekintettel javasolja, hogy a tanártestület Ferenczi Sándor dr.-t személyes minősültsége alapján a magántanári képesítéshez bocsássa. Eszmecsere után, amelyben Jendrassik Ernő és Moravcsik E. Emil ny.r. tanár vett részt, a dékán elrendeli a titkos szavazást arra nézve elfogadja-e a tanártestület az előadó javaslatát.

Beadatott 21 szavazat; ebből 6 igen és 15 nem.

A dékán a tanártestületnek szótöbbséggel létesült határozataként megállapítja, hogy a tanártestület Ferenczi Sándor dr.-t a magántanári képesítés cselekményéhez nem bocsájtja.

2. sz. melléklet

A Ferenczi Sándor pszichoanalízisről tartandó egyetemi előadását miniszteri beadványban kérvényező orvostanhallgatók
1919. jan. 28. (római számmal az aktuális félév)

Alföldi József IX	Fáber József VI	Guttman Manó IX
Altai Magda III	Fábián Lajos VII	Haas Stefánia VII
Ádám Gizella VII	Feirber Margit VII	Haasz Ágnes
Bajza Erzsébet V	Fejér Manó VII	Hajdu Sándor IX
Bajza Hajnalka VII	Feltóthy Magda	Hajnal Böske
Balázsovich (?) György	Feuer Árpád VIII	Haller Tibor IV
Barna Arnold VIII	Fleischer Ilona VIII	Harnik Jolán
Barsán Leó IX	Forbát Rózsi	Hatscher Róbert
Bauer (?) Imre (?) VIII	Forró Endre III	Hausner Sári III
Bábos Renée VII	Földes György	Hauzner (?) László III
Bálint Aladár VII	Főnig Miklós IX	Hegy Zsigmond
Beck Rella VII	Frank Dezső VII	Helát (?) Erzs
Berger Erzsébet VII	Freund Etel V	Hermann József V
Berger Irén III	Friedmann Dezső IX	Herskovics Farkas
Bernátsky Ilona III	Friedmann Lajos VII	Heuduska Margit III
Berzselly (?) Erzsébet	Fürst Imre	Heuer (?) ??? VII
Bíró György III	Füsti Molnár Ilona III	Hollós László
Bíró Károly III	Gara Mária	Horváth Ernő
Bodeczky Gyula	Gábor Sándor III	Horváth Katalin V
Bolgár László III	Gethely (?) Béla	Igert (?) Erzsébet III
Bóhm Erna	Glück Aladár III	Imre Ferenc
Bóhm Izidor III	Glück Ernő III	Iványi Ferenc
Braun Amália	Glück István	Jakab Dezső IV
Braun Mariann (?)	Glück Malvin V	Kabos Irén V
Braun Szeréna III	Glück Menyhért VII	Kaham(?) Bhannaka(?) IX
Csernez Ilona III	Goldinger (?) Ferenc VIII	Kalmár Zoltán
Csillag Vera V	Goldner Erzsébet	Kaufmann Lenke
Czeizl Ferenc VII	Gortvai Judit III	Kálmán Mihály III
Czepanovszky (?) Gyula	Gottfried Irma	Kármán László
Deruha János	Gönczy Rózsa	Kelemen Endre
Deutsch Béla VIII	Görög Erzsébet VII	Kellermann ??
Draskovicz ??	Gróh Ede X	Kerekes György
Ederer István	Gross Rózsi III	Kertész Margit III
Egri Jolán V	Grossmann Erzsébet V	Kertész Miklós III
Ehrenfeld Margit	Grossmann Frigyes IX (?)	Kéri Teréz VII
Elek László VI	Grosz (?) János (?)	Kiss Mária VII
Elfer Sarolta VII	Grosz Ernő (?)	Klein Miklós III
Eörsy Mitzi	Groszbej (?) Dezső	Klein Regina III
Erdei (?) Aladár	Grünwald Sándor IX	Koczka Romulus (?) VIII

Kolos István	Pap János (?)	Sirméyter (?) János VI
Kornhauser Irén III	PeczKayné Telek Márta	Slanger Sándor III
Krajnik Zoltán	Pogány János III	Somogyi (?) Erzsi (?) III
Kramerné Weinkér (?)	Pollák Irén III	Sonnenfeld Erzsi III
Blanka VII	Pollák Szidonia	Speiegel Margit VII
Kuch Ilona	Pollatsek Pál	Spitzer Géza VIII
Kunvári Lilla VII	Popper Viola III	Stamberger Imre
Kupferner (?) Eta	Pók Margit	Starvinszky?? ????
Kúnfi Rózsi III	Pók Zoltán	Stein Lajos III
Kúnfi Tibor VI	Prugberger József	Steiner Ernő X
Ladányi Janka	Prulér Saja (?)	Steiner Margit III
Lajta Márkus IV	Rapoch György	Strebinger Sándor III
László Ernő	Rehák Rudolf III	Sugár László
Lenke Sarolta VI	Reichert Böske (?)	Sugár Miklós
Lipscher Ilona V	Reil Ödön III	Syllaba (?) Béla IX
Lovass Renée	Reinicz László III	Szabó Nándor IX
Loykó Erzsébet	Reisz Teréz III	Szandicz Pál VIII
Löffler Edith III	Reiter Kornélia V	Szauer Anna III
Lőwbeer Erna VII	Révész Böske	Szondi Lipót
Lőwy Júlia	Révész Margit	Temesváry Miklós
Lőwy Paula V	Réz Béla IX	Terényi Árpád Béla
Lucz??? Jenő	Rideti (?) M. (?) III	Tornai Erzsébet
Lusztig Józsa V	Roboz Malvin	Tóth Margit III
Mandel Jenő (?) IX	Rostás Irén III	Uzélac (?) Szlavko VII
Marcki (?) Soma (?)	Rosz?? ???	Varga Imre VII
Markó Andor VIII	Rothauser György	Vater Ernő VII
Matskási Magda	Rudas Béla VIII	Végess Ilona
Mauer (?) Árpád III	Rudas Béla	Vermes Imre III
Márkus (?) László III	Salgó Renée V	Veszprémi Olga V
Márkus Stefi	Sas István (?)	Vogel Martin III
Máthé Mária	Sauber (?) Pál	Weil Erzsí III
Mike Imre VII	Sándor István	Weinberger Oszkár
Mittelman Jenő (?) V	Sándor Klára (?) III	Weiner Erzsí III
Molnár Gyula	Schenk Böske	Weinmann Mária III
Molnár Jenő VI	SchnellAnnaMáriaVIII (?)	Weisz Frida
Molnár Tibor	Scholtz Gusztáv VIII	Welter Tamás
Moskovits Margit VI	Schönberger Franciska III	Zala Jenő VII
Mózes Jenő VIII	Sebő Imre VI	Zentner Erzsí
Müllner József VI	Siető Kálmán	Zimmerman Erzsí (?) III
Nagy Mária	Sigmund Gertrud	Zipser Jenő (?)
Németh Jenő VIII	Simonovits Ella V	
Neubauer Ernő VI	Simonyi Ferenc	
Pallai (?) Sándor (?)	Sipos Stefi III	

»KELL-E AZ EGYETEMEN PSYCHOANALYSIST TANÍTANI?«**Egy eredeti Freud-szöveg megkerüléséről****Michael Schröter*

A hatvannyolcas mozgalom központi elméleti orgánuma, az *Argument* című berlini folyóirat 1969-ben jelentette meg 50., jubileumi füzetét: egy vaskos, piros színű különszámot, amely *A polgári társadalomtudományok kritikája* időszerű címet viselte. A hozzászólók közé tartozott Frigga Haug, Wilfried Gottschalch vagy Klaus Horn – de mellettük Sigmund Freud is, a *Kell-e az egyetemen psychoanalysist tanítani?* című, három oldalas szöveggel. Amikor e kötetet összeállították, nyilvánvalóan a mozgalom sok híve hitt abban, hogy Freud és Marx egymással összekapcsolhatók; röviddel később ezen „és” mentén különváltak a gondolkodók.

Annakidején hallgatóként olvastam e rövid szöveget, és emlékszem, hogy – az *Argument* szerkesztőségéhez hasonlóan – politikumnak éreztem azt. Hogy a címben feltett kérdésre maga Freud igenlő választ adott, ex cathedra igazolni látszott azt az óhajt, amelyben néhány barátommal együtt én is osztoztam: tanulmányaink során szerettünk volna többet megtudni a pszichoanalízisről – azért is, és éppen azért, mert nem orvostanhallgatók, hanem bölcsészek és társadalomtudósok voltunk. Valamiképpen bizonyára arról a kérdésről is szó volt, hogy ez az információ elvezethet-e egy pszichoanalitikus kiképzéshez, de ezen még nem gondolkodtunk ilyen pontosan. Mindenesetre barátaimmal együtt rendszeresen látogattuk azokat a kurzusokat, melyeket 1969-

---

* A fordítás forrása: Michael Schröter: Freuds Memorandum »Soll die Psychoanalyse an der Universität gelehrt werden?« Zur Wiederauffindung des verschollenen Originals. In: *Merkur* 2009, no722, 599-609. E tanulmány tudományos jegyzetekkel bővített változata a *Luzifer-Amor. Zeitschrift zur Geschichte der Psychoanalyse* című folyóirat következő számában fog megjelenni. A jelenlegi változatot Michael Schröter szíves engedélyével közöljük.

ben kezdett tartani egy berlini analitikus a Freie Universität szociológus hallgatói számára.

Már akkor felkeltette figyelmemet az a különös körülmény, hogy a pszichoanalízis egyetemi oktatásáról szóló szöveg nem Freud eredeti szavaival maradt fenn, hanem csak magyar fordításban, ami 1919 márciusában a *Gyógyászat* hasábjain jelent meg. Egy, a magyar fordítás alapján készült angol változat alapján ültette vissza Anna Freud a szöveget német nyelvre. Ugyanez a háromszorosan nem autentikus változat került be a Freud összes műveinek [*Gesammelte Werke*] 1885 és 1938 közötti szövegeket tartalmazó kiegészítő kötetébe [*Nachtragsband. Texte aus den Jahren 1885 bis 1938*]. Valójában az 1969-es publikáció is a fenti kötetből való előnyomás volt, amelynek megjelenését már a '60-as évek közepe óta tervezték, de csak 1987-ben valósult meg. Egy előzetes megjegyzésben ott is, akárcsak korábban az *Argument*ben, ez olvasható: „A szöveg német nyelvű eredetije nyomtalanul eltűnt.”

A negyven évvel ezelőtti megjelenés mélyen bevésődött emlékezetembe. Ennek köszönhetek egy aha-élményt. Amikor két évvel ezelőtt Jeruzsálemben Max Eitingon – 1933-ig a berliniek és a nemzetközi pszichoanalízis szürke eminenciása¹ – irodalmi hagyatékát néztem át, egy 1919. március 16-án kelt és „Kedves Doktor Úr”-nak szóló, hosszabb, kézzel írt Freud-levélre bukkantam, amely ezzel a mondattal kezdődik: „Azt a kérdést, hogy a psychoanalysis-t az egyetemen tanítják-e, két oldalról lehet megvilágítani.” Ez homályosan ismerősnek tűnt nekem. Utánanéztem az összkiadásban, és valóban: a levél az először az *Argument*ben megjelent írás „nyomtalanul eltűnt” eredetije volt. Csak a bevezetés és a zárás (dátum, megszólítás, üdvözlés) hiányzott belőle. Freud a szöveget nyilvánvalóan kezdettől fogva félhivatalos állásfoglalásnak szánta, melyhez a levélforma csak a baráti-informális keretet adta.

A szöveg eredeti változatának felfedezése négy lényegi kérdést vet fel, melyekre röviden kitérek: Ki volt a levél címzettje? Milyen kontextusban íródott? Mi a történeti jelentősége? Hogyan viszonyul Freud eredeti szövege a negyedkéztől való fordításhoz, amely a magyar nyelvről az angolon keresztül került vissza német nyelvre?

---

¹ Vö.: Sigmund Freud – Max Eitingon: *Briefwechsel 1906-1939*. Tübingen: edition diskord, 2004.

A címzett kérdéséhez: Az Eitingon-hagyaték levéltári jegyzékében levelünket Hermann Struckhoz rendelik hozzá: bizonyára azért, mert a Freud-levelek zöme, melyek összefüggésében található, annak a berlini művésznek van címezve, aki 1914-ben Freudról is készített portrét. Ám Struckhoz írt leveleiben Freud legtöbbször az „Igen tisztelt Uram”, olykor az „Igen tisztelt Mester” vagy „Tisztelt Uram” megszólításokat használta, és Freudnál biztosak lehetünk afelől, hogy megszólításai jól átgondoltak, és konzisztensek is maradnak. Ezenkívül természetesen a levél tematikája sem illett Struckhoz. A „Kedves Doktor Úr” valaki más kellett, hogy legyen. De vajon ki?

E kérdés megválaszolásában három támpont lehet segítségünkre: maga a megszólítás, valamint a „Szívélyes üdvözlettel” zárás; az első megjelenés egy magyar folyóiratban; és a dátum. Ezek szerint a levél egy olyan magyar címzettnek szól, akivel Freud bizalmas, de nem közvetlen baráti viszonyban állt; és az ebben az időszakban íródott levelekben feltétlenül kellene, hogy legyen utalás az állásfoglalásra.

Freud akkoriban nagyon bensőséges viszonyt ápolt Ferenczi Sándorral, a magyar pszichoanalízis kreatív vezéralakjával, csakúgy mint Freund Antallal, egy budapesti sörgyárossal, aki nála volt analízisben, majd mecénásként lépett fel, és az első világháború után többek között egy pszichoanalitikus kiadó alapítását is lehetővé tette. Legelőször is Ferenczire gondolnánk – annál is inkább, mert ő készítette elő az állásfoglalás publikációját, és vélhetően ő is fordította azt. Csakhogy Ferenczit Freud „Kedves Barátom”-ként szólította meg. Freud Freund Antalhoz – akit „Tóni”-ként emlegetett – írott leveleit nem ismerjük, tehát az azokban alkalmazott megszólítási formát sem. De a fennmaradt válaszlevelek nem említik a pszichoanalízis egyetemi tanításáról szóló kéziratot.

Így a magyarok kis seregéből, akikkel Freud a kérdéses időben kapcsolatban állt, a levél címzettjeként mindenekelőtt egy jelölt jöhet számításba: az orvos Lévy Lajos, akinek a felesége, Kata – Freund Antal egyik testvére – szintén Freudhoz járt analízisbe, és akkoriban olyan szívélyes kapcsolatot tartott fenn az időödő férfival, amelyet az egyre kevésbé férfiakkal és egyre inkább fiatal hölgyekkel alakított ki. 1918 nyarán Freud néhány héten át élvezte Lévyék fényűző vendéglátását. A későbbi években Lévy Lajoshoz többször mint „házi orvos”-hoz fordult. Leveleiben „Kedves Doktor Úr”-nak szólította és a végén „szívélyesen” üdvözölte. És – Lévy volt a *Gyógyászat* főszerkesztője,

amely először közölte a pszichoanalízis egyetemi tanításáról szóló Freud-írást.

Már ezek a tények is meglehetősen meggyőzőek, van azonban még egy, amely ezeknél is erősebb bizonyító erővel rendelkezik. Míg úgy tűnik, Freudnak csak kevés Lévy Lajosnak szóló levele maradt fenn, a feleségéhez írott leveleinek tekintélyes kötegét találjuk a washingtoni Library of Congressben, ahol a „Freudiana” legnagyobb készlete lakozik. És itt olvassuk az alábbi, 1919. március 14-én – két nappal 16-a, a „Kedves Doktor Úrnak” címzett állásfoglalás kelte előtt – írt sorokat: „Drága Kata / Mai levele olyan varázserővel bír, hogy engem azonnali válaszra késztet, amely azonban csak fél válasz lehet. A másik felére vasárnap délelőtt kell időt szakítanom, mert a védőbeszédet jól meg kell fontolni.” És a végén így ír: „Ég Önnel, ... és vigasztalja ádáz férjét vasárnapi levellemmel.” Ezekből a megjegyzésekből kitűnik, hogy Lévy Lajos egy védőbeszédet kért Freudtól, ami időközben sürgőssé vált. Freud a munkanapjait követő esteiken nem találta az ehhez szükséges koncentrációt, de azt ígérte, hogy a legközelebbi vasárnapon eleget tesz az óhajnak. És ez a vasárnap március 16-a volt. Bizonyosan kiindulhatunk tehát abból, hogy Freud a pszichoanalízis egyetemi oktatásáról való állásfoglalását tartalmazó levelét Lévy Lajosnak címezte.

De hogyan került a kézirat Max Eitingonhoz? Ez a kérdés mindeddig tisztázatlan. Az a néhány fennmaradt levél, amit Lévy Eitingonnak írt, 1925-től datálódik, és más témákról szól. Adódott azonban egy olyan helyzet, amikor Eitingonnak minden oka meg lehetett arra, hogy látni akarja Freud „védőbeszédét”: 1919-ben kilátás nyílt arra, hogy a pszichoanalízis esetleg megvetheti a lábát a Berlieni Egyetemen. Karl Abrahamnak, aki 1925-ben bekövetkezett haláláig vitathatatlanul a berlini analitikusok első embere volt, a kultuszminiszter felszólítására állásfoglalást kellett benyújtania a tárgyban, amelyet aztán az orvosi fakultás elé kellett terjeszteni. Az 1920. április 29-én kelt szöveget Abraham mint elnök (és az akkori titkár) írta alá a „Berlini Pszichoanalitikus Egyesület” számára. Hogy mennyiben vállalt részt Eitingon a szöveg megfogalmazásában, nem mondható meg biztosan; de azt, hogy ő volt az, aki részt vett benne, több indícium is valószínűvé teszi. Ezen írás és Freud 1919. márciusi szövegének témafelvetései majdnem megegyeznek. Jól elképzelhető, hogy Eitingon megpróbálta Freud ötleteit az akkori berlini célok számára hasznosítani, és ezért kérte el Lévytől az állásfoglalást.

A freudi „védőbeszéd” keletkezési körülményeinek vizsgálata a „k.u.k.” Monarchia összeomlását követő társadalmi átalakulások kellős közepébe vezet. A budapesti orvostanhallgatók 1918 októberétől kezdődően felkarolták azt a kezdeményezést, hogy a pszichoanalízis, docensként Ferenczivel, bekerüljön az egyetemre. November végén Ferenczi közölte Freuddal, hogy mintegy ezer aláírás gyűlt össze. Két hónapra rá benyújtották a petíciót az oktatási miniszterhez. A budapesti orvostudományi fakultás 1919. március 25-én – néhány nappal a Tanácsköztársaság kikiáltása után – adott bírálata szigorúan elutasító volt. A Tanácskormány ugyanakkor Ferenczit májusban a pszichoanalízis professzorának tette meg – olyan esemény ez, amely rövid időtartama és csekély hatása ellenére mitikus hírnévnek örvend a freudi iskola hagyományában.

A szakirodalom általában azt feltételezi, hogy Freud a pszichoanalízis egyetemi oktatásáról szóló szövege az 1918 végén fellépő hallgatói törekvések támogatásául keletkezett. Ez a kijelentés azonban csak hozzávetőlegesen helyes. Ténylegesen meg kell néznünk az állásfoglalást közlő folyóirat pontosabb kontextusát.

Ferenczi ezt írta Freudnak 1918. november 7-én: „A kétszáz diák, aki tőlem akar tanulni, úgy tűnik, a tervet nagyobb megmozdulás részévé tette, mely általában véve az egyetemi tanulmányokra vonatkozik.” (Freud/Ferenczi II/2., 188.)* A kérdés, hogy a diákok kezdeményezése további fakultásokra is kiterjedt-e, itt függőben maradhat. Az mindenesetre világos, hogy Budapesten élénk eszmecsere folyt a teljes orvosi stúdium reformjáról. A Lévy Lajos által szerkesztett *Gyógyászat* az 1918-as év végétől fóruma volt ennek diszkusszióknak, amely az orvosi tanulmányok nagyobb praxisközelségének kívánalma körül forgott.

Az 1919. február 23-i *Gyógyászat*ban a Lévyvel barátságban álló Ferenczinek is megjelent egy vonatkozó írása. A folyóiratban kialakult eszmecsere során ebben kerül először említésre a pszichoanalízis, számos különböző vitás pont – éves kórházi gyakorlat bevezetése az orvostanhallgatók számára, közhigiéncia kérdésköreinek oktatása és egyebek – sorában. Egy hónapra rá, március 23-án Révész Géza pszichológiai professzor cikke következik, amelyben jótékony távolságból

---

* *Sigmund Freud–Ferenczi Sándor: Levelezés. 1917-1919.* II/2. köt. Thalassa Alapítvány, Pólya Kiadó, Bp. 2003

tárgyalja *A pszichoanalízis egyetemi tanítását*. A pszichoanalízisért való sikraszállások sorozatát március 30-án Freud eredeti írása koronázza meg.

E szűkebb kontextus láttán könnyen nyomon követhető Freud közlésének keletkezése: Lévy, vélhetően Ferenczi és von Freund támogatásával, szívügyévé tette, hogy a pszichoanalitikus katedra követelését felvegye az orvostudományi stúdium reformjának desideratumai közé. A folyóiratában vitára bocsátott reformmal kapcsolatosan nemcsak Ferenczitől és Révészről kért szöveget, hanem magától Freudtól is. Március közepére akuttá vált a dolog, mert a folyóiratbeli diszkusszió a végéhez közeledett. Ezért volt hát Freud sürgetése, amint arról Freud Lévy Katának írt leveléből tudomást szereztünk. Freud írása végül még éppen időben érkezett.

Marad a kérdés, hogy kitől származik a magyar nyelvű szöveg. Erre vonatkozóan egy indícium áll rendelkezésünkre. 1919. április 5-én, tehát szűk egy héttel a megjelenés után Ferenczi ezt írja Freudnak: „Engedelmeivel [...] beillesztettem egy kis mondatot az Ön kis fogalmazványába a PszA oktatásról. Valahogy így: »A Psz.A. pszichóziskutatáshoz pszichiátriai részlegre volna szükség.«” (Freud/Ferenczi II/2., 230.) – tehát egy ambulatóriumra »ideges személyek«, vagyis neurotikusok számára, amiről Freud írt. E beillesztés ténye bizonyítja, hogy Ferenczi szerkesztette Freud szövegének fordítását, és azt is valószínűsíti, hogy ő is készítette azt (mint más esetekben).

Következik a Lévy Lajoshoz írt levél Freud saját szavaival*:

Wien 16. 3. 19

Kedves Doktor Úr

Azt a kérdést, hogy a psychoanalysiszt az egyetemen tanítsák-e, két oldalról lehet megvilágítani; az analytikus szempontjából és az egyeteméből.

1. Az analytikusnak csak elégtételére szolgálna, ha az egyetemi oktatás a psychoanalysiszt felvenné körébe, de ő maga az egyetemet nélkülözheti, a nélkül, hogy kárát vallaná. A theorikus útmutatást, a

---

* Ferenczi fordításának írásmódjában, ahogy az a *Gyógyászat* hasábjain (1919, 59. évf., 13. sz., 192.), majd a *Thalassában* (2004/2: 132-134.) megjelent. (*A ford.*)

melyre szüksége van, megtalálja az irodalomban és még behatóbban a psychoanalytikai egyesületek ülésein, továbbá régibb és tapasztalt egyesületi tagokkal való személyes érintkezésben. Gyakorlati tapasztalatokat önanalysisén kívüli esetek kezelésével nyerhet, elismert psychoanalytikus vezetése és felügyelete mellett.

Épen az egyetemről való kirekesztés teremtette meg ezt a szervezkedést. A mennyiben e kizárás továbbra is fennmaradna, úgy ez a berendezkedés kétségtelenül ezentúl is jól be fog válni.

2. Az egyetem szempontjából arról van szó, hogy egyáltalán el akarja-e ismerni e psychoanalysis jelentőségét az orvosnak és a tudomány emberének kiképzésére? Ha ezt megteszi, úgy gondoskodnia is kell arról, miként illeszse be a tanítás keretébe.

A psychoanalysis jelentősége az orvosi és az egyetemi studium egészére nézve kötelező pontokon nyugszik:

a. Joggal emelték az orvospképzés ellen az utolsó évtizedekben azt a kifogást, hogy a hallgatót egyoldalulag az anatomia, physika és chemia terén tájékoztatja és elmulasztja őt arra reávezetni, mily fontosak a lelki tényezők a különböző életjelenségekben, a betegségekben és az orvosi kezelésben. A képzésnek ez a fogyatékosága utóbb az orvos megdöbbsentő hiányának bizonyul. És ez nemcsak abban nyilvánul meg, hogy nem érdeklődik az egészséges és beteg ember életének legeslegérdekesebb problémái iránt, hanem egyenesen ügyetlenné teszi a beteg kezelésében, a kire minden kuruzsló és gyógyművész nálánál nagyobb hatással tud lenni.

Ez az érezhető hiány már régen kívánatossá tette, hogy a tantervbe az «orvosi psychologia» collegiuma felvétessék. Azonban a míg ez az előadás az iskolai lélektanra vagy a részletkérdésekkel foglalkozó kísérleti lélektanra támaszkodott, nem adhatta meg a medikusnak azt, a mire szüksége van, nem hozta őt közelebb az életnek és hivatásának követelményeihez és ezért nem is állandósult a tantervben.

Psychoanalytikai előadás meg tud felelni e követelménynek. Bevezető részében, mielőtt a tulajdonképeni psychoanalysisről szólna, részletesen kellene tárgyalnia a minden psychotherapia alapját képező vonatkozásokat a testi és lelki élet között, a suggestiót minden formájában és rá kellene vezetnie arra, hogy a psychotherapia betetőző befejezését a psychoanalysisban nyerte el. A psychoanalysis minden más rendszernél inkább hivatott arra, hogy orvostanhallgatónak való lélektant tanítson.

b. További feladata psychoanalysisnek az lenne, hogy a psychiatria tanulmányára előkészítsen. A psychiatria mai formájában tisztára leíró; a tanulóval a kórképek sorozatát és arra képesíti őt, hogy felismerje

ezek közül a gyógyíthatatlanokat és a közveszélyeseket. Az orvosi tudás többi ágához csak az organikus etiologia és az anatómiai lelet tekintetében kapcsolódott hozzá. Észleléseinek anyagát egyáltalán meg nem értheti Erre csakis a lélek mélységeit kutató psychologia (Tiefenpsychologie) vállalkozhat.

Értésüléseim szerint Amerikában felismerték, hogy a psychoanalysis, mint a «mélypsychológiának» első kísérlete, a psychiatria eddig megoldatlan részét sikerrel veszi munkába. Ezért Amerikában már sok orvosi iskolában tartanak psychoanalytikai előadásokat, bevezetést a psychiatriába.

A psychoanalytikai oktatásnak két fokozatban kellene végbemennie; elemi cursus formájában az összes orvostanhallgatók számára és speciális előadássorozatba elmeorvosok számára.

c. A psychoanalysis a lelki folyamatok és szellemi műveletek vizsgálatában különleges módszerét követi, mely nemcsak kóros lelki működésre, hanem művészi, philosophiai és vallási problémák megoldására is alkalmazható és így már több új szempontot és értékes felvilágosítást nyújtott az irodalomtörténet, mythologia, culturtörténet, vallásphilosophia terén stb. Az általános psychoanalytikai előadásokat tehát e tudományágak hallgatói részére is hozzáférhetőkké kellene tenni. E tudományágak megtermékenyítése analytikus eszmék által az *universitas literarum* értelmében szorosabb kapcsolatot teremtene az orvostudomány és a philosophiában összefoglalt tanulmányszakok között.

Összefoglalásképen azt kell mondanunk, hogy az egyetem csak nyerhet azáltal, hogy a psychoanalysis oktatását programjába felveszi. Ez az oktatás csak dogmatikus-kritikus módon, theoretikus előadás útján történhetik. Bemutatásnak vagy kísérletnek csak nagyon szűk teret enged. A psychoanalysis oktatójának kutatás céljaira elegendő egy ambulatorium, mely u. n. idegesek személyében anyaghoz juttatja.*

Számolnunk kell azzal az ellenvetéssel, hogy így az orvostanhallgató sohasem fog rendes psychoanalysisist tanulni; ez így is van, ha az analysis practikus művelésére gondolunk. Azonban elég, ha az analysisből és *tőle* tanulnak valamit. Az egyetemi oktatás az orvostanhallgatót kész műtősebészévé sem avatja. Senki a ki a sebészetet választja hivatásá-

---

* A *Gyógyászatban* közölt fordításban ezen a helyen áll a Ferenczi által beszúrt mondat: „A psychiatria lélekemelő műveléséhez elmeosztályra is volna szükség.” (A *ford.*)

nak, térhet ki az elől, hogy további kiképzésétől valamely sebészeti intézetben való több évi működéssel ne gondoskodják.

Szívélyes üdvözlettel
Az Ön Freudja

Freud Lévy kérésére rögzített megmondolásai történeti szempontból mindenekelőtt azért érdekesek, mert pontosan azon az időbeli határvonalon állnak, amelyen a pszichoanalitikus képzés kialakulni kezdett.

Az itt bemutatott szöveg még messzemenően egy olyan képzési formára nyúl vissza, amelynek alapjait 1910-ben fektették le. Ebben a pszichoanalitikus egyesületek tudományos élete – az irodalom tanulmányozásával kiegészülve – játszotta a döntő szerepet. A freudi analitikus kompetenciáját a külvilág számára nem egy formális végzettség megszerzése jelezte, hanem a Nemzetközi Pszichoanalitikus Egyesület egy helyi csoportjában való tagság.

Ha megvizsgáljuk, hogyan jellemzi Freud az általa ajánlott „psychoanalytikai előadást”, akkor az 1916/17-es tanév téli szemeszteréig tartott és a *Bevezetés a pszichoanalízisbe* kötetben megjelentetett előadás-sorozat körvonalait ismerhetjük fel. Ez vonatkozik az elvétéseken és álmokon keresztül megvilágított általános mélylélektantól a neurózisok tanáig vezető útra, de a pszichoterápiának a pszichoanalízisben elnyert „betetőző befejezésére” és a szellem- vagy kultúratudományok kérdéseire való ismételt kitekintésre. Hogy Freud, másrésről, 1919-es szövegében ilyen határozottan hangsúlyozza a „psychoanalytikai előadás” élet- és gyakorlatközelségét, valószínűleg az akkori magyar reformvita hangsúlyhelyeződésének tudható be.

Állásfoglalásában Freud a képzés két relatíve új, sajátos elemét is érinti, melyek a következők: a leendő pszichoanalitikus saját analízise, amiből a „kiképző analízis” lett, és a kóresetek kezelése „elismert psychoanalytikus vezetése és felügyelete mellett”, ami a későbbi „kontrollanalízis” vagy „szupervízió” előfutára – talán ezek első rendszerező szándékú említését találjuk itt. Azonban mindkét elem szabályozatlanul jelenik meg, nem az analitikusi tevékenység előfeltételeként.

Freud nyomatékosan elmagyarázza, hogy az analitikusképzés fennálló formáját egyrésről kielégítőnek, másrésről egy, a külvilág által a pszichoanalízisre kényszerített anomáliának érzi. Elképzelése szerint a

pszichoanalízisnek helye kell, hogy legyen az általános orvostudomány-
oktatásban, emellett az egyetemi oktatás más hasonló speciális tár-
gyakhoz, pl. a sebészethez hasonlóan hosszabb, gyakorlati tovább-
képzéssel egészülne ki. Zürichben 1906-tól körvonalazódott egy ilyen
irányú fejlődés perspektívája, de mióta Eugen Bleuler, a pszichiátria
ottani ordináriusa Freudtól, illetve tanaitól eltávolodott, ez a „normális
út” bezárult a pszichoanalízis előtt. Az akadémiai pszichiátria szinte
egyhangú elutasítással viseltetett vele szemben.

Négy hónappal Freud állásfoglalásának lejegyzése után a pszicho-
analízis egy olyan lépéssel oldotta fel az ostromzárát, amely új korszak-
ot hozott történetében. 1919. július 21-én Eitingon tudatta Freuddal
tervét, miszerint Berlinben egy pszichoanalitikus rendelőintézetet
alapítana. Az 1920 februárjában megnyílt poliklinika a Berlieni Pszicho-
analitikai Intézet csírasejtje lett, amelyben megteremtődött a pro-
fesszionális analitikus-, sőt pszichoterapeuta-képzés ősmoddellje. A
„kiképző-” és „kontrollanalízis” – előadások és szemináriumok mellett
– egy forma szerinti curriculum tartóoszlopaivá vált, ahonnan sza-
kosodott pszichoterapeuták kerültek ki. Az analitikusok szerveződése
egyre inkább szakmai szövetségként határozta meg önmagát, nem
pedig tudományos egyesületként, melyként a freudi iskola egykor mű-
ködését kezdte.

A fejlődés talán nem vett volna ilyen irányt, ha az 1919/20-as évek-
ben a berlini pszichoanalitikus katedráért tett fáradozásokat siker koro-
názta volna. A berlini egyesület szóban forgó fogalmazványa² a poli-
klinika létrejöttének idejében íródott. Az írás már említi a poliklinikát,
de ugyanakkor a priori nem elegendőnek minősíti: „az orvostanhall-
gatók pszichoanalitikus képzéséhez szélesebb bázisra” van szükség. Itt
újra felismerhető az analitikusképzés egyetemre való beköltözésének
víziója. Csak amikor a Freud közreműködő érdeklődésével is kísért
kezdeményezés az orvostudományi kar tiltakozásán megbukott, akkor
tért Abraham és Eitingon a pszichoanalitikus szakképzés kizárólagosan
egyesületi alapon történő megvalósításának útjára.

Ma már nehéz eldönteni, hogy Freud 1919 márciusában Budapest
számára felhozott érveinek volt-e szerepe a nem sokkal később

---

² Vö.: Brigitte Kaderas: Karl Abrahams Bemühungen um einen Lehrauftrag für
Psychoanalyse an der Friedrich-Wilhelms-Universität. In: *Jahrbuch für
Universitätsgeschichte*. Band 1, 1998.

keletkezett berlini fogalmazványban. Egyértelmű utalásokat nem tudunk felfedezni. Mindemellett a fogalmazványban a pszichoanalízis nemcsak az idegorvosi, hanem az általános orvosi gyakorlat számára való jelentősége hasonlóan hangsúlyos, mint Freudnál. Freudhoz hasonlóan Abraham és szerzőtársai is Amerikára hivatkoznak, ahol a pszichoanalízis akadémiai oktatása már megvalósult, ezenkívül utalnak még Zürichre, Leydenre és Limára – valamint Ferenczi rövid életű budapesti professzori címére.

1919-ben Budapesten, csakúgy, mint 1920-ban Berlinben a freudizmusok megpróbálták a társadalmi átalakulásból hasznot húzni. Közép-Európában akkoriban a pszichoanalízis és a szocializmus viszonyát a kettő között fennálló természetadta affinitás jellemezte, amennyiben mindkét mozgalom egy nagyjából fiatalokra épülő, társadalmi és életreformot sürgető szubkultúrában vert gyökeret. Szövetségük az akadémiai-orvosi „establishment” ellenében nem tudott érvényre jutni. Ez a szövetség a hatvanas években egy második kiadásban jelentkezett, ismét egy fiatalokból álló mozgalom talaján. De időközben nemcsak a szocializmus mutálódott államszocializmussá, a pszichoanalízis is elvesztette forradalmi lendületét.

Freud 1919-es állásfoglalásában a régi elán abban a megjegyzésben csúcspontot ér el, hogy a pszichoanalízis jelentősége messze túlmutat az orvostudományon. Mindenekelőtt ez volt az az aspektus, amely a három oldalas írást politikummá és nekünk, nem orvostanhallgatóknak érdekessé tette. Az a gyanúm, hogy az *Argument* szerkesztői éppolyan kevésbé voltak tisztában azzal, mint mi, olvasók, hogy a szöveg éppen ezen a ponton röviddel a megjelenése után el is avult. A Berlini Intézet alapítása óta a pszichoanalízis egyre inkább feladta messze ható társadalom- és szellemtudományi igényeit, és terapeutikus szakmává alakult. Képviselői ötven évvel később nem sokat tudtak kezdeni az akkori diákgeneráció tájékozódási késztetéseivel. Az, hogy Freudnak a pszichoanalízis egyetemi oktatásáról szóló szövegét távolság nélkül és aktualizálóan olvastuk, anakronizmusnak mutatkozott.

Freud 1919-es szövege egy egészen más nézőpontból is jelentős. Áthagyományozódásának sajátosságai miatt a fordítás problematikájának természetes kísérleti példájául szolgál.

A többlépcsős folyamatnak, melynek eredményeképp a *Gesammelte Werke* kiegészítő kötetében megjelent nem autentikus német változat

létrejött, valamennyi szereplője – Ferenczi mellett Anna Freud és James Strachey, Lytton Stachey, az eminens Freud-kiadó testvére* – kétségtelenül képzett szakember és gyakorlott fordító volt, akik munkájukat úgy végezték, ahogy az emberileg lehetséges. Mégis – a Freud eredeti szövege és az általuk kézen-közön létrehozott szöveg között a különbség óriási. Ez kevésbé a résztvevők felkészületlenségén múlik, sokkal inkább magának a fordítási műveletnek a problematikuságán.

Tulajdonképpen hibák az 1987-ben nyomott szövegben alig akadnak; csak kettőt találtam. Az ilyen egyes hibák másodlagosak, mert elszigeteltek. Elsődleges a szöveg stilisztikai megragadásának mindent átható problémája. Egészen más dolog a saját magunk által gondoltakat szavakba önteni, mint egy másik ember verbalizált gondolatait. Gondolataink megfogalmazása során szavainkat a mondanivalóra tekintettel folyton válogatjuk, változtatjuk, feszítjük és élezzük. A saját fogalmazás pregnánsága egy utánfogalmazó idegen számára elérhetetlen, mert az a tartalomban soha nem lesz oly módon biztos, és nem rendelkezik szabadon afölött.

Ennek leginkább szembeötlő következménye az, hogy a fordítások szokás szerint terjedelmesebbek az eredeti szövegnél. Nem azért, mert például a német körülményesebben fogalmaz, mint az angol: a hosszabbodás az ellenkező irányba is bekövetkezik. A fordító számára az egyik legnagyobb kihívást a saját nyelv sűrítési lehetőségeinek felismerése és kiaknázása jelenti. Esetünkben a probléma hatványozódott, és három állomáson keresztül oda vezetett, hogy Freud szövegének hossza egyharmadával megnőtt: az eredeti szöveg hozzávetőlegesen 5900, a háromszorosan fordított változat mintegy 7900 karaktert számlál.** A hosszabbodás létrejöttét mondatról mondatra olvasva kell figyelemmel követnünk. Ízelítőképpen itt csak két részletet kínálok.

---

* Az angol fordítást Bálint Mihály vetette egybe a magyar szöveggel. (Szöke György: Egy magyar nyelvű Freud-írás és környéke. *Thalassa* 2004/2: 128-130.) (A *ford.*)

** A Ferenczi Sándor fordításában megjelent magyar nyelvű szöveg 5300 karakterből áll. (A *ford.*)

Első részlet

Freud (1919)

1. Der Analytiker kann nur befriedigt sein, wenn der Universitätsunterricht die Analyse aufnimmt, aber er kann die Universität ohne Schaden entbehren. Die theoretische Unterweisung, die er braucht, findet er in der Literatur und in noch eindringlicher[er] Weise in den Sitzungen der psychoanalytischen Vereine, ferner im persönlichen Umgang mit älteren und erfahrenen Vereinsmitgliedern. Praktische Erfahrungen gewinnt er, außer durch Selbstanalyse, in der Behandlung von Krankheitsfällen, die er unter der Leitung und Überwachung eines anerkannten Analytikers ausführt.*

Kiegészítő kötet 1987

1. Soweit es die Psychoanalyse betrifft, wird ihre Aufnahme in den akademischen Lehrplan von jedem Analytiker positiv gewertet werden. Das soll aber nicht heißen, daß der Analytiker in irgendeiner Weise von der Universität abhängig ist. Im Gegenteil: er erwirbt seine theoretischen Kenntnisse aus dem Studium der analytischen Literatur und vertieft sie in den wissenschaftlichen Sitzungen der psychoanalytischen Vereinigungen im Gedankenaustausch mit ihren Mitgliedern. Er erlernt die praktische Handhabung der analytischen Technik zum Teil in der Analyse der eigenen Person, zum anderen Teil in der Analyse von Patienten unter der Kontrolle erfahrener Kollegen.

---

* Az analitikusnak csak elégtételére szolgálna, ha az egyetemi oktatás a psychoanalysis felvenné körébe, de ő maga az egyetemet nélkülözheti, a nélkül, hogy kárát vallaná. A theorikus útmutatást, a melyre szüksége van, megtalálja az irodalomban és még behatóbban a psychoanalytikai egyesületek ülésein, továbbá régibb és tapasztalt egyesületi tagokkal való személyes érintkezésben. Gyakorlati tapasztalatokat önanalysisén kívüli esetek kezelésével nyerhet, elismert psychoanalytikus vezetése és felügyelete mellett.

Második részlet

Freud (1919)

2. Eine psychoanalytische Vorlesung müsste diesem Anspruch genügen. Sie würde in ihrem einleitenden Teil, ehe sie auf die eigentliche Analyse eingeht, die Beziehungen zwischen Körperlichem und Seelischem, die Grundlagen jeder Psychotherapie, die Suggestion in allen ihren Formen, ausführlich behandeln müssen und den Nachweis führen, dass die Psychotherapie ihren krönenden Abschluss in der Psychoanalyse findet. Die psychoanalytische Vorlesung ist wie nichts anderes dazu berufen, eine wirkliche »Psychologie für Mediziner« zu lehren.*

Kiegészítő kötet (1987)

2. Hier ist der Punkt, wo die Psychoanalyse der Ausbildung zu Hilfe kommen kann, denn eine Reihe von psychoanalytischen Vorlesungen an dieser Stelle wäre imstande, dem Mediziner zu bieten, was er braucht. Ich stelle mir vor, dass die Kenntnis der Psychoanalyse selbst durch einen Kurs eingeleitet werden sollte, der die detaillierten Beziehungen zwischen Soma und Psyche zum Thema hat, d. h. die Beziehungen, die jeder Psychotherapie zugrunde liegen. Nach der Beschreibung der verschiedenen Suggestionmethoden käme dann die Beschreibung der Psychoanalyse als der am weitesten und am tiefsten gehenden der psychologischen Methoden, gleichzeitig der Methode, die am geeignetsten ist, den Studenten der Medizin in die Kenntnis der Psychologie einzuführen.

---

* Psychoanalytikai előadás meg tud felelni e követelménynek. Bevezető részében, mielőtt a tulajdonképeni psychoanalysisről szólna, részletesen kellene tárgyalnia a minden psychotherapia alapját képező vonatkozásokat a testi és lelki élet között, a suggestiót minden formájában és rá kellene vezetnie arra, hogy a psychotherapia betetőző befejezését a psychoanalysisban nyerte el. A psychoanalysis minden más rendszernél inkább hivatott arra, hogy orvostanhallgatóknak való lélektant tanítson.

A két szövegváltozat egybevetése minden további nélkül megmutatja, hogy az utoljára Anna Freud nevével jegyzett változatban Freud okfejtésének tartalma ugyan nagyjából felismerhető, érvelésének ductusa azonban nem. Az eredeti szöveg fordítássá való alakulása a dagály és az apály folyamatához hasonlatos. Mintha többször is átmásolnánk egy videófilmet, és az alakok kontúrja egyre elmosódottabbá válnék. Sok szó kering a cél körül, amit azelőtt a kevés elért; stilisztikai üresjárat pregnánság helyett.

Végezetül megismétlem: egy általános és általánosan elkerülhetetlen problémáról van szó, amely esetünkben a körülmények kedvező vagy kedvezőtlen volta miatt különösen kirívóan jelentkezik. Nem szakmabeli olvasók számára az írásról, illetve fordításról szóló lecke, amit Freud a pszichoanalízis egyetemi oktatásáról szóló szövege kínál, talán érdekesebb is lehet, mint maga a tudománytörténeti tanítás. A lecke annál is inkább tanulságos, mert egyrészt elsőrangú fordítókkal van dolgunk, másrészt egy olyan kiváló stilisztával, mint az Freud volt.

Friedrich Melinda fordítása

E számunk szerzői

Erős Ferenc, pszichológus, egyetemi tanár, MTA Pszichológiai Kutatóintézete, és PTE, Pszichológiai Doktori Iskola. E-mail: erosf@mtapi.hu

Michael Schröter, (Berlin), szociológus, pszichoanalízis-történész, a *Luzifer-Amor* szerkesztője. E-mail: mi.schroeter@t-online.de

Hárs György Péter, irodalomtörténész, esztéta, a Pannon Egyetem, a Wesley János Lelkészképző Főiskola és az Eötvös József Főiskola tanára. E-mail: harsgyp@gmail.com

Pléh Csaba, akadémikus, egyetemi tanár, BME Kognitív Tudományi Tanszéke. E-mail: pleh@cogsci.bme.hu

B U D A P E S T I K Ö N Y V S Z E M L E

BUKISZA

KRITIKAI ÍRÁSOK

A TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK

KÖRÉBŐL

LEVELEZÉS

BÍRÁLAT

PETE PÉTER – SZENTES TAMÁSRÓL
GYÓRFI TAMÁS – TÓTH GÁBOR ATTILÁRÓL
BOGNÁR BULCSU – NIKLAS LUHMANNRÓL
MAROSÁN BENCE – OLAY CSABÁRÓL
TOMSICS EMŐKE – BÁN ANDRÁSRÓL

PROBLÉMA

KOCSISZKY ÉVA – RÉGÉSZET ÉS KÉPZELŐERŐ
SALAT LEVENTE – MAGYAR–ROMÁN KAPCSOLATOK

SZEMLE

MI A PÁLYA?

RENDSZERVÁLTÓK
NŐK A TUDOMÁNYBAN

BIBLIOGRÁFIA

FONTOS KÖNYVEK
A BUKSZ ELSŐ HÚSZ ÉVÉNEK SZERZŐI

M E G J E L E N I K

2009. TÉL

N E G Y E D É V E N T E

MEGJELENT A BUKSZ 2009. TÉLI SZÁMA

Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél;

e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu; faxon: 303-3440. További információ
a (06-80) 444-444-es telefonon.

A „VÖRÖS RÓHEIM”

Hárs György Péter

Ki van hol? „Itt van a 40 éves, anyjától-hazájától elszakadt, környezetével ritkán egyetértő, támadásra mindig kész és magabiztos (és csalódott), fáradt és ideges Róheim Géza (karikírozott-idealizált) rajza.” (Charles Rohonyinak, Róheim unokaöccsének a Róheimről készült rajzához írott szöveg, idézi Verebélyi: 1977, 580.). A rajz tehát 1931 táján készült, vagy legalábbis az akkori Róheimet ábrázolja. Valóban, Róheim 1931 áprilisában érkezett vissza kutatóútjairól Budapestre. Kérdés, hogy a rajz itthon készült-e már vagy emlékezetből, esetleg fénykép alapján. Mert noha a mellészúrt megjegyzés egyik része – a személyiségre vonatkozó („környezetével ritkán egyetértő, támadásra mindig kész és magabiztos”) – időhöz nehezen köthető, de a jellemzés egy másik oldala – „anyjától-hazájától elszakadt”, „(és csalódott), fáradt és ideges” már némi magyarázatra szorulna. Persze, az is lehet, hogy csak egy pillanatnyi állapotot rögzített a rajzoló szeme és keze – de engedtessek meg többet gondolnunk ennél.

Mert ha az „anyjától-hazájától elszakadt” Róheim még külföldön tartózkodik, akkor ezt szó szerint kell vennünk. De ha a rajz itthon készült, akkor mit jelenthetnek az unokaöcsnek ezek a szavai? Más: vajon miben csalódott addigra Róheim, és miért volt „fáradt és ideges”? A hozzávetőlegesen megsaccolt dátum alapján többféle válasz is fölvázolható. Ez a dátum, a maga esetlegességében is, egyebek mellett azért érdekes, mert valahol félúton helyezkedik el Róheim 1938-as emigrációja és a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchenyi Könyvtárából történt 1919-es elbocsátása között. Tehát kérdéseink úgy is föltehetőek: mi történhetett Róheimmel a magán- és a tudományos életben, amitől a rajz keletkezésének idejére olyannak mutatkozott vagy olyannak látták, mint ami főntebb olvasható? És mi volt az, ami 1938-ig oda vezetett, hogy végleg búcsút mondott az anyának és az anyaországának?

Bár Rohonyi azt is állítja, hogy ez a búcsú könnyű volt. „Nem igaz, hogy olyan nagy honvágya lett volna, ha volt, az sem a R-villa, sem az édesanyja felé nem irányult. Talán csak bizonyos magyaros ételek vonzották haza? Az biztos, hogy amikor USA-ból útlevelet és állampolgárságot küldtek neki, hogy ott tanítson; könnyű szívvel hagyja ott az országot.”¹ (Rohonyi: 1992, 133.) Ellentmondani látszik viszont ennek Róheim Marót Károlyhoz 1939. január 28-án írott levele „Bocsáss meg hogy így mentem el búcsú nélkül és hogy azóta sem írtam. Csak annyit mondhatok hogy az egész olyan óriási megrázkódtatás volt nékem olyan hirtelen és olyan contre coeur mentem el, és olyan nehezen nyugszom bele hogy már nem élek a Hermina úton, hogy ez mindent megmagyaráz. Well, hát a dolog úgy történt hogy a Hitler valami ultimatum-félét csinált oct 1-ére kimérve és nekem meg volt ez a meghívásom, tehát pár héttel előbb mentem el, mint ahogy terveztük. Így maradt el a búcsú és az utolsó áldomás, vagy hekatomba. [...] Mondhatom neked keserves dolog kivándorolni. Nem a külső körülmények a döntők, az érzelmekkel van baj. Szüleim otthon vannak és isten tudja látom-e még őket.” (Róheim: 1992, 120.)

Lehet, hogy Róheim szüleivel való viszonya valóban ambivalenciával volt terhelt – számos adat mutat erre –, s lehet, hogy a családi „elszakadás” 1931-re már valóban bekövetkezett. „Apja, anyja, unokatestvérei, és a család baráti köre legyintéssel beszéltek róla, ’szegény Géza’ nem egész normális, ilyen hülyeségekkel foglalkozik, ezek ’disznóságok’, nem akar gazdálkodni [...]” (Rohonyi: 1992, 131.) Róheim gazdálkodni valóban nem akart, de miután életében először lett komolyan szerelmes, nősülni igen², és ez még csak rontott a viszonyokon. Székács szerint: „A felesége egy bájos, nagyon szimpatikus, kedves és nagyon csinos, úgy tudom, valami kis harmadrendű színésznő volt.” (Javorniczky: 1990) Rohonyi úgy emlékszik, hogy a „család rettenetesen küzdött [Róheim házassága] ellen és akkor jelentette ki Leontine néni (az édesanyja) hogy Ilonka az ő házában nem lakhat. [...] Az anyai ultimatum után Géza elvette Ilonkát feleségül és azonnal elköltöztek a Nyúlutcába Budán. Itt igen szegényesen élt, angol nyelvleckeiből (és nagyritkán analízisekből).” (Rohonyi: 1992, 131.). Hogy Róheim apja hogyan reagálhatott, azt nem tudjuk, de általában nem túl kedvező szín-

---

¹ Az idézetekben végig meghagytam az eredeti helyesírást.

² Felesége Ceszik Ilona.

ben tüntetik föl őt sem a dokumentumok. „Az apja szürke, jelentéktelen ember, az anya viszont domináló természetű, társadalmi sikerekkel rendelkező, erős nő. A maga módján imádja gyermekét: s kész a Freud-i kép. Ferenczi és rajta keresztül Freud lesz a szublimált apa-anya.” (Rohonyi: 1992, 133.) Ferenczi – jó anyaként – egy Joneshoz írott levelében nem mulasztja el megjegyezni, mintegy érvként, Róheim apjának fiához való viszonyát: „Legalább annyit szeretne keresni ezzel, hogy fedezni tudja az ő (és felesége) angliai tartózkodását. [Rá van utalva erre, mert az – egyébként jómódú – apja igen fukar.]”³ (Ferenczi – Jones: 2008, 101.sk.)

Adott tehát egy jelentéktelen, noha gazdag apa és egy jelentékeny, talán túlságosan is jelentékeny anya. Róheim már Amerikában van, amikor még mindig tart az anyjától. „Anyámtól most kaptam levelet [...]. Mortonról ne említs neki semmit, ismert okokból.”⁴ – írja Kovács Vilmának (Róheim: 1992, 128.). Az anyjának viszont nem nagyon ír. Érdekes, hogy Rohonyi éppúgy az „elszakad” kifejezést használja ezzel az egyértelműen lelki elszakadással kapcsolatban, mint amivel a ’31 körüli rajzát is kísérte: „Az anyjától teljesen elszakad, soha Amerikából, a háború után sem ír egy levelet sem! Ilonka ír néha-néha.” (Rohonyi: 1992, 133.)

Kinél is van a labda? Az az Ilonka fog leveleket írni és csomagokat küldeni, aki miatt Róheimnek el kellett hagynia a Róheim-villát? És a megtagadott-szeretett fiú megtagadja az anyját. Jellemző, hogy a híresen sportkedvelő – vívó, kajakozó stb. – Róheim egy időben az asztalitenisznek is hódolt. Eredményei e sportágban is rögzítésre kerültek és a nyilvánosság elé tárattak⁵ – vajon ki is ambicionálta mindezt? A

---

³ Róheim 1925-ben, Londonban tartott előadásairól van szó. Szögletes zárójel az eredeti szövegben.

⁴ Morton Jellinekről lásd részletesebben később.

⁵ Ld. *Nemzeti Sport*: 1905. szept. 3. 36.; 1906. ápr. 22. 16.; 1906. júl. 29. 30.; 1908. márc. 21. 12. és *Sport-Világ*: 1906. júl. 29. Róheim a Siófokon, a sporttelepen, 1905. aug. 26-28 között tartott pingpongversenyen férfi egyesben 30:16, 32:30 arányban győzött, és ezzel a döntőbe jutott, amit 23:30, 30:27, 16:30, 30:22, 30:20 arányban megnyert. A férfi páros döntőben ugyanitt 30:18, 30:17 arányú győzelmet aratott. A férfi egyes hendikepben szintén döntőt nyert 30:20, 30:27 arányban. Az említett 1906. évi magyar bajnokság után egy újabb siófoki pingpongversenyen első helyezettként három számban is (egyesben, párosban és vegyes párosban) ezüst plakettet szerzett. A Nemzeti Vívó Club 1908. március 7-8. között megrendezett versenyén két számban is az első helyen végzett.

Nemzeti Sport 1906. április 22-i számának pingpongrovatában olvasható, hogy az 1906. évi magyar bajnokságon a férfi egyes „értékes tiszteletdíját” Róheim Leontine ajánlotta föl. Talán nem véletlen, hogy ezen a versenyen Róheim Géza az utolsó, nyolcadik helyen végzett férfi egyesben, mindössze egy győzelemmel, s az egyes hendikepben is csak a hatodik helyezést érte el. Pedig előtte és utána – „elanyátlanodva” – voltak sikerei... Ezek eddig a magánélet pillanatfölvételei.

Vagyok, ahol vagyok. Az biztos, hogy Róheim 1919-ig elismert tudósnak számított néprajzos körökben is. Az is biztos, hogy utána ez megváltozott. Később már megritkúlnak a rá történő szakmán belüli hivatkozások is, az meg egyenesen ritkaságnak számít, hogy egy szakmabeli távozása után, 1941-ben (!) egyetértőleg idézze: „A múlt század végén s századunk első évtizedeiben is még volt az a néprajzi gyakorlat, mondhatnám virtus, hogy ki minél nagyobb területről tud anyagot hozni, annál kiválóbb gyűjtő. Mint Róheim megjegyzi az ausztráliai totemizmusról szólva, voltak gyűjtők, akik pár hónap, másfél év alatt egész Ausztrália területéről összehordtak kellőképp nem értékelt anyagot. Ma már az efféle bravúrt senki sem becsüli sokra, a gyűjtőmunka az extenzív helyett az intenzív irányba halad.” (Ortutay: 1941, 194.)

Nem tudni, Róheimet foglalkoztatta-e – egyáltalán tudott-e arról –, hogy a néprajzos körökön túl, az irodalom világában viszont mennyire folyamatosan visszhangzottak a gondolatai. A *Nyugatban* megjelent írásokról vélhetőleg tudott, minthogy itt jelent meg tőle az *Ádám álma* is, és Ferenczi, Hollós állandó szerzők voltak.⁶ Mindamellet, véletlenszerűen, talán nem árt megemlíteni egy-két hivatkozást. Már csak azért sem, mert jelezni kívánom, hogy Róheimet elfogadták eltérő világnézetet vallók is (Tamási vagy a korábban idézett Ortutay) – és elutasították ugyanazon „tábor” tagjai (Kosztolányi kontra Füst). Ha a *Nyugatban* való szereplését nézzük, az első elismerés itt Szász Zoltántól érkezett, 1928-ban, a *Magyar néphit és népszokások* című Róheim-könyvről. Már a fölütés is sokatmondó: „Révai, a magyar nyelvtudomány megalapítója egy előadása kezdetén így aposztrofálta tanítványait: 'Uraim, nem tudunk magyarul'. Török Aurél pedig, aki az

---

⁶ Ld. Hárs: 2008d.

antropológia első tanára volt a budapesti egyetemen, e mondást variálva így nyitotta meg egyik embertani kurzusát: ’Uraim, nem ismerjük a magyart.’ (Szász: 1928, 557.) Itt már az anyaföld, a szülőhaza, az anyaország kérdéseinél vagyunk. Ott, ahol Róheimnek szintén el kellett „szakadnia”. És ott, ahonnan, mint erre Szász is fölhívja a figyelmet, Róheimet mások elszakították. „Különösen ilyen körülmények között nagy becse van egy különben mindenféle más viszonyok közt is nagyra értékelendő olyan természetű munkának, mely leszállva a magyar népi élet mélységeibe, le az alsó társadalmi rétegek ősi vagy legalább is évszázados képzeletvilágába és hagyománytárába, az itt jelentkező néprajzi és néplélektani összefüggéseket kutatja. Dr. Róheim Géza ’Magyar néphit és népszokások’ című könyve ezt teszi. Minden hangzatosságot és nagyképűséget kerülő könyv ez, de rendkívül érdekes és tömörségében is sokatmondó, úgy hogy az embernek csodálkoznia kellene, hogy nem keltett a szakkörök érdeklődésén túllépő nagyobb feltűnést [...]” (Szász: 1928, 557.)

Szász egyben téved: a „szakkörök” (lesznek) azok, ahol az érdeklődés megszűnik, s marad az azokon „túllépő”. A *Nyugat*nál maradvá: 1933-ban írja Zilahy: „Sajnos, nem sikerült megvalósítanom azt a tervemet, hogy csatlakozzam egy igen kiváló magyar tudóshoz, Roheim Gézához, aki ebben az időben érkezett a Délszigetéről, ahol teljesen műveletlen és barbár benszülötteken a pszichoanalitika kérdéseit tanulmányozta s most bejárta az épségben levő indián falvak lakóseit és hosszabb tanulmányokat folytatott velük.” (Zilahy: 1933, 156.) De Róheim még a „népiesek” számára is sokat jelentett. Tamási Áron is Róheimet olvasott. „Van a modern lélekelemzésnek egy egészen új területe, ahol éppen ezt a népi világot próbálják tudományos eszközökkel magyarázni és megfejteni – jegyzi meg [Tamási Áron a] *Bajlátott szülőföld* című esszéjében. – Magam is olvastam egy ilyen könyvet... Róheim Géza írta.” (idézi Szalai: 1986) És olvasott Róheimet a mindig édes Kosztolányi is, az örök urbánus esztéta. „Vajon melyik is a nagyobb boldogság? Az őseibert úgy képzeljük el, hogy ragadozó volt, s csak a birtoklásban találta meg barbár örömét. De ez nyilván tévedés. Ma is ismerjük a vadnépeket, melyek hajlam, műveltség, lelkiakat tekintetében egy szinten mozognak a hajdani őseiberrel. Ezek pedig nem ilyenek. A kutatók, akik náluk jártak, azt vallják, hogy egyik legnagyobb – mindennapos – szenvedélyük az ajándékozás. Így például a pápuák csak azért termesztik burgonyájukat, hogy odaad-

ják másoknak. Gyűjtenek is kagylót, gyöngyöt, de hatalmukat nem a birtoklásban érzik, hanem az adakozásban. Amint Roheim Géza elmésen és talpraesetten mondja: 'Apró ajándékokkal ingerlik egymást.' Tulajdonuk voltaképp mozgó holmi. Amijük van, azt állandóan csereberélik. Kis ajándékot adnak, s titokban nagyobbat remélnék helyette: szeretetet." (Kosztolányi: 1935) Meglepő, hogy ugyanabból a társaságból, Ferenczi asztala körül, Kosztolányi egyik barátja, Füst Milán, mennyire más módon reagál. „Volt egy nagyon szorgalmas, de igen kevésbé tehetséges pszichoanalitikus, dr. Roheim Géza nevű, aki bejárta Ausztrália egyes belső vidékeit, az ottani kőkorszakukat élő bennszülöttek szexuális életének tanulmányozása végett s útjának eredményeiről könyvet adott ki, amelyben igen gyenge lélektani eredményeket mutatott fel.⁷ Illetve nem is gyengéket, rosszakat, ami nem csoda, mert a kiindulási pontja egészen hamis volt. Egyes ősi rítusaik eredetét például úgy akarta kikutatni, hogy a mai bennszülöttek álmait analizálta, ami kevés észre vall. [...] Nos [...] például, ha a férfivá avatás szertartásakor a fiú hátán sebet ejteni, mondjuk, csak bal kézzel szabadna, ez onnan is eredhet, hogy az egyik nagy sámánjuk balog volt [...] – s mindezt a ma ott élő lakosság álmaiból akarta kianalizálni dr. Roheim? Nem bosszantó, ha egy tudós ilyen számárságokra akarja alapozni az egzisztenciáját? No de azért elmentem az Iparművészeti Múzeum előadótermében tartott referáló előadására, s íme mi derült ott ki? Hogy mégiscsak becsesebb anyaggal tért vissza Ausztráliából, csak nem vette észre. (Könyvében ezeket a tapasztalatait fel sem említette.)” (Füst: 1986, 57-58)⁸ Füst *Naplójában* is hangot ad ellenérzéseinek. Ezek az ellenérzések azonban, mint itt világosan kiderül, elsősorban a pszichoanalízisnek szólnak, nem pedig személyesen Róheimnek. „Agyafúrt talmúd lett a freudizmusból, – nagy szellemi erőfeszítéssel csupa zöldség létrehozva. Mindig úáltam őket s minél öregebb vagyok, annál jobban. Roheim Géza freudista etnológus könyvét olvasom. Dúrva elme, inkább ostoba, mint okos, de még ez hagyján. Ő a mai bennszülöttek álmaiból analizálja ki, hogy az ősök kétezer év előtt milyen rítust mért hoztak létre.” (Füst: 1999/II, 502.) És, ezzel szemben, 1933-ban, a *Nyugatban* Heller Bernát Heine hatását

---

⁷ A szóban forgó könyv: Róheim: 1932.

⁸ Füst viszont hosszasan fejtegeti a Róheimtől megtudott adatokra alapozott következtetéseit: Füst: 1986.

vizsgálva Arany János műveire még úgy hivatkozik Róheimre, mint szakértőre a néprajz kérdéseiben.⁹ Az egyesületi társ és író Szilágyi Géza 1928-ban, szintén a *Nyugatban*, Kallós Ede könyvéről¹⁰ írván arra hívja föl a figyelmet, hogy „néhol sajnálattal kell megállapítanunk, hogy a semmi újtól nem húzódozó, félre nem ugró szerző előtt, úgy lát-szik, még idegen a pszichoanalitikus mítosz kutatásnak és mondafestés-nek az a meglepően gyümölcsöző módszere, amelynek például a ma-gyar Róheim Géza is egyik tudós művésze.” Azt hiszem, nem az írások hangvételén, hanem Róheim tudomásul vételén van a hangsúly. Róheim akkoriban beágyazódott a magyar kultúrába.

„a nagyok között” – Róheim a Freud–Ferenczi és a Ferenczi–Jones levelezésben.

„Analizálok egy fiatal, nagyon tehetséges etnológust, aki talán a pszi-choanalízis nyeresége lesz.” – írja Ferenczi Freudnak 1916. március 23-án (Freud – Ferenczi: 2002, 200.). Úgy tűnik, Róheim analízise ebben az évben kezdődött, és 1917-ben már be is fejeződött.¹¹ Legalábbis Ferenczi az év május 14-én már így említi Róheimet: „aki eddig páciensem volt”.¹² Ugyanebben a levelében a legnagyobb elismerés hangján ajánlja Freud figyelmébe Róheim feltehetően első pszichoanalitikus művét: „Dr. Róheim G., az ifjú és tehetséges etnológus, [...] írt egy könyvet: *A bűvös tükör* – amelyben ennek a varázsszernek a használatát az Ön szexualitás-elmélete (nárcizmus) segítségével magyarázza ügye-

---

⁹ Ld. Heller lábjegyzete: „A forrásról és a tárgy történetéről I. Riedl Frigyes, Arany egyik költeményéről. *Kármán Mór Emlékkönyv.* (1897.) 160., 161. l. Binder Jenő, Párhuzamok Aranyhoz. *Egyetemes Phil. Közlöny.* 1900., 17. l., Róheim Géza, A hamis tanu, *Ethnographia* XXVII. (1916.) 212.” (Heller, 1920) Heller Bernát (1871 – 1943) A Rabbiképző Intézet tanára, író, orientalista, irodalomtörténész, folklorista.

¹⁰ Kallós Ede könyve: *Görög-római vallástörténet és mitológia.* Kallós Ede (1882–1950): tanár, klasszika-filológus.

¹¹ Rohonyi ennek az analízisnek a történetéhez meglepő adattal járul hozzá: „[...] Ferenczi és Kovács Vilma analizálják Gézát 17-ik éve táján (*a szülők megbízásából*) és ettől kezdve G. természete mind lenyűgözőbb lesz, ha fáradságot nem sajnál, hogy lenyűgöző legyen!” (Rohonyi: 1992, 132. – az én kiemelésem) Rohonyi nyilvánvalóan 1917-re gondolt, lévén, hogy Róheim 1908-ban volt tizen-hét éves.

¹² Harmat Pál úgy tudja, hogy Ferenczi 1915-16-ban analizálta Róheimet, utána analízisét Kovács Vilma vette át. (Harmat: 1994, 355.)

sen. Ez volna az első, legtisztább vízből való, tisztán ψα. mű egy etnológus tollából. A könyvet meg szeretné jelentetni a [Schriften zur] *angewandten Seelenkunde* füzeteként – vagy az 'Imago'-ban és aztán különnyomatként Hellernél. A mű 6-7 ív terjedelmű. Az Imagóban két folytatásban jelenhetne meg. – A könyvnek egyidejűleg magyarul is meg kellene jelennie. – Kívánságát a legmelegebben ajánlom Önnek.”¹³ (Freud – Ferenczi: 2003, 64.). Freud – négy nappal későbbi keltezésű válaszlevele tanúsága szerint – látatlanban is lelkesedik az ötletért. „Róheim felkínált munkáját természetesen tárt karokkal fogadjuk, és reméljük, hogy a már közelgő számot (2) meg fogja tölteni. Heller – kivételesen, ahogy mondja – beleegyezett a különnyomatként történő megjelenésbe. A magyar kiadás *korábbi nem* lehet az Imagó-beli publikációnál.” (Freud – Ferenczi: 2003, 67.) Hogy mind Ferenczi, mind pedig Freud mennyire fontosnak tartották a fiatal magyar etnológus bekapcsolódását a pszichoanalízis nemzetközi áramába, azt meggyőzően mutatja az a tény, hogy *A búvós tükör* innentől kezdve a levelezésben – mintegy két hónapon át – gyakori témává válik. Azt is megtudhatjuk, hogy ezt a művét Róheim eredetileg magyar nyelven írta. „Róheim csak holnap fog nálam jelentkezni. Munkáját előbb le kell németre fordítani, így bizonyos időbe beletelik, míg nyomdakész lesz. De az lesz.” – biztatja Freudot Ferenczi. (Freud – Ferenczi: 2003, 70.) Hogy végül miért nem jelent meg a magyar változat is, és hogy melyik kiadónál kellett volna megjelennie, arra viszont nem találunk utalást. Holott úgy tűnik, Róheim ragaszkodott az egyidejű kétnyelvű megjelenéshez. „Dr. Róheim csak abban az esetben garantálhatja 'A búvós tükör' egyidejű magyar és német megjelenését, ha az Imago még az 1917-es évben hozza, mivel a magyar megjelenésére erre az időre vállalt kötelezettséget.” (Freud – Ferenczi: 2003, 76.) „Kérem, közölje Hellerrel, hogy az Imago-füzetek késése miatt Róheim munkájának *esetleg* hamarabb kell magyarul megjelennie (ez év végén), ami azonban aligha árt a német változat terjesztésének. Mindenesetre tudnom kell a beleegyezéséről, hogy Dr. Róheim megkezdhesse a fordítást.” (Freud – Ferenczi: 2003, 82.) Ferenczi aggályaira és kérésére Freud gyorsan válaszol: „Dr. Róheimnek beszámolhat arról, hogy az Imago bizonyosan 1917-ben hozza a munkáját, ha a fordítást igen hamar

---

¹³ Ld. Róheim: 1917. A könyv nem jelent meg magyarul.

elküldi, és hogy a magyar kiadás kis elsőbbsége nincs ellenünkre.” (Freud – Ferenczi: 2003, 84.) Hogy miért volt annyira fontos Freudnak és Ferenczinek a tanulmány megjelentetése, arra érdekes adalékkal szolgál a következő levélrészlet: „Dr. Róheim ’Bűvös tükre’ éppen fordítás alatt áll. Az első három ívet három héten belül megkapja – úgy-hogy az Imago egyik száma meg van mentve. – A továbbiak rendszeren követik majd ezt.” (Freud – Ferenczi: 2003, 88.) Freud nyilvánvalóan nem olvasta ekkor még Róheimnek ezt a dolgozatát, az *Imago* viszont nyilvánvalóan anyaghiánnyal küszködött. Az már annál meglepőbb, hogy Ferenczi beszámolója Róheim meglátogatásáról azt sugallja, hogy Ferenczi sem olvasta addig – legalábbis nem végig – a könyvet. Ezt jelzi a május közepén történt beharangozáshoz képest ugyancsak megváltozott véleménye is. „Vasárnap rászánom magam, hogy engedjek Róheim meghívásának a villájába [...]”¹⁴ (Freud – Ferenczi: 2003, 86.) „A Dr. Róheimnél tett látogatás kellemetlen volt; attól félek, hogy ’A bűvös tükör’ című könyve minden műveltsége ellenére is nyomait mutatja bizonyos nagyzásos és emellett túlságosan mondén beállítottságának. Úgy tűnik, hogy a ’funkcionális szimbolika’ ugyanazt a menekülést jelenti számára a szexualitás elől, mint korábban a mítoszok asztrális értelmezése. Mindenesetre olvasásra méltó lesz az anyag, és sok minden belőle szellemes is.” (Freud – Ferenczi: 2003, 93.)

Ferenczi mindamellett büszkén és bizalmasan emlegette Róheimet ebben az időben az ő saját és a pszichoanalitikus mozgalom közös etnológusaként. „Dr. Morton Jellinek úr (Róheim, az etnológusom egyik barátja) jelentkezett be nálam.” (Freud – Ferenczi: 2002, 233.) „Néhány helyes újságcikk adott alkalmat arra, hogy kis közleményt írjak az Imagóba. A címe: ’Az ellenség szaga’. Talán kapok a mi Dr. Róheim etnológusunktól néhány néplélektani alátámasztást a feltevés helyességéhez, hogy a szaglószervecnek (az análisnak) nagy szerep jut a népek ellenségességében.”¹⁵ (Freud – Ferenczi: 2003, 65.)

A következő években, 1918-tól, Róheim egyre aktívabb. Számos előadást tart, és rengeteget ír. „Róheim és Jellinek etnológiai témában ad elő. Előbbi ma a Néprajzi Társaságban az ’ambivalencia és megfordítás’-

---

¹⁴ A Hermina út 45. szám alatt, a mai XIV. kerületben állt a Róheim villa. 1918. október 31-én itt ölték meg Tisza Istvánt.

¹⁵ Sem Ferenczinek ez a munkája, sem Róheim esetleges hozzájárulásai nem ismertek.

ról tart előadást.”¹⁶ (Freud – Ferenczi: 2003, 160.) Az egyetemi működéséről nem sokat tudunk meg Ferenczitől, annyi mindenetre kiderül, hogy ő támogatta volna Róheim kinevezését. „Róheim a kinevezendő professzorok között kell, hogy legyen, és már hétfőn kezdi az előadásokat.”¹⁷ – írja 1919. április 04-én Freudnak. (Freud – Ferenczi: 2003, 228.) Megtudjuk továbbá, ha hihetünk Ferenczinek, hogy Róheim a katedrán, előadóként nem nagyon jeleskedett. „Róheim beköszöntő előadása a $\Psi\alpha$. melletti nyílt és teljes hitvallás volt. Tanárként élvezhetetlen ugyan, de előadásaival, ha könyvalakban megjelenik, sokat használhat a $\Psi\alpha$ -nek.” (Freud – Ferenczi: 2003, 233.)

Bár a Tanácsköztársaság bukása személyesen, egzisztenciálisan is érintette – vizsgálatot is indítottak ellene –, több más analitikushoz hasonlóan ő is töretlenül „dolgozik tovább”. Elkészül egy újabb könyvvel is, ezúttal angol nyelven. Ferenczi megint Freudhoz fordul Róheim érdekében. „Közben a mi kicsiny, ám tevékeny egyesületünk dolgozik tovább. Nemrégiben Róheim tartott előadást az *ausztráliai totemizmusról*, hasonló című nagyobb műve alapján. Ő az első etnológus, aki teljes mértékben a mi álláspontunkon van, és ezzel a varázsszerral valóságos csodát művel. Új műve az etnológia, de a $\Psi\alpha$. szempontjából is *eminens* jelentőségű. A művet *angolul* írta. Esetleg a kiadónk megjelentethetné?”¹⁸ (Freud – Ferenczi: 2004, 55-56.) Freud hozzáállása, akárcsak korábban, most is támogató. „Nagyon örülök annak, amit Róheimről ír. Természetesen latba vetem a befolyásomat Jonesnál, hogy a művét a Verlagnak adja.” (Freud – Ferenczi: 2004, 55-56.)

Míg az etnológusok egyre inkább eltávolodnak tőle, részben a Tanácsköztársaság alatti szerepvállalása miatt, analitikusként az 1921-es év meghozza a hivatalos nemzetközi elismerést. A kapcsolódó hazai ünnepséget dokumentáló, Freudnak küldött lapon számos neves magyar pszichoanalitikus aláírása szerepel. „A 'Magy.[arországi] Pszichoanalitikai Egyesület' (Freud-Társaság) tagjai, akik a Dr. Róheimnek odaítélt irodal-

---

¹⁶ Az ambivalentia és a megfordítás törvénye. Elhangzott a Magyar Tudományos Akadémia heti üléstermében, a Magyar Néprajzi Társaság nyilvános felolvasó ülésén. Megjelent a *Psychoanalysis és etnológia* című tanulmány első részeként (Róheim: 1918).

¹⁷ Róheimet nem nevezték ki professzorrá.

¹⁸ Előadások 1920. február 15-én és 29-én. Az *Australian Totemis. A Psychoanalytic Study in Anthropology* című könyv 1925-ben jelent meg (Róheim: 1925b).

mi díj átadása alkalmából rendezett ünnepi vacsorára gyűltek össze, ezúton küldik Freud Professor Úrnak odaadó és szívélyes üdvözlőt. Ferenczi S. [...] Róheim [...] Róheim Bébi [...]”¹⁹ (Freud – Ferenczi: 2004, 114-115.)

A húszas évek közepére Róheim belépett a „nagyok” közé. Neve mindenhol ismertté vált, és a világ legkülönbözőbb pontjairól keresték föl. „Róheim érdekes előadását (távollétében) túlságosan monoton hangon olvasták fel, ezért volt hatástalan. [...] Most itt egy kis utójátékát éljük a kongresszusnak, ma estére bejelentkezett Budapesten Róheimhez öt angol, köztük a Glover brothers.”²⁰ – írja Freudnak Ferenczi 1924. júniusában. (Freud – Ferenczi: 2004, 218.) Ez év végén Ferenczi mégis ismét ambivalensen nyilatkozik egy körlevélben Róheimmel kapcsolatban: „Róheim etnológiai következtetései nagyon érdekesek, de részben nyilvánvalóan túlzottan ’traumatikusak’.”²¹ (Freud – Ferenczi: 2004, 276.) Freud viszont a *Nyugatban* is közzétett Önéletrajzában Róheimet így értékeli: „Theodor Reik és az etnológus Róheim Géza számtalan figyelemre méltó dolgozatban folytatták, mélyítették vagy helyesbítették a „Totem und Tabu” gondolatmeneteit.” (Freud: 1925)

Többen fölrogták már nekem, hogy ne akarjak analizálni analitikusokat. Mégsem tudom megállni, hogy Ferenczi ítéletei mögött ne gyanítsak féltékenységet. Ekkorra ugyanis Róheim már rég nem páciens, nem is tanítvány, hanem vele csaknem egyenrangú képviselője a pszichoanalízisnek. Ebben persze Ferenczinek is jelentős szerepe volt. A Ferenczi – Jones levelezés jól dokumentálja azokat az erőfeszítéseket, amiket Ferenczi is tett Róheim érdekében.

1925. május 29-én Ferenczi ezt írja Jonesnak: „Már több nappal ezelőtt írnom kellett volna Neked, Róheim kérését támogatva, de

---

¹⁹ Róheim kapta az alkalmazott pszichoanalízis terén végzett kiemelkedő teljesítményért második alkalommal odaítélt díjat a *Das Selbst* (Róheim: 1921) című tanulmányáért és ’Az ausztráliai totemizmusról’ tartott kongresszusi előadásáért (6. Nemzetközi Pszichoanalitikus Kongresszus, Hága 1920. szeptember 8-10.).

²⁰ 8. Nemzetközi Pszichoanalitikus Kongresszus, Salzburg, 1924. április 21-23. Róheim *Totemismus und Drachenkampf* című tanulmányát Hanns Sachs olvasta föl. A Glover-fivérek: Edward és James Glover – Berlinben kiképzett angol analitikusok.

²¹ A megjegyzés valószínűleg Róheim egy, az *Imagó*ban megjelent írására (Róheim: 1924) vonatkozik, minthogy abban esik szó a Ferenczi-körlevélben tárgyalt Ödipusz- és születési trauma problémákról.

különbéle körülmények akadályoztak ebben. – Róheim – akinek különös vonzódását az angolszász írást, főként az ő tudományterületén bizonyára jól ismered – szeretne a nyár folyamán, (pontosabban: ősszel, a kongresszus után²²) egy vagy két előadásorozatot tartani Londonban a pszichoanalízis és etnológia kapcsolatáról. A psz.[icho] a.[analitikus] csoport tagjai számára tartott előadásokra gondol, de esetlegesen akár nagyobb nyilvánossággal rendelkező csoportokra is. Legalább annyit szeretne keresni ezzel, hogy fedezni tudja az ő (és felesége) angliai tartózkodását. [Rá van utalva erre, mert az – egyébként jómódú – apja igen fukar.]²³ Szeretném támogatni a kérését és hozzáteszem, hogy R.[óheim] nem szándékozik a Salzburgban felolvasott és általad nem kedvelt téziseket propagálni ott, annál kevésbé, minthogy időközben meggyőződött a következtetései túlzó voltáról, és az újítási szenvedélyét a megfelelő mértékre korlátozta. Bizonyos, hogy mint mindig, most is fog újat és érdekeset hozni, de meg fogsz győződni róla, hogy sok tekintetben megváltozott, és az érvelése sokkal elfogadhatóbb lett. – [...] Örülök, hogy Róheim kérése alkalmat adhatott nekem arra, hogy ismét közvetlenül írjak neked.” (Ferenczi – Jones: 2008, 101-102) Jones válasza készséges, bár őt így is – Ferenczitől függetlenül is – Róheim támogatói közt kell számon tartani. „Roheimet illetően összességében jónak tartom az ötletet, és csupán szervezés kérdése lenne az egész. Azonnal felhívtam Rickmant²⁴, és a kezébe adtam az ügyet, hogy a részleteket kidolgozza. Ugyanakkor felmerült bennünk a gondolat, hogy az általad javasolt dátum nem a legmegfelelőbb számunkra. Például valószínűleg el tudnám érni, hogy a Királyi Antropológiai Intézet²⁵ meghívja őt, hogy felolvassa az írását előttük, de az őszi programjuk már le van szervezve. Azután szeretnénk, hogy Róheim kurzusa egy legyen

---

²² 9. Nemzetközi Pszichoanalitikus Kongresszus, Bad Homburg, 1925. szeptember 3-5.

²³ Szögletes zárójel az eredeti szövegben.

²⁴ Rickman, John (1880-1951): angol pszichiáter, pszichoanalitikus. 1920-ban Freudnál kezdte meg kiképzését, később Ferenczi és Melanie Klein analizálta. 1922-től a British Psycho-Analytical Society tagja, 1948-tól elnöke.

²⁵ Királyi Antropológiai Intézet: Royal Anthropological Institute, az 1843-ban alakult Ethnological Society of London utódja, amelynek 1863 és 1870 között két szervezete működött: az Ethnological Society és az Anthropological Society. E két szervezet egyesüléséből jött létre a The Anthropological Institute of Great Britain and Ireland (1871). A „Royal” jelző hozzáillesztését a névhez 1907-ben engedélyezték.

azok közül, melyeket a klinika megnyitásának megünneplése alkalmából szervezünk, de ennek az időpontja sajnos még mindig bizonytalan. Mindenesetre a Rickmannel és másokkal történő további egyeztetéseket követően írni fogok közvetlenül Róheimnek és elé tárom a helyzetet. Közben te talán elmondhatnád neki, hogy jónak találjuk az ötletet, és mindent megteszünk, hogy megvalósítsuk.” (Ferenczi – Jones: 2008, 103.) 1925 szeptemberében Jones már ezt írja Freudnak: „Róheim jelenleg Londonban tartózkodik – antropológiai témákban tart nekünk előadásorozatot. Láthatólag egészen kigyógyult a *Geburtstrauma*²⁶ ellen intézett időszakos támadásaiból, és tagjaink számára az ösztönzés örömmel fogadott forrásának bizonyul. Néhány héten belül a Royal Anthropological Institute számára fog előadást tartani.” (Freud – Jones 1993, S. 581)

Még ebben az évben itthon is úgy tűnt, Róheim Géza pályája fölívelőben van. „Jövő szombaton nyilvános *Freud-ünnepséget* tartunk (a régi képviselőház épületében). Róheim és én tartunk beszédet.”²⁷ – írja Ferenczi Freudnak 1925. május 30-án (Freud – Ferenczi: 2005, 95.). És mintegy másfél évvel később a mára klasszikussá lett analitikusok mellett olvashatjuk a pszichoanalízist tanító Róheim nevét. „A Magyarországi Pszichoanalitikai Egyesület a következő téli időszakban módszeres bevezető tanfolyamot tart a pszichoanalízisbe. November-december hónapban: Dr. *Hermann* Imre: Pszichoanalitikus pszichológia; Dr. *Bálint* Mihály: Pszichoanalitikus ösztöntan; Dr. *Róheim* Géza: Etnológia (mindegyik két óra).” (*Zeitschrift*, 1926, 12, 587.) Árulkodó – több szempontból is – az a tény, hogy a Ferenczi hatvanadik születésnapjára szánt kötetben Freud bevezetése után mindjárt Róheimé az első, nyitó tanulmány (Róheim: 1933).

Freud és Ferenczi levelezésében az utolsó, Róheimmel kapcsolatos megjegyzések 1928 elejéről származnak. Január 15-én Ferenczi ezt

---

²⁶ Otto Rank (1884 – 1939) osztrák pszichoanalitikus 1924-ben publikálta a *Das Trauma der Geburt* című művét, amely viharos vitákat váltott ki az analitikus közösségben. Ehhez lásd Ferenczi 1924. dec. 15-i körlevelét (Freud – Ferenczi: 2004, 276-277)

²⁷ Az eseményről hírt adott a *Gyógyászat*, a *Pesti Napló* és a *Zeitschrift*. „Freud működésének orvos- és természettudományi jelentőségét *Ferenczi* Sándor dr. fogja méltatni; Freudnak a szellemi tudományokra gyakorolt hatásáról pedig *Róheim* Géza dr. fog előadni.” (*Gyógyászat*, 1926/22 [május 30.], 532.)

kérdezi: „Időközben Ön beszélt Róheimmel; mi a véleménye a terveiről?”²⁸ (Freud – Ferenczi: 2005, 184.) Közel egy hónappal később merül föl utoljára Róheim neve – olyan kontextusban, ami igazolja gyakorló és kiképző analitikusi tekintélyét. „Azt rebesgetik, hogy Róheimet Berlinbe nevezik ki (valószínűleg a kiképzőintézetbe).” (Freud – Ferenczi: 2005, 185.)

Róheim előtt tehát, föltehetően, több választási lehetőség is állt. Hogy végül ő döntött-e az utazás mellett a berlini állással szemben, vagy akaratán kívül alakult így a sorsa – erről nem rendelkezünk megbízható adatokkal. Tény viszont, hogy innentől új szakasz kezdődik Róheim életében. Megkezdődik az a munka, amelynek eredményét majd etnopszichoanalízisként, pszichoanalitikus antropológiaként, és egyéb neveken jegyezzük a gondolkodás történetében.

A tanulmányútnak is beillő expedíció tapasztalatai alapvetően változtatták meg Róheim gondolkodását a tudományról (is). Erről tanúskodik a Kovács Vilmához 1931. február 15-én írott levele. „Mindent újonnan tanultam. Tovább megyek: otthon, a szobában nem is lehet 'wissenswert' ethnológiát csinálni hanem csak a field-ben (terepen). Még pedig miért? Elsősorban mert forrásmunkáink jó része még tisztán ethnologiai szempontból is rendkívül megbízhatatlan. Másodszor azért amiért az analízisben csak a klinikai tapasztalás nem pedig a spekuláció hozhat új eredményeket. A különbség a kettő között az, ami az onánia és a coitus között. Az ember elgondolkozik hogy ilyen körülmények között mit érhet a történelem? Mit lehet abból csinálni amit Anonymus vagy Thukidajdes figyelt meg?” (Róheim: 1992, 127.) Hazatérve azonnal hasznosítani kezdi új tudását és szemléletét. 1932 körül írja Marót Károlynak: „Ezennel hivatalosan és félhivatalosan értesítelek hogy *'Bevezetés a néplélektanba'* című psichoan. ethn. előadásaimat nov. 5. pénteken *nálam* 1 / 2 tájban megkezdem és karácsonyig minden pénteken folytatom. Az előadás a M. Psa. Egy. által rendezett kurzusok sorába tartozik. Hallgató eddig mindössze 4 darab, nagyon örülnék ha mint meghívott díszvendég te is jelen lennél.” (Róheim: 1992, 119.) Népesebb tanítványi tábort azonban sem itthon, sem később Amerikában nem tudott kialakítani.

---

²⁸ Itt már arról a tervezett útról esik szó, amely később Marie Bonaparte hercegnő támogatásával valósult meg.

Rendhagyó nekromancia. „Drága Géza bátyám, Isten veled!” – így zárul Patai Raphael 1953. június 10-én elmondott gyászbeszéde.²⁹ Magyarországon nem búcsúztatták el Róheim Gézát, de – úgy tűnik – az ország már Amerikába távozása előtt is hosszú időre búcsút intett neki. Tehát elbúcsúztatták. Igaz, 1945 után is jelentek meg Róheim-művek Magyarországon. Korábban magyarul két könyve volt olvasható: a *Magyar néphit és népszokások* (Róheim: 1925a) és *A csurunga népe* (Róheim: 1932a). Emellett kötetben megjelent a Ferenczi Sándor ünneplésére készült, de a személyes forgatókönyvek és a történelmi forgatókönyv kegyetlen diszharmóniája miatt nekrológok gyűjteményévé vált könyvben, mindjárt Freud bevezető megemlékezését követően, nyitó tanulmányként *A primitív ember* című írása. Bizonyára léteznek egyéb, fontos, magyar nyelvű közleményei is, de ezeket leginkább a néprajztudomány – vagy az sem – tartja számon. Róheimet túl korán temettük – és nem temettük – el.

Harminc évnek kellett halála után eltelnie, hogy itthon újra olvasható legyen. Ezenközben Róheim a világ második legismertebb és legolvasottabb magyar gondolkodójává vált (Lukács György után); alig van nyelv, amelyen ne tolmácsolták volna műveit. 1984-re a magyar könyvkiadás is észbekapott: ugyanazon évben kiadták *A bűvös tükör* (Róheim: 1984a) és *Primitív kultúrák pszichoanalitikus vizsgálata* (Róheim: 1984b) című válogatásokat. Mindezt a hetvenes évek végén bizonyára előkészítette Verebélyi Kincső figyelemfelkeltő munkálkodása (Verebélyi: 1977). 1990-ig kellett várni, hogy a *Magyar néphit és népszokások* ismét kézbe vehető legyen, 1992-ben került a könyvespolcokra *A csurunga népe* új, reprint kiadása, és közel tíz évvel később, 2001-ben *A kultúra eredete és szerepe* című írás kiadására (Róheim: 2001) is akadt vállalkozó. Róheim levelezéséből Gunda Béla közölt 1977-ben válogatást (Gunda: 1977).

Róheim írásainak magyar nyelvű közzététele mellett elkezdődött, majd megakadt a monografikus bemutatás. 1990-ben jelent meg Verebélyi Kincső monográfiája (Verebélyi: 1990), ezt 1999-ben a Tóth László által szerkesztett kötet követte (Tóth: 1999). A Magyarországon megrendezett nemzetközi konferencia anyagából válogatott tematikus számmal tisztelgett Róheim előtt 1992-ben a *Thalassa*. Számos érdekes

---

²⁹ Idézi Voigt: 2008.

életrajzi adattal is szolgál Harmat Pál *Freud, Ferenczi és a magyarországi pszichoanalízis* című könyvében Róheimről (Harmat: 1994, többhelyütt). Mindamellet, Róheim Géza máig sem vált a magyar kultúra integráns részévé.

Ha kulturális beágyazódáson az úgynevezett „művelt nagyközön-ség” tudatába integrálódást értjük most itt, akkor Róheim fölötté szerény mutatókkal büszkélkedhetik. A kortárs *Nyugat* egyetlenegy, noha nagyon fontos írását közölte, éppen az *Ádám álmát* (Róheim: 1934). Emellett, szintén a *Nyugat*, 1928-ban recenziót jelentetett meg Szász Zoltán tollából, a *Magyar néphit és népszokások* című könyvről (Szász: 1928). Nevét a folyóirat hasábjain különben „supán” Heller Bernát (Heller: 1920), Freud (Freud: 1925), Szilágyi Géza (Szilágyi: 1928) és Zilahy (Zilahy: 1933) említi meg.

Ha mármost ehhez hozzá vesszük, hogy létezik egy *Association Géza Róheim* elnevezésű szervezet, külföldön, francia székhellyel, akkor valószínűleg joggal jelenthetjük ki, hogy az „Isten veled” után még nem jött el az „Isten hozott”.

Most mégis maradjunk az „Isten veled”-nél, bár ez történetünk kulminációs pontjának idején, 1919-ben nem hangzott el, és főleg nem ilyen formában. Azt az „Isten veled”-et, amiről itt szó lesz, a hivatalos magyar néprajztudomány mondta ki. Róheim intézményi pályafutása jól dokumentálható, és az 1917-es évvel kezdődik, amikor magántanári kinevezési kérelme is elutasításra talált. Ugyanakkor: „dr. Roheim Géza pedig megkezdte a nyomtatványi osztály folklorisztikai anyagának egy külön felállítandó folklóre-katalogus számára való cédulázását.” (Magyar Könyvszemle: 1917a, 109.) Bővebben: „Ideiglenesen a kézirat-tárban nyert elhelyezést dr. Roheim Géza gyakornok, [...] dr. Roheim Géza pedig a nyomtatványi osztály folklorisztikai anyagának egy külön felállítandó folklóre-katalogus számára való cédulázásán dolgozott. E katalógus számára megkezdte a könyvtár nyomtatványi osztálya összes folklóre-anyagának kijegyzését.” (Magyar Könyvszemle: 1917b, 137.) A hivatali munka mellett végzett kutatások, publikációk a fiatal tudós első két, Nemzeti Múzeumban töltött évéből, *A Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtára éves jelentéseiben* szintén megjelennek. „Dr. Róheim Géza gyakornok. 1. A kazár nagyfejedelem és a turul monda. (Ethnografia 1917. és Különnyomat Hornyánszky.) 2. Spiegelzauber Imago 1917. Különnyomat Heller (Wien.)” (Magyar Könyvszemle, 1918, 144.)

„Dr. Róheim Géza gyakornok. 1. Psychoanalysis és ethnologia. I. Az ambivalentia és a megfordítás törvénye. *Ethnographia*. 1918. 2. Psychoanalysis és ethnologia. II. A symbolumok tartalma és a libido fejlődéstörténete. *Ethnographia*. 1918. 3. A kazár és a magyar nagyfejedelem. *Ethnographia*. 1918. 4. *Nephanda carmina*. *Ethnographia*. 1918. 5. Könyvismertetések, apróbb közlemények. *Ethnographia*. 1918.” (Magyar Könyvszemle: 1919, 66.)

Mindebből látszik, hogy Róheim számára akkoriban az elsődleges publikációs helyet még az *Ethnographia* jelentette, noha már az *Imagó*ban is megjelenik, s ottani közleménye sokak – nemcsak és nem elsősorban etnológusok – számára meghatározó marad. Raphael Patai például így emlékszik vissza: „sohasem fogom elfelejteni azt a mély benyomást, amit a lenyűgöző *Spiegelzauber*, az általam olvasott első Róheim-könyv tett rám sok évvel ezelőtt.” (idézi Voigt: 2008, 95.) Róheim egyik, talán leghíresebb és leghűbb tanítványa, Székács István ugyanígy vall egyik meghatározó olvasmányemlékéről: „egyszer kölcsönkaptam valami miatt Singer Gyurkától egy *Imagót*, az egyik analitikus folyóiratot, amiben egy nagyon érdekes és hosszú, Róheim Gézától származó tanulmány volt. A munka nagyon megtetszett nekem. Ugyan nem nagyon értettem meg mindent benne, mert sok mindent kellett volna tudnom, de azért csak átrágtam magam rajta. A dolog érdekessége, hogy tizenöt év múlva Róheim Géza lett a kiképző analitikusom.”³⁰ (Hadas: 1995)

Mielőtt a következő évek történéseibe belebonyolódnánk, tartsuk szem előtt azt is, ahogyan Róheimmel kapcsolatban unokaöccse, Rohonyi vélekedett: „Nem politizált soha, úgy emlékszem a család Kossuth Lajos – liberális, Géza viszont mai fogalmak szerint bizonyára balabra állt, de ismétlem a politika soha nem érdekelte.” (Rohonyi: 1992, 132.) Úgy vélem, Róheimnek a Tanácsköztársaság idején történt – vagy nem történt – szerepvállalása csak ennek figyelembevételével értékelhető és értelmezhető. Az események azonban nehezen rekonstruálhatók. „Ernest Jones, Weston la Barre és az utóbbira hivatkozva Paul A. Robinson, valamint Roger Dadoum forrás megjelölése nélkül azt állítják, hogy 1919-ben a proletárdiktatúra idején Róheimet a budapesti egyetemen néprajzi (etnológiai) tanszék vezetésével bízták meg. Erre

---

³⁰ Itt is a *Spiegelzauber* (Varázstükör) című tanulmányról van szó (Róheim: 1917).

vonatkozóan azonban még nem sikerült megbízható igazolást találni. A meglevő adatok azt bizonyítják, hogy Róheim 1919-ben részt vett a Nemzeti Múzeum átszervezésében, munkás akadémián tartott előadásokat *A vallás eredete* címmel.” (Verebélyi: 1977, 582.) Székács István ennél többre emlékszik: „Róheim is kapott egy tanszéket, egy etnológiai tanszéket, mint analitikus a Tanácsköztársaság alatt. Azonban a dolog nem ment előre, és fölment a Közoktatásügyi Népbizottságra az egyetemi ügyosztályra, aminek a vezetője Fogarasi³¹ volt, és azt mondta, hogy mi lesz, hogy jelöljenek ki neki egy szobát, és adjanak egy íróasztalt legalább, hogy ha már professzor, a tanszéke öltön kincstári alakzatot. Erre Fogarasi azt mondta neki, hogy egy kicsit várjon, egy vagy két hétig várjon, ugyanis egy héten belül ki fog törni a világforradalom Bécsben, utána Berlinben fog kitörni a világforradalom, és majd akkor utána jöjjön. [...] Ezt Róheim mesélte el nekem.” (Javorniczky: 1990)

De nézzük a tényeket. Monográfiájában Tóth László annyit jegyez meg, hogy „A Tanácsköztársaság ideje alatt az etnológia intézményesítése személyes ügye, aktívan részt vesz a Néprajzi Társaság vezetőségének helyére kerülő ún. Kilencek Intézőbizottságában; a Közoktatási Népbizottság néptudományi múzeum és intézet létrehozásával kapcsolatos terveiben Róheim szerepel az igazgatóhelyettesi poszt várományosaként.” (Tóth: 1999, 10.) A Néprajzi Társaság intéző bizottságának 1919. április 3-i jegyzőkönyve szerint „Dr. Róheim egy nagy Néptani Intézet, Múzeum és Társaság eszméjét pártolja, ahol az összes társadalmi tudományok otthont találnának” (idézi Verebélyi: 1984, 494.)

Bármi is történt, a következmények megint csak ismertek. Verebélyi azt írja, hogy „1919. augusztus 6-án Fejérpataky László igazgató elküldte a Nemzeti Múzeumból a 'vörös Róheimet', 1919. szeptember 19-én és 29-én, 30-án tárgyalták a Magyar Nemzeti Múzeumban fegyelmi ügyét, amely elbocsátással végződött.” (Verebélyi: 1977, 582.)³²

---

³¹ Fogarasi Béla (Bp., 1891. júl. 25. – Bp., 1959. ápr. 28.): filozófus. Az I. világháború éveiben részt vett a Galilei Kör munkájában. 1919-ben, a Tanácsköztársaság idején, a Közoktatásügyi Népbizottságon a főiskolai ügyek vezetője, részt vett a Tanácsköztársaság kulturális politikájának kialakításában. A proletárdiktatúra bukása után emigrációba vonult, Bécsben, Berlinben, majd Moszkvában tevékenykedett.

³² Fejérpataky László (1857 – 1923): történetíró, egyetemi tanár, az MTA tagja, Az OSZK igazgatója.

1919. okt. 1-én a Nemzeti Múzeum Igazoló Bizottsága a következő javaslatot terjeszti elő: „arra való tekintettel, miszerint dr. Róheim Géza m. nemzeti múzeumi szakgyakornoknak a Tanácsköztársaság ideje alatti magaviseletéből kifolyólag, hogy abban vezető és irányító szerepet vállalt, továbbá hogy nyilvános és népszerű előadásokon olyan elméleteket propagált, mely a kommunizmus elveit elősegítette, a bizottság javasolja a Magyar Vallás- és Közoktatási Miniszter Úrnak, hogy dr. Róheim Géza szakgyakornok a Magyar Nemzeti Múzeum kötelékéből eltávolíttassék.” (idézi Verebélyi: 1984, 496.) A *Magyar Könyvszemle*, a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchenyi Könyvtárának kiadványa röviden így számol be az eseményekről – s innen tudhatjuk, hogy azok két lépésben zajlottak: „Négy tisztviselőt, úgymint dr. Sebestyén Gyulát, dr. Bátky Zsigmondot, dr. Madarassy Lászlót és dr. Róheim Gézát a néprajzi osztályba helyezték át, de egyelőre meghagyták régi munkahelyüket s így tényleg nem is távoztak a könyvtár kötelékéből.” (Magyar Könyvszemle: 1921a, 33.)³³ „Kényszerült lemondás folytán kivált a Könyvtár szolgálatából dr. Róheim Géza szakdíjnok, aki az alakuló Folklore-osztály végleges elhelyezkedéséig a Könyvtárban tett szolgálatot.” (Magyar Könyvszemle: 1921b, 137.)

Mármost, hogy miként vélekedhetett Róheim a kommunizmusról, azt némiképp megvilágítja az az anekdotikus történet, amit Székács többször is elmesélt (Hadas: 1995; Mészáros: 1998; Javorniczky: 1990). „Amikor az USA-ban megtudta, hogy az „orvosperben” engem lecsuktak kilenc hónapra vizsgálati fogságba, akkor azt mondta félig tréfásan, hogy tulajdonképpen lelkiismeret-furdalásai vannak, mert ő sok mindent kianalizált belőlem, de a kommunizmust nem tudta belőlem kianalizálni.” (Hadas: 1995). Több szempontból is érdemes idézni egy másik változatot is – egyrészt kiderül belőle, hogy Róheim Bálint Györgyöt³⁴ is analizálta, másrészt még világossá teszi Róheim viszonyát a kommunizmushoz. Székács elszólása már csak vicces ráadás: „[...] az én analízisemben természetesen sok szerepet játszott az én kommunista mivoltom. Róheim ezt úgy forgatta, forgatta, rendben

---

³³ Sebestyén Gyula (1864–1946): folklorista, irodalomtörténész, az MTA levelező tagja; Bátky Zsigmond (1874–1939): etnográfus, geográfus; Madarassy László (1880–1943): néprajzkutató, muzeológus.

³⁴ Bálint György (1906–1943): baloldali író, újságíró, kritikus, műfordító.

van, de nem nyúlt bele a dologba, végül is a Bálint Gyuri hozzá járt analízisbe, úgyhogy – az újságíró... de egy biztos, hogy – visszakerült hozzám – Amerikában, amikor pláne megtudta, hogy én börtönben voltam, akkor azt mondta, hogy azt rettenetesen sajnálja, hogy az analízist nem analizálta ki belőlem. [...] A kommunizmust, igen, ez egy szép elszólást volt, hogy a kommunizmust nem analizálta ki belőlem.” (Javorniczky: 1990)

Ugyanakkor Róheim baloldalisága nem megkérdőjelezhető. 1930 táján kutatóútjáról Kovács Vilmának írva afelől is érdeklődik, hogy „Bernfeldék mikor alakítják meg a külön vörös analízist?” (Róheim: 1992, 126.)³⁵

1938-ra Róheim akarata ellenére kettősen is fekete bárány lett: zsidó volt és kommunistagyanús. 1944. április 29-én Sztójay Döme magyar királyi miniszterelnök 10.800. M. E. számú rendeletének egyik mellékletként megjelent a „jegyzéke a zsidó szerzőknek, akiknek művei a közforgalomból kivonatnak”. E mellékletnek elkészült egy „második, bővített kiadása” is (Trócsányi: 1945, 5. és 8.). Róheim mindkettőben szerepel; a pszichoanalitikus társadalomból még Ignotus és Szilágyi Géza érintettek. Gunda Bélával³⁶ való 1947-es levélváltásából tudjuk, hogy Róheim tisztában volt a helyzettel. „Könyveim indexre tételéről persze tudtam, de a tiltakozó írásról persze nem. Mint historikum, érdekelne. [...] Egyébként a professzori cím nekem nem jár, úgy jöttem ugyan ki, de már pár éve nem adok elő sehol.” (Gunda: 1977, 597.) Ez a levél abból a szempontból is érdekes, hogy lebegni hagyja azt a kérdést, vajon kinevezték-e valaha Róheimet egyetemi tanárrá vagy sem... A levélhez Gunda a következő magyarázatot fűzi: „A tiltakozó írás egy beadványom, amelyet hivatalosan mint a kolozsvári egyetem tanára 1944. augusztus 11-én küldtem el Kolozsváry-

---

³⁵ Siegfried Bernfeld (1892–1953): osztrák filozófus és pszichoanalitikus. Egyetemistaként baloldali cionista, később freudomarxista. Wilhelm Reich-hel szembenálló nézeteit az *Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse* XVIII. 3. 1932. számában fejti ki. 1919-ben megalapítja a Baumgarten gyermekotthon, ahol közel háromszáz zsidó gyerek kerül elhelyezésre (ld. Bernheim: 1921). 1926-ban Berlinbe költözött, 1932-ben Franciaországba emigrált.

³⁶ Gunda Béla (1911–1994): etnográfus, a történelemtudományok doktora. 1939-től a Néprajzi Múzeum tudományos munkatársa. 1943-tól a kolozsvári, 1949-től a debreceni egyetem néprajzi tanszékének tanára, 1951 és 1954 között a KLTE dékánja.

Borcsa Mihálynak, a sajtóügyek kormánybiztosának. A beadványban – részletesen ismertette Róheim Géza tudományos munkásságának jelentőségét – tiltakoztam munkáinak a közforgalomból való kivonása, indexre tétele miatt.” (Gunda: 1977, 595.)³⁷ Róheim válaszelevele jellemzően öntudatos – és naiv: „Megkaptam szept. 29-én kelt sorait a mellékelt beadvánnyal együtt. Ami a rám vonatkozó beadványt illeti, régi idők emlékeit hozta vissza. [...] Nem kifogás a Horty éra, mert ugyanott Visky, Szendrei etc rendesen és tisztességesen hivatkoznak reám mindenütt, ahol hivatkozniok kell.” (Gunda: 1977, 597.)³⁸

Freud vagy fraud? – a Jellinek. Róheimmel kapcsolatban folytonosan fölbukkan egy név, egy rejtélyes alaké, Jellinek Mártoné vagy Mortoné, azaz Elvin Morton Jellineké (1890-1963). Neve Magyarországon legutóbb – Róheimtől függetlenül – a *Magyarsors* portálján került elő 2008. május 18-án. Itt intézkedéseket sürgetnek „a legsürgősebb és legnagyobb gazemberségekkel szemben”; ennek kapcsán szerepel az írásban „pár példa a régi időkből, amiket a mai helyzettel be lehet azonosítani”. Ezek közül az egyik „Jellinek Márton miniszteri titkár 400 000 000 koronás vasutas spekulációs botrány.”³⁹ Korábban is ismerős lehetett egyeseknek a Jellinek név, például a *Régi jó világ (A Horthy-korszak nagy panamáiból)* című könyvből, amely egy egész fejezetet szentelt neki: „Jellinek Morton eltűnik a pénzzel” (Horváth és mtsai, 1959, 83-88). Ehhez a szegényes hazai környe-

---

³⁷ Kolosváry-Borcsa Mihály (1896–1946): politikus és lapszerkesztő. Gömbös Gyula híveként kapcsolódott be a politikába, 1938-ban az Imrédy-kormány sajtófőnöke, miniszteri tanácsosi rangban; ő hajtotta végre a hetilapok revízióját. Ő gyűjtötte össze és adta ki a magyarországi zsidó írók munkásságának jegyzékét. 1944. október 31-től a sajtóügyek kormánybiztosa. 1945 elején a Sajtókamara pénzével és bizalmas irattárával Németországba szökött. Háborús bűnösként 1946-ban halálra ítélték és kivégezték.

³⁸ Visky Károly (1883–1945): etnográfus, egyetemi tanár, az MTA tagja; Szendrei Ákos (? – ?): etnográfus. 1934-ben biztosan a Nemzeti Múzeumban dolgozott gyakornokként, ő készítette elő a gamhudi ásatási leleteket átadásra a Szépművészeti Múzeumnak.

³⁹ Ld. az interneten *Magyarsors: 2008*

http://magyarsors.hu/index.php?option=com_content&view=article&catid=46:bozzay-rovat&id=2331:egy-orszagot-hogyan-lehet-elindítani-a-goedoer-aljarol&Itemid=106

zethez az is hozzá tartozik, hogy több mint 433 000 találat jön be a neten Jellinek nevére. De ki is volt ez az ember?

A lexikonok és a hivatalos életrajzok szerint New York-i születésű magyar biostatisztikus, pszichológus, egy időben a magyar pszichanalitikus egyesület tagja. Az 1960-as tanulmányát⁴⁰ az alkoholizmust betegségnek tekintő elmélet alapjának tartják, olyannyira, hogy sokan „Jellinek-betegségként” emlegetik. És évente kiosztásra kerül a *Jellinek Memorial Award* az alkohollal összefüggő legkiemelkedőbb kutatások publikálói között. De azt is megtudhatjuk, hogy a „Jellinek” egy intézmény volt: egy kiterjedt közép-európai zsidó család, amelynek tagjai között ott van Emil Jellinek, akinek lányáról a nevét a Mercedes Benz gépkocsi kapta, Jellinek Arthur, jogtudós és író, aki mint képviselő működik közre az igazságügyi bizottságban (többek közt a házassági jogról szóló törvényjavaslatnál). És ott van Jellinek Mór, „nemzetgazda”, aki részt vett az 1848-as osztrák forradalomban, közigazgatási irodalommal foglalkozott, lapot alapított; bátyját, dr. Jellinek Ármint később halálra ítélték Blummal és Messenhausserrel együtt, mert összekötetésben állott a bécsi forradalom intézőivel. Fia, Jellinek Henrik, a budapesti közúti vaspálya társaság igazgatója, aki érdemei elismerésül nemességet kapott. De Jellinek volt Jellinek Adolf is, a tanult zsidó teológus, aki Bécsben dolgozott mint rabbi és hitszónok. Fia, Jellinek György az osztrák közigazgatás szolgálatába állt, az államjog rendkívüli tanára lett. És folytathatnánk... Hogy mindezekhez a Jellinekhez mi köze is volt „Bunky”-nak⁴¹, azaz E. M. Jellineknek, azt egy másik stúdium tárgya eldönteni.

Ha megpróbáljuk Jellinek Morton életrajzát rekonstruálni, számos ellentmondással és hiátussal találkozunk. Titulálják közgazdásznak, szociológusnak, pszichológusnak, orvosnak, etnológusnak – és még ki tudja, minek. Nem véletlenül. Úgy tudjuk, Jellinek az íróasztalánál halt meg, 1963-ban, munka közben, professzorként a Stanford Egyetemen. Hogyan jutott odáig? Állítólag 1908 és 1910 között biostatisztikát és fiziológiát tanult Berlinben. Ezután a grenoble-i Joseph Fourier

---

⁴⁰ Ld. Jellinek: 1960.

⁴¹ A „Bunky” „visszafordítása” magyarra meglehetősen nehéz, mert nem tudjuk, melyik magyar szót írták így le angolul. Talán „Bunki”. Többben „little radish”-ként magyarazzák. „Úgy tudom, a beceneve magyarul „kis tökfet” („little radish”) jelent, és az apja adta neki babanévként.” (Lodbell: 2005, 66.)

Egyetemen hallgatott két éven át filozófiát, filológiát, antropológiát és teológiát. Közben, ki tudja mi módon, a lipcsei egyetemre is beiratkozott, 1911. november 25-től július 29-ig és 1913. november 22-től 1914. december 2-ig hallgatott nyelveket, nyelvészetet és kultúrtörténetet. Az tény, hogy Jellinek, akárcsak Róheim, legalább kilenc nyelven beszélt. Azt viszont semmi sem bizonyítja, hogy akár Berlinben, akár Grenoble-ban, akár Lipcsében bármiféle diplomát szerzett volna. 1913-ban és 1914-ben is kizárták az egyetemről, mert nem látogatta az órákat, és nem végezte el a kurzusokat. Ugyancsak igazolatlan Jellinek azon állítása, hogy doktorátust szerzett volna Hondurasban, a tegucigalpai egyetemen 1935-ben Jellineknek nyoma sincs semmiféle dokumentációban. 1935-ben azonban a lipcsei egyetem állítólag tiszteletbeli doktori címet adományozott neki, és 1956-ban tiszteletbeli orvosdoktorrá avatták a Chilében. Jellinek életéről lánya, Ruth Surry visszaemlékezésiből szerezhetünk még adatokat.⁴³ Innen tudjuk azt is, hogy 1890-ben született New Yorkban emigráns szülők gyermekeként, s hogy kisgyerek korában került Magyarországra – hazatérő apjával együtt. Az első világháborúban Jellinek a magyar Vöröskereszt tisztviselőjeként teljesített szolgálatot, orvosi szállítmányokat vitt a frontvonalba. A háború után egy „ideges gyermekek” számára létesített állami intézményben dolgozott, majd valuta-spekulációkba kezdett. Tönkrement, másokat is magával rántva, és 1920-ban eltűnt. Öt évig a családja sem hallott róla semmit, akkor viszont arról számolt be, hogy egy gőzhajózási társaságnak dolgozik Sierra Leonében, Nikita Hartmann néven. A húszas évek végén, még mindig Hartmannként, Hondurasban és Telában.

Telában banánültetvényeken dolgozott a United Fruit Company számára. 1931-ben biostatistikusként helyezkedett el Massachusetts államban, a Worcester State Hospital-ban, ahol a „Research Council on Problems of Alcohol” nevű szervezet megbízta egy kutatás irányításával. Ennek a munkának az eredményeként jelent meg 1942-ben az *Alcohol Addiction and Chronic Alcoholism* című könyve. Surry szerint semmiféle előtanulmányai nem voltak az alkoholológia területén. 1941-től 1952-ig a Yale Egyetem alkalmazott fiziológia tanszékének docense volt. 1952-ben a WHO alkalmazta Genfben mint alkoholizmus-tanácsadót, és a szervezet „lelki egészségüggyel foglalkozó szakértői tanácsá-

---

⁴² Surry, Ruth, Memo to R. Brinkley Smithers, in: *Christopher D. Smithers Foundation Files*, Mill Neck, NY. – idézi Roizen: 2000.

nak” alkoholizmus albizottságában végzett jelentős tevékenységet. Az 1950-es évek végén, miután nyugdíjba ment, visszatért Amerikába, 1958-ban tagja lett a Torontói Egyetem és az Alberta Egyetem pszichiatríai intézetének is, 1962-ben pedig elhelyezkedett a kaliforniai Stanford Egyetemen.

Edith Lisansky Gomberg, aki a Yale Egyetemen Jellinek munkatársa volt, egyszer úgy nyilatkozott, hogy ha Jellinek szélhámos – „fraud” – volt, „akkor a tudományterületnek még több hozzá hasonló szélhámosra *van szüksége* – ő legalább érdekes volt!”. (idézi Roizen: 2000)

Kísértet járja be a pszichoanalízist – a Jellinekék kísértete.

Hogy Róheim és Jellinek sorsa többszörösen is egybefonódott, az talán az eddigiekből is kiténik: Lipcse és Berlin, a *Worcester State Hospital* stb. David Shakow-ra emlékezve 1985-ben még mindig együtt emlegetik a nevüket (Rosenzweig: 1985).⁴³ A Róheim és Jellinek családok – feltételezésem szerint – régóta ismerték egymást, vagy legalábbis tudtak egymásról. Az *Országos Hírlap* ugyanazon számában számol be egy-egy Róheiméket és Jellinekéket érintő eseményről – ekkor már „Morton” is Budapesten tartózkodott. Az egyik híradás sokat megmagyaráz Róheim későbbi vívószenvédélyéből is, a másik Jellinek könnyed „táncainak” előjele. „Szenzációs párbajok megint. A múlt napokban vívott véres párbajokhoz hasonló eseteket jelentenek ma is. Az egyikről zomborból írnak. Ott Roheim Zsiga földbirtokos verekedett meg tegnap Bieliczky Kálmán gyógyszerésszel valami báli összeszólalkozás miatt. A felek kardra álltak ki és a párbaj Roheimre nézve igen szomorúan végződött. Ellenfelének kardja mindjárt az első összecsapásnál leszelt egy tenyérnyi bőrt a fejéről, keresztülvágta a balhalántékon az ereket és oly súlyos koponyarepedést is okozott, hogy Roheim – akit időközben Budapestre szállítottak – most negyvenfokos seblázban fekszik a budai Erzsébet-kórházban. Állapota igen súlyos, mert az orvosok a koponyacsont genyedését konstatálták. Roheim különben ügyes vívó, ellenfele pedig sohasem tanult vívni.” (*Országos Hírlap*: 1898, 8.).

A „Színház és művészet” rovatból pedig megtudhatjuk, hogy „D. Müller Katicza [...] Az opera volt első táncosnőjének tanítványai tegnap tartották meg táncpróbájukat Jellinek Lajos termeiben. Jelen voltak a Jellinek, Bródy, Gonda, Reimann, Gönczy, Mándy, Schmideck,

---

⁴³ David Shakow (1901-1981): amerikai pszichológus.

Irsay és Schulhof-családok tagjai, kik örömmel nézték, mily kecsesen lejtették gyermekeik az évad folyamán betanult táncokat.” (Országos Hírlap: 1898, 9.).

De Jellinek Márton és a „jellinekek” ennél mélyebben is belefolytak a pszichoanalízis történetébe. Lássuk először Mortont. Róla először 1916-ban tesz említést Ferenczi Freudnak. „Dr. Morton Jellinek úr (Róheim, az etnológusom egyik barátja) jelentkezett be nálam.” (Freud – Ferenczi: 2002, 233.) A bejelentkezés több volt szakmai érdeklődésnél, Jellinek Ferenczi páciense lett. 1917-ben már így számol be róla: „Egy másik, nagyon kedves ifjú magyar etnológus [az egyik Róheim Géza], Jellinek (milliomos és ugyanakkor az én kényszerneurotikus páciensem, aki nem-sokára doktorátusát szerzi), valami nagyon szépet talált. Etimológusok úgy vélik, hogy a latin *amicus* szó az *umbilicus* [szó]-ból származik. Jellinek azt mondja, hogy az ausztrál törzsek a vérszerződést azzal pecsételik meg, hogy csurungáikat (azaz eltett elszáradt köldökszínórdarabjait) kicserélik. Jellinek figyelmét felhívtam a barátság $\Psi\alpha$. [által] feltárt homoszexuális gyökerére, és azt mondtam neki, hogy a ceremónia annyit jelenthet: a barátok egymás anyjává és gyermekévé válnak; ez megfelelne az inverzió magyarázatának: anyaszerep a baráti játékban. Jellinek továbbá érdekes antik álomértelmezések gyűjteményét ígerte nekem. (Egyre emlékszem: ’Egy asszonyt az álomban pecsétgyűrűjével pecsételnek meg.’ Az antik szerző értelmezése: *Az asszony terhes, mivel csak teli hordót pecsételnek meg.* Ezt nagyon jónak találom. Ezzel egybecseng a zsargon is: ’petschieren’.)” (Freud – Ferenczi: 2003, 82-83 – Ferenczi kiemelése)⁴⁴ A levélrészlet több fontos adatot is tartalmaz: tényként említi, hogy Jellinek milliomos, és amellet, hogy etnológusnak nevezi, beszél egy tervezett (?) doktorátusról is.

1918-ra Jellinek szilárdan beépül a pszichoanalitikus mozgalomba. „Róheim és Jellinek etnológiai témában ad elő. Előbbi ma a Néprajzi Társaságban az *’ambivalencia és megfordítás’*-ről tart előadást.”⁴⁵ (Freud – Ferenczi: 2003, 160.) Jellinek ekkor éppen „pszichoetnoló-

---

⁴⁴ A kéziratban nincs zárójel, a kettős kiemelést kétszeres aláhúzás jelzi. *Umbilicus*: köldök. A *petschieren* jelentése itt: lepecsétel, kínos helyzetbe hoz, blamál, ld. osztrák vulgáris kifejezés: koital.

⁴⁵ Az ambivalentia és a megfordítás törvénye. Elhangzott a Magyar Tudományos Akadémia heti üléstermében, a Magyar Néprajzi Társaság nyilvános felolvasó ülésén. Megjelent a *Psychoanalysis és ethnológia* című tanulmány első részeként (Róheim: 1918).

gus”, Róheim a *Néplélektani dolgozatok* sorozatban tervezte megjeleníteni *Ajándék és csere* című művét – a kiadás azonban nem valósult meg. Személye kapcsolatban volt Freuddal is; ezt bizonyítja a Freud – Ferenczi levelezés: „Kedves Professzor Úr, 28-i levelét megkaptam, a Dr. J. [ellinek] által hozottat is.” (Freud – Ferenczi: 2003, 228.) Érdekes, hogy Jellinek itt már – és innentől – „doktorként” szerepel... A „doktor” furcsa műveleteket végezhetett a pszichoanalízis pénzlése érdekében. „A pénzalapnak a minisztertől az Önök követe részére történő átutalása felett nagy volt itt az öröm tegnap. Sajnos a követ csak arra vonatkozó készségét nyilvánította ki, hogy az összeg ötödnyi részletét fizesse ki, mert nincs itt elég pénze. Ennek is holnap kell megtörténnie. A többi az eddiginél is jobban fog lógni a levegőben. Ezt azért közlöm Önnel, hogy tegye meg a szükséges lépéseket a miniszternél a biztonságba helyezés és kifizetés érdekében. Dr. Jel.[l]inek tud róla, jelen volt éppen a követnél.” (Freud – Ferenczi: 2003, 240.)

Az egyik ilyen manőver ahhoz a pecsétgyűrűhöz kapcsolódik, amit a Freud – Ferenczi levelezés jegyzetei szerint „Freud a titkos bizottság minden tagjának, de más, neki sokat jelentő személyeknek is ajándékozott.” (Freud – Ferenczi: 2003, 244., 10. jegyzet) Ennek alapanyagára vonatkozna a következő Ferenczi-levelrészlet: „kapott Dr. J. [ellinek] révén egy kis sárgálló csekélységet?” (Freud – Ferenczi: 2003, 243.) A gyűrűk célba értek: „A feleségemnek küldött Niebelung-gyűrű már elkészült. Jellinek kicsit hosszan tartotta magánál, ezért nem volt mód a korábbi köszönetnyilvánításra.” (Freud – Ferenczi: 2003, 249.)

Jellinek életrajzához egy máig tisztázatlan botrány is hozzátartozik – könnyen lehet, hogy a tisztázatlansághoz a kor közhangulata is nagyban hozzájárult. A *Nemzetgyűlési Napló* jegyzőkönyvében például ez áll:

„Egy napon 560 millió koronát emelt ki a budapesti tőzsde zsebéből és a budapesti tőzsdének még csak a szeme sem rebbent meg, annyira nem, hogy még gazdája sem akadt az 560 milliónak. Minden ment tovább, mintha ezt az 560 milliót el sem vitték volna. Bizonyára méltóztatik ugyanis emlékezni még Jellinek Morton közigazdász úrra. (Derűtség.) aki a budapesti tőzsdéről egy napon 560 millió koronát vitt el. / Ugron Gábor: De nem a tőzsdéről! Sohasem volt a tőzsdén! / Gaal Gaszton: És ez egyáltalában nem ártott a tőzsdének. Egy olyan intézmény, amely 560 millió koronának egy napon való kiemelését szemrebbenés nélkül el tudja viselni. / Simonyi-Semadam Sándor: Nem a tőzsdéről, hanem egyes emberek zsebéből.” (Nemzetgyűlési Napló: 1921, 38.)

Hogy mi módon tűnt el, mennyi és milyen pénz pontosan, azt nehéz rekonstruálni, de tény, hogy Jellinekkel együtt tűnt el. Jellinek legkésőbb 1939-re Róheim számára már biztosan megkerült, ezt tanúsítja a már idézett Kovács Vilmának írott levél: „Látom jönni Morton az úton, hozzájuk megyünk ebédelni, gulyást kapunk. Anyámtól most kaptam levelet [...]. Mortonról ne említs neki semmit, ismert okokból. Mortonnak van egy fiatal rokonszenves felesége és egy rém herceg 3 éves kisleánya aki Dundi névre hallgat. [...] esetleg újabb nagy expedíció Ausztráliába vagy Új-Guineába (Morton révén).” (Róheim: 1992, 128-129). Hogy mik lehettek az „ismert okok”, azt ma már nehéz kideríteni. De talán a pénzről elárul valamit a Morton nevével összekapcsolódó tervezett kutatóút.

Epilógus. Ki eszik analitikust? Róheim, miután 1938-ban elhagyta el az országot, soha nem tért vissza. Jellinek sem. 1930. 03. 13-án Róheim azt írja Marót Károlynak: „Rendesen fürdünk bízván abban, hogy cápa még nem evett meg pszichoanalitikust.” (Róheim: 1992, 116.) És ugyanebben a levélben ez is áll: „Mondanom sem kell, hogy a psza felfogás mindenütt igazolódik (Merjen mást mondani az a papua!)” (Róheim: 1992, 117.)

Sem a cápák, sem a pápuák nem ettek pszichoanalitikust – s nem is mertek ellentmondani nekik. Különös, hogy Róheim mindenütt idegenné vált, barátja, Jellinek pedig mindenütt otthon érezte magát. Ignotus családodtan távozott, Ferenczi meghalt. Pszichoanalitikust talán csak forradalmak esznek.

IRODALOM

BERNFELD, SIEGFRIED (1921): *Kinderheim Baumgarten. Bericht über einen ernsthaften Versuch mit neuer Erziehung*. Berlin, Jüdischer Verlag, 1921.

FERENCZI – JONES (2008): Sándor Ferenczi – Ernest Jones: Briefe – Letters – Levelek. *Thalassa* 2008/2.

FREUD, SIGMUND (1925): Freud önéletrajza. Nyugat, 1925/14-15. Önéletrajz. In: Sigmund Freud Művei I., Filum, Budapest, 1993, 9-63.

FREUD – FERENCZI (2002): *Sigmund Freud – Ferenczi Sándor: Levelezés. II/1.* Thalassa Alapítvány – Pólya Kiadó, Budapest, 2002.

FREUD – FERENCZI (2003): *Sigmund Freud – Ferenczi Sándor: Levelezés. II/2.* Thalassa Alapítvány – Pólya Kiadó, Budapest, 2003.

- FREUD – FERENCZI (2004): *Sigmund Freud – Ferenczi Sándor: Levelezés. III/1.* Thalassa Alapítvány – Pólya Kiadó, Budapest, 2004.
- FREUD – FERENCZI (2005): *Sigmund Freud – Ferenczi Sándor: Levelezés. III/2.* Thalassa Alapítvány – Pólya Kiadó, Budapest, 2005.
- FÜST MILÁN (1986): *Szexuál-lélektani elmékedések.* Helikon Kiadó, Budapest.
- FÜST MILÁN (1999 [I-II]): *Teljes Napló I-II.* Fekete Sas Kiadó, Budapest.
- GUNDA BÉLA (1977): Róheim Géza leveleiből. *Ethnographia*, 88. évf. 4. sz., 1977, 595-599.
- HADAS MIKLÓS (1995): Beszélgetés Dr. Székács Istvánnal. *Replika* 19-20,
- HARMAT PÁL (1994): *Freud, Ferenczi és a magyarországi pszichoanalízis.* Bethlen Gábor Könyvkiadó, Budapest, 1994.
- HÁRS GYÖRGY PÉTER (2004): A Ferenczi – Groddeck – Füst Milán háromszög. *Thalassa*, 2004/2, 45-84.
- HÁRS GYÖRGY PÉTER (2007a): Túl a pszichoanalízisen. Székács-Schönberger István pályaképe. In: *Székács-Schönberger István: Egy zsidó polgár gyermekkor.* Múlt és Jövő Könyvkiadó, Budapest, 2007, 167-190.
- HÁRS GYÖRGY PÉTER (2007b): Magyarország megszállása és ellenmegszállása: pszichoanalitikusok stratégiai magánháborúi 1917-ben (1. rész). *Műút*, 2007/004, 56-61.
- HÁRS GYÖRGY PÉTER (2008a): Magyarország megszállása és ellenmegszállása: pszichoanalitikusok stratégiai magánháborúi 1917-ben (2. rész). *Műút*, 2008/005, 84-88.
- HÁRS GYÖRGY PÉTER (2008b): Pszichoanalízis és kultúra, avagy kultúra-e a pszichoanalízis? *Iskolakultúra*, 2008/1-2, 58-65.
- HÁRS GYÖRGY PÉTER (2008c): Álmodó analitikusok, álmodó értelmezők. *Műhely*, 2008/6, *Álom* 2, 94-97.
- HÁRS GYÖRGY PÉTER (2008d): Pszichoanalízis a Nyugatban (I). *Múlt és Jövő*, 2008/1, 61-83.
- HELLER BERNÁT (1920): Heine hatásának egynémely nyoma Arany János műveiben. Éjféli párbaj. *Nyugat*, 1920/7-8, 368-381.
- HORVÁTH JÓZSEF ÉS MTSAI (1959): *Régi jó világ (A Horthy-korszak nagy panamáiból).* Kossuth, Budapest, 1959.
- JAVORNICZKY ISTVÁN (1990): Oral history. Kézirat.
- JELLINEK, ELVIN MORTON (1940): Jellinek, E. Morton and Jolliffe, Norman: Effects of Alcohol on the Individual: Review of the Literature of 1939, *Quarterly Journal of Studies on Alcohol* 1:110-181, 1940.
- JELLINEK, ELVIN MORTON (1942a): An Outline of Basic Policies for a Research Program on Problems of Alcohol, *Quarterly Journal of Studies on Alcohol* 3:103-124, 1942.
- JELLINEK, ELVIN MORTON (1942b): *Alcohol Addiction and Chronic Alcoholism.* Yale University Press, New Haven, 1942.

- JELLINEK, ELVIN MORTON (1951): Expert Committee on Mental Health, World Health Organization. Report of the first session of the Alcoholism Subcommittee. Annex 2: Jellinek estimation formula. (WHO Tech. Rep. Ser., No. 42) Geneva, 1951.
- JELLINEK, ELVIN MORTON (1952): Phases of Alcohol Addiction, *Quarterly Journal of Studies on Alcohol* 13:673-684, 1952.
- JELLINEK, ELVIN MORTON (1960): *The Disease Concept of Alcoholism*, Hillhouse, New Haven, 1960.
- KOSZTOLÁNYI DEZSŐ (1935): Ajándék. *Pesti Hírlap*, 1935. december 8.
- LODBELL, JARED (2005): *This strange illness.*, Aldine de Gruyter, New York, NY, 2005.
- Magyar Zsidó Lexikon.** Budapest, 1929.
- MÉSZÁROS JUDIT (1998): *Székács István-interjú.* Kézirat.
- MAGYAR KÖNYVSZEMLE (1917a): Évnegyedes jelentés az Orsz. Széchenyi Könyvtárról. *Magyar Könyvszemle*, XXV. köt., 1-2. füzet, 1917. évf. január-június, 107-110.
- (1917b): A M. N. Múzeum Orsz. Széchenyi Könyvtára az 1916. évben. *Magyar Könyvszemle*, XXV. köt. 3-4. füzet, Új folyam 1917. júl.-dec., 131-145.
- (1918): A Magyar Nemzeti Múzeum Orsz. Széchenyi Könyvtára az 1917. évben. *Magyar Könyvszemle*, XXVI. köt. 3-4. füzet, Új folyam 1918. júl.-dec., 129-144.
- (1919): A Magyar Nemzeti Múzeum Orsz. Széchenyi Könyvtára az 1918. évben. *Magyar Könyvszemle*, XXVII. Köt. 1-4. füzet, Új folyam 1919. jan.-dec., 57-66.
- (1921a): Dr. Gulyás Pál: Kommunista könyvtárpolitika. *Magyar Könyvszemle*, XXVIII. Köt. 1-4. füzet, Új folyam 1920/21. jan.-dec., 1-84.
- (1921b): Az Orsz. Széchenyi-Könyvtár 1919. évi állapota. *Magyar Könyvszemle*, XXVIII. Köt. 1-4. füzet, Új folyam 1920/21. jan.-dec., 134-139.
- (1945): Trócsányi Zoltán: A budapesti német könyvharácsolás. *Magyar Könyvszemle*, LXIX. Év. Negyedik folyam 1945 Jan/Dec., 1-21.
- MARÓT KÁROLY (1916): A „mana” fogalma. *Huszedik század*, 1916/2, 145-147.
- NEMZETGYŰLÉSI NAPLÓ (1921). 1920–1921. V. kötet.
- ORSZÁGOS HÍRLAP (1898): *Országos Hírlap*, 1898. március 22.
- ORTUTAY GYULA (1941): Kálmány Lajos és a modern néprajzi gyűjtés. *Szellem és Élet* 4. évf. 4. szám. (1941. június), 192-202.
- PATAI RAFAEL (1997): Két világ határán, két világ szélén. *Múlt és jövő*, 1997/2, 44-52.
- ROIZEN, RON (2000): E.M. Jellinek and All That!
<http://www.roizen.com/ron/jellinek-pres.htm>
- ROHONYI, CHARLES (1992): levele [1975] Verebélyi Kincsdőhöz. *Thalassa*, 1992/2, 131-134.
- RÓHEIM GÉZA (1917): Spiegelzauber. *Imago* 5 [1917]: 63-120. (Könyv alakban: Internationaler Psychoanalytischer Verlag, 1919.)

- RÓHEIM GÉZA (1918): Psychoanalysis és ethnológia. *Ethnographia*, 1918, XXIX, 49-90.
- RÓHEIM GÉZA (1921): Das Selbst. *Imago* 7, [1921]: 7, 1-39, 142-179, 310-348, 453-504.
- RÓHEIM GÉZA (1924): Die Sedna Sage. *Imago* 10 [1924]: 159-177.
- RÓHEIM GÉZA (1925a): *Magyar néphit és népszokások*. Athenaeum, Budapest, 1925; Universum Kiadó, Szeged, 1990.
- RÓHEIM GÉZA (1925b): *Australian Totemis A Psychoanalytic Study in Anthropology*. G. Allen & Unwin, London, 1925.
- RÓHEIM GÉZA (1932a): *A csurunga népe*. Athenaeum, Budapest, 1932., Magvető, Budapest, 1984., Párbeszéd Könyvek, Budapest, 1992.
- RÓHEIM GÉZA (1933): A primitív ember. In: *Lélekelemzési tanulmányok*. Somló Béla Könyvkiadó, Budapest, é.n., 9-29. (Legújabban: Reprint, Párbeszéd Kiadó. T-Twins Kiadó, 1993.)
- RÓHEIM GÉZA (1934): Ádám álma. *Nyugat*, 1934/19, 323-325. (Legújabban in: *Ádám álma*. Múlt és Jövő Kiadó, Budapest, 2009, 7-12)
- RÓHEIM GÉZA (1984a): *A bűvös tükör. Válogatás tanulmányaiból*. Magvető, Budapest, 1984.
- RÓHEIM GÉZA (1984b): *Primitív kultúrák pszichoanalitikus vizsgálata*. Gondolat, Budapest, 1984.
- RÓHEIM GÉZA (1992): Levelek és más dokumentumok. *Thalassa*, 1992/2, 113-137.
- RÓHEIM GÉZA (2001): *A kultúra eredete és szerepe*. Animula Kiadó, Budapest, 2001.
- ROSENZWEIG, SAUL (1985): The Way It Was: Remembering David Shakow. *American Psychologist*, October 1985, 1140.
- SZÁSZ ZOLTÁN (1928): Magyar néphit és népszokások. Dr. Róheim Géza könyve. *Nyugat*, 1928 (20), 557-559.
- SZÉKÁCS ISTVÁN (1992): Róheim retardáció-elmélete és az ember agressziója. *Thalassa*, 1992/2, 30-44.
- SZILÁGYI GÉZA (1928): Görög-római vallástörténet és mitológia. *Nyugat*, 1928/4, 315-316.
- TÓTH LÁSZLÓ (1999) (szerk.). *Róheim Géza. Új Mandátum*, Budapest, 1999.
- VEREBÉLYI KINCŐSŐ (1977): *Róheim Géza. Különlenyomat az Ethnographia LXXXVIII. évfolyamából.* , Budapest, 1977. Eredetileg in: *Ethnographia*, 88. évf. 4. sz., 1977, 580-594.
- VEREBÉLYI KINCŐSŐ (1984): Utószó. In: Róheim Géza: *A bűvös tükör. Válogatás tanulmányaiból*. Magvető, Budapest, 1984., 487-536.
- VEREBÉLYI KINCŐSŐ (1990): *Róheim Géza*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990.
- VOIGT VILMOS (2008) Raphael Patai öröksége. *Múlt és Jövő*, 2008/2-3, 89-95.
- ZILAHY LAJOS (1933): A Mai Amerika. *Nyugat*-konferencia. *Nyugat*, 1933/3, 156-162.

RÉVÉSZ GÉZA – A SORS FESZÜLTSEGEI LEVELEZÉSE ÉS SZÉKFOGLALÓJA TÜKRÉBEN¹

Pléh Csaba

Révész Géza (1878–1955) volt az első a magyar pszichológia történetében, aki a német kísérleti pszichológia szerep-hibridizációját, mellyel már Ranschburg is próbálkozott, összekapcsolta annak intézményes kialakításával. Ennek lényege, hogy megjeleníti, becsempészi a kísérleti pszichológia szemléletét a bölcsészkarok világába. Sikeres, ugyanakkor viszontagságos életéről számos beszámoló jelent meg (Donáth, 2007; Duijker, 1955; Gábor, 1991, 2008). A következő oldalon lévő táblázat összefoglalja a dolgozatban érintett eseményeket.

Csillagné Gál Juditnak, válogatott tanulmányai szerkesztőjének köszönhető, hogy 1974-től Révész hagyatéka az MTA Könyvtárának Kézirattárában feldolgozva kutatható. Gábor Éva ezt egészítette ki további anyagokkal. A továbbiakban MS jelzetekkel ennek az MTA Könyvtárának Kézirattárában található archívumnak a számaina utalok Dolgozatom szinte csak dokumentumokat közöl kisebb kommentárokkal.

---

¹ A dolgozat Erős Ferenc szíves unszolására született. Ezúton is köszönöm türelmét. Az archívumi anyagok az MTA Könyvtárának Kézirattárából származnak. Köszönöm Rozsondai Marianne osztályvezető és Bakó Diána könyvtáros segítségét a Révész hagyatékban való eligazodásban.

<i>Révész Géza életének fontosabb szervezeti eseményei</i>	
Év	Esemény
1878	Születés, Siófok
1900	Jogász
1902–1905	német pszichológiai tanulmányok
1906	Doktori értekezés
1908	Habilitáció Budapesten
1918	Pszichológia professzor Budapesten
1918–19	Tanszék s egyetem szervezés forradalmak közepette tanársegédei Hermann Imre, Lénárt Edit
1919–20	Göttinga, Budapesten felfüggesztik professzorságát
1921	„lemond” a budapesti katedráról, Amszterdam
1932–1950	Amszterdami Egyetem pszichológia professzora
1947. június 6.	MTA külső tagja
1955	elhunyt, Amszterdam

A budapesti kinevezés legendáriumuma egy kis finomítással

Révész óriási szerepet játszott az 1918-19-es forradalmak szellemi életében. Sokan leírták, hogy ennek a baloldali eszmékkel összekapcsolódó egyetemi erőfeszítésnek a következtében milyen meghurcoltatásoknak és megaláztatásoknak volt kitéve. Donáth (2007) és Pléh (2009) bemutatják ennek dokumentumait is.

Éppen ennek a keretében érdekes és ironikus tény, hogy magát a kinevezést hatalma utolsó pillanataiban még a királyi adminisztráció tette meg. 1918-ban még a királyi adminisztráció, Zichy János miniszter kinevezése alapján lett Révész egyetemi tanár s tanszékvezető szeptember 28-i illetve október 8-i hatállyal, mint az MS 5449/20 dokumentum mutatja a levéltárban.

Ms 5549/20.

A magyar királyi vallás-és közoktatásügyi ministertől.

181.125 oxám
IV.

Császári és Apostoli Királyi

FELSÉGE

1918 évi szeptember hó 28-án Reichenauban *kelt*
legfelsőbb elhatározásával

előterjesztésekre legkegyelmesebben megengdeni méltóztatott, hogy a budapesti tudományegyetemen a kísérleti lélektan számára a költségvetésileg rendelkezésre álló előadói tiszteletdíj felhasználásával rendkívüli tanszék szerveztessék.

Ő cs. és ap.kir. Felsége ugyanazon legfelsőbb elhatározásával előterjesztésekre Tekintetességedet erre a tanszékre egyetemi nyilvános rendkívüli tanárrá a VII. fizetési osztályba a törvényszerű illetményekkel legkegyelmesebben kinevezni méltóztatott.

Erről Nagyságodat örvendetes tudomásul azzal értesitem, hogy illetményeinek az 1893.évi IV.t.cikk értelmében leendő folytatása iránt a hivatalos eskü letétele után intézkedem.

Budapest, 1918. október hó 8-án

Lichy

Nagyságos

dr. R É V É S Z G É Z A egyet.m.tanár Urnak,

B U D A P E S T .

A dátum s a kinevező nem lényegtelen. Kétségtelen, hogy a megfelelő körökben mozgó, akkor 40 éves, ereje teljében lévő kísérleti pszichológus nagy szerepet játszott a két forradalom hónapjaiban, de kinevezését a legendáriumtól eltérően még a királyi kormányzattól kapta. A Károlyi kormány, mint Donáth (2007) részletesen leírja, 1918. december 31-től nyilvános rendes tanárrá nevezi ki, s tagjává vált az egyetem adminisztratív ügyeinek legfőbb vezetésével megbízott hattagú bizottságnak is.

Töredékek Hermann Imre és Révész Géza kapcsolatából

Révész Hollandiában is fenntartotta kapcsolatait magyar szakmai barátaival. Közismert (Gábor, 1991; Mészáros, 2008) hogy Hermann Imre a Budapesti Egyetemen, még mint kísérleti pszichológus, tanársegéde volt Révésznek. Révész az emigrációban is tartja vele a kapcsolatot.

A feltehetően az 1920-as években keletkezett panaszkodó levél, mely az antiszemitizmusra is utal, megmutatja Hermann további tudományos érdeklődését, s teli van családias viccelődéssel. Eközben is megtartja a tanári tekintélyt, a tiszteletli megszólításokat és a „tanár urazást”. Mint a második levél mutatja, ez megmarad a nehéz ötvenes években is, mikor maga Hermann is 65 éves ! A tanár-diák viszony örökre megmarad.²

[MS 5551/155]

Szeretett Tanár Úr!

Tanár úr Alicenak írott levelében kér tőlem is életemről és terveimről szóló tudósítást. Tulajdonképpen csak annyit tudnék erről a témáról írni, hogy él bennem a remény, hogy majd jobb is lesz, (a Kármán útján betöltött állásom már a hajszálnál is vékonyabb szálon lóg – születési hibám

---

² Itt és a továbbiakban a gépiratba áttett leveleket *kurzíván* közlöm.

folytán). Orvosi téren is holt szezon járja mostanában, a múlt télen volt valamelyes elfoglaltságom. Szüleimmel és bátyámmal még mindig együtt vagyok, ez tette lehetővé, hogy még valahogy a fősztínen úszom. Ferenczi dr. is pártfogol, kívülről senki. Csak Nagy László révén ért valami „megtiszteltetés”: a Gyermektan. Társ. ideiglenes választmányi taggá választott meg. Itt akarom megemlíteni, hogy Tanár úrnak is, az idősebbek... ...azzal, hogy ezzel Önt csak terhelném, de egyrészt kötelességemnek tartom legalább is azt a dolgot, ahol Tanár úrra hivatkozom Önnek bemutatni, másrészt sokat várok Tanár úr kritikájától, viszont és ezt is ki akarom jelenteni, tisztában vagyok azzal, hogy Tanár úr nem azért van ott, hogy az én dolgozataimat elhelyezze, vannak mások is, akik esetleg tanár úr segítségére szorulnak, míg én talán inkább meg tudnék élni – csak ebből a szempontból! – a magam lábán. Ha tehát Tanár úr magához kéretné az említett dolgozatokat, semmiképpen sem venném rossz néven, ha azokat elolvasás és kritika után visszaküldené. Megemlíttem, hogy a Zeitsch/ Psychol. már beküldte a korrektúráját.

Eszembe jut, hogy ép most lehet tíz éve annak, hogy Tanár úr és a Nagyságos asszony Német- és Franciaországba utazott és Tanár úr onnan küldte írásban a tanácsait akkori kísérleteimhez.

Mindnyájukat a legmelegebben

üdvözl,

Doleman Imre

(Juczákata pék-bácsi)

Az 1954-es keltezésű alábbi levél jól mutatja a meghurcolt pszichoanalitikus helyzetét. S e mellett a tudós önérték és hiúság szép példáit is bemutatja, amikor az elismerés hiányáról illetve a be nem vallott átvételekről panaszkodik. Ebben a szintén a kísérleti pszichológiáról a pszichoanalízisre átnyergelt Székely Lajost sem kíméli.

[MS 5551/156]

Kedves Tanár Úr!

Lénárt Edithnél láttam a napokban a levelét, mely Hermannék levél-nem-írásáról is szól. Kértem Edithet, írja meg, hogy én évek óta nem írok levelet külföldi barátaimnak.

Ez így igaz, de nem a belső igazság. A valóság az, hogy nagyon távol érzem magam régi énemtől, a tudomány levegőjétől. Szakkönyvek, folyóiratokhoz alig jutok. Az a tudomány, amelyben legjáratosabb voltam, anathéma alatt áll. Csalódások is értek a tudományos világ részéről. Azelőtt nem egy, de sok témához gyűjtöttem éveket, nem egy témához évtizedekig adatokat. Most kinyitatlan fiókokban hevernek ezek a feljegyzések és nincs utánpótlásuk.

Csalódások? Pl. az ősi ösztönökről szóló magyar könyvem külföldön (német, angol kéziratban) teljes visszautasításra talált. Pl. a kéziról, a zseniális gondolkodók lélektanáról vallott nézeteim a megfelelő monográfiákban említésre méltóknak nem bizonyultak. Mindkét témával több évtizeden át törődtem, gondolataim hozzájuk nem holmi ötletek voltak csupán. De mégis érvényesül egynéhány elgondolásom pl. Székely Lajos írásaiban, persze, mint az övéi: azelőtt a gondolkodás kísérleti vizsgálatának, azt hiszem, általam bevezetett módszere, melyben konfrontálni lehet a primitív és fejlettebb gondolkodási formát; a szemtől való félelmet írta mostanában le Székely, meg is küldte nekem, froclizásból?, több régi tanulmányom foglalkozik ezzel és következményeivel. Ne lett volna senki, aki őt erre a helytelen modorra figyelmeztethette volna?

Nem állítom, hogy én csupa értékből állok, tudom, hogy az értékes keverve van nálam az értéktelennel. Tudok kritikákról rólam, amelyek igazak, de olyanokról is, amelyek jogosulatlanok. Tovább Nyugatra menve írtam évekket ezelőtt Anna Freudnak, hogy javítsák ki a freudi Gesamt-ausgabe Vorlesungen-kötetében a magyarra fordító nevét, mert az én voltam és nem Hollós. Anna Freud egy idő múlva

levélben megkérdezte, hogy mi is lett légyen az a valami, amire kértem: ennyire jelentéktelen is vagyok.

Betegekkel foglalkozom, szívesen foglalkozom és vannak szép eredményeim. Időnként bevezetek valami új módszert, hol ennek, hol annak a kórképnek a gyógyítására.

Kérem, ne vegye rossz néven a rossz levélíró rossz levelét.

Budapest, 1954. jún. 29.

Szeretettel üdvözli

Hermann Imre

Egy valószerűtlen barátság: Révész és Kornis

Az archívumban őrzött levelezésből a szakmai barátságok korokon, távolságokon, s táborokon átlépő érvényesülésének is látjuk szép példáját. Kornis Gyulával az emigráció éveiben is kifejezetten személyes s ugyanakkor igen intellektuális kapcsolatot tartanak fent. Kornis Révésznel 7 évvel fiatalabb. (Ezt azért hangsúlyozom, mert a hazai ikonográfia éppen konzervatív kultúrpolitikussága miatt Kornist mindig seniorabbanak láttatja, mint a liberális Révészt.) Végig tegező, igen személyes stílusban leveleznek, hasonlítsuk ezt össze a politikailag hasonlszerű, de tanítvány Hermann levelek stílusával!

Révész együttlézzel ír Kornis nyugdíjazásáról.

[MS 5549/425]

Amszterdam, 31, II. 1948.

Kedves Barátom, értesültem, hogy nyugdíjazásodat kérted, s hogy előadásaidat beszüntetted. Nagyon kellemetlen hír volt, mert tudom, hogy a diákoknak szükségük volt a Te tanításodra, mely alapos filozófiai és pszichológiai tudáson alapult, mely rendkívüli paedagógiai érzékkel párosult.

Remélem, hogy ez a tény nem fog téged megakadályozni attól, hogy tanulmányokkal tovább és tán még intenzívebben foglalkozzál. A hely, hol lakol, kitűnő alkalmat nyújt gondolkodásra és nyugodt munkára. Én is igen rövidesen ebbe a helyzetbe kerülök, minthogy hamarosan elérem a korhatárt.

Írj nekem életeredről, terveidről és ha valamire szükséged lenne, úgy írd meg nekem őszintén és én igyekezni fogok azt teljesíteni.

Régi barátságban

Révész

Kedves hospitá-dat melegen üdvözlöm. Alig hiszem, hogy Bakay drnak sikerülni fog külföldi terveit megvalósítani.

Tudsz valamint a „Acta Psychologia” fordítása sorsáról?

A levelezés Kornis kitelepítése alatt is folytatódik. Révész Európa boldogabb feléből próbálja támogatni 70 éves kollégáját, aki még mindig az *Államférfi* javított kiadásán dolgozik !.

[MS 5551/351]

1954. jún. 17.

Kedves Jó Gézám!

Mélyen meghatott leveled meleg hangja és őszinte segítőkészséged a könyvek megszerzésére. Ugyancsak nagyon köszönöm a Te most megjelenő könyved szíves megküldésének kilátásba helyezését. Mindég különös élvezettel tanulmányozom műveidet: kristálytisza logikus gondolatvezetés, világos módszer, nagyszerű problémaérzék, egy hosszú tudományos munkában töltött élet széles és kivételes látóköre jellemzi őket.

Prof. Marents igen kedves levelet írt hozzád, amelyet mellé tettél. Bizony csekély kérdésköröm nemzetközi irodalma. Ezt 1945-ig jól ismerem, ezentúl is a legújabb időkig sikerült a fontosabb műveket szőrmentén megszereznem

(memoárokat főképp): Marents levelében említettek jó részét olvastam. Ellenben nagyon örülnék, ha kedves lennél Attleennek autobiografiáját, amely egy rádióleadás szerint most jelent meg (ismertették) megszerezni s ide valahogy megküldeni. Eddig, ha könyvet küldtél, soha sem volt felbontva. Legjobb, ha könyvkereskedő adja fel. Igen leköteleznél vele. Egyébként egy negyedszázad óta, amikor a L'homme d'état megjelent magyarul, óriási idevágó anyagot gyűjtöttem össze kellő kategóriák szerint.

*Magdádát melegen üdvözölve, Téged szeretettel ölel
[Kornis Gyula]*

A hetvenes éveikben járó öregurak, egyik az emigrációból, másik a kitelepítésből megőrzik méltóságukat, tudósi arculatukat, műveltséggel cizellált módon sajnálkoznak még az öregedésen is.

[MS 551/352]

1954. dec. 29.

Kedves Jó Gézám!

Mélyen meghatott, hogy gyengélkedésed ellenére kiadós levéllel tiszteltél meg. Én szerencsétlen vagyok minden olyan levelemmel, amelyben valamely tudományos munkádat elemzem. Így tüzetesen írtam néhány hónapja klasszikus és magisztrális tanulmányodról, a Sprechen und denken-ről, de nem kaptad meg. Rendkívül élveztem nagyszerű problémaérzékedet, világos és kristálytisztá gondolatmeneted meggyőző logikáját és eredetiségét. Mindig tudsz újat mondani. Most ezt a levelet repülőpostán küldöm, hogy biztosan megkapd.

Gyengélkedésed nagyon aggaszt bár nem minősíted súlyosnak. A dec. 9. betöltött 70 év tiszteletreméltó kor ugyan, de legújabb munkáid sem árulnak el semmiféle szellemi fáradságot. Jómagam dec. 22-én léptem a 70-

ik évembe. Az utolsó tíz év szenvedései és máig tartó anyagi bázis-nélkülisége megviselt. O. Wilde mondja a ...balladájában: „In the prison the Time assumes the form of Eternity.” Ezt jómagam is különösen érzem.

Örülök, hogy Veneziában oly jól érezted magadat s a linguisták, akik a könyvedből sokat tanultak, nagy számban fölkeresték a nagy szellemi magvetőt.

Bolyai János agg korában írja jó barátjának, Gausnak (1853. II. 9.):

„Gyakran vagyok Veled: emlékképeim, amelyeket arcképeddel együtt minden pusztulás között is megőriztem, az ismétlések da Capo al Segno ebben az életnek nevezett különös compositióban, ahol a sírás az ouverture, a hörgés a finale, s közben-közben néhány régi accord, hogy ez még fájdalmasabbá tegye a legtöbb pokoli (disszonantiát)...”. Te és én nem vagyunk ilyen pesszimisták: az élet többet adott nekünk, semhogy már a finale-hörgést várnók. – A Te arcképedet a remek két unokával büszkén őrzöm. – Magdának meleg üdvözetemet küldöm, Téged pedig a régi barátsággal öllelek
[Kornis Gyula]

Révész még a halála előtti hónapokban is Hollandiából vitaminokat küld kitelepített barátjának, amit, mint a visszakérdező német nyelvű asszisztensi levél is mutatja, a demokrácia vámszervei rendre el is koboztak.

[MS 5551/353]

1955. ápr. 12.

Kedves Jó Gézám!

Nagyon hálásan köszönöm szíves Vitamin küldeményedet. A vámon ...azonban olyan követelményekkel lépnek fel (cédulájukat mellékelem), amelyek sok sok fáradtságot és utánjárást kívánnak, amelyek a viszony-

lag jelentéktelen vitaminnal egyáltalán nincsenek arányban.

Eredetileg azt írtad, hogy „minta érték nélkül” küldöd. Ez talán sikeresebb lett volna.

Nagy bajom, hogy most 70-ik évemben szemem annyira megromlott, hogy a minimumra kell korlátoznom az írást-olvasást. Szemem igen ijesztően Poroszlón romlott meg, ahol egy parasztházba telepítettek be, amelynek olyan kicsi ablaka volt, hogy nem adott kellő világosságot. És 2 1/2 éven át ez előtt olvastam. No, de most már be is fejezem minden erőfeszítésemet egyelőre a tudomány terén. Amivel foglalkozni akartam, ahhoz úgymint hiányoznak a külföldi folyóiratok és könyvek.

Kedves Magdádát melegen üdvözlöm, Téged szívből köszönt

régi szeretettel

[Kornis Gyula]

[MS 5549/426]

2. April. 1955.

Prof. Dr. J. Kornis
Universität
Budapest.

Sehr verehrter Herr Professor,
Professor Révész möchte wissen, ob Sie die B-Vitamine erhalten haben. Einmal hat er 100, und einmal 80 Stück geschickt.

Mit vorzüglicher Hochachtung,
für Prof. Révész

M. DeFesche

Révész és az MTA

1945 után a magyar tudományosság egy ideig igyekezett rehabilitálni Révészt. Próbálták visszahívni a budapesti egyetemre (amivel nem élt). Kornis Gyula, Prohászka Lajos és Szemere Samu javaslatára 1947. június 6-án az MTA külső tagjává választották. Igen tanulságos, hogy ajánlói neves konzervatív értelmiségiek. Az MS 5549/11 mutatja be a kinevezést, az MS 5549/12 dokumentum pedig Révész talán soha el nem küldött köszönő levelét.

Ms 5549/11

**MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADEMIA**

Igen tisztelt Professor Ur!

A Magyar Tudományos Akadémia mai napon tartott nagygyűlési tagválasztó Üsszes ülésében a második szakosztály javaslatára Professor Urat a lélektan terén kifejtett értékes munkássága elismeréseképen külső tagjává választotta meg.

Midőn erről tisztelettel értesítem, annak a reményemnek adok kifejezést, hogy e választás folytán tudományos kapcsolataink Németalfölddel is szorosabbra válnak.

Fogadja kérem kiváló nagyrebecsülésem nyilvánítását.

Budapest, 1947. június 6.

Kornis Gyula
főtitkár.

Révész Géza
egyet. tanár,
külső tag urnak,
Amsterdam.

Ms. 5549/12. I.

A levelek és kedves és megbízható válaszait
ezen közfűzém.

Tudományos munkásságomat nagy jóakarattal várta,
ha minden új lépés volna, akkor én is nagy meglepetéssel
elégbe munkáimmal.

Azazannak kitűzött célokat a tudományos kérdések
szembesítésénél és az ifjúság kiképzése terén mellesleg
szóltam megközelíteni. Két világban, melyben
aktív és passzív résztvevő és ezek következményei
sok időt és sok erőt ~~igényelnek~~ igényelnek.

Többször az volt, közvetlen a pszichológia
mint autonóm tudomány felépítése, ami amúgy
közvetlen volt, mint a modern pszichológia fejlődési
fizisai ^{közvetlen kapcsolatban} ~~szemben~~ való célok, a pszichológia
alkalmazhatóságát a lelkületbőrrel szembeni tudomány-
ban demonstrálni.

Itt ma: autonóm a pszichológiai prediktorai
jelentőségét a pszichológiai mutatóiban mutatja, zene-
pszichológiai mutatóin a pszichológia fontosságát
autonóman az összevetés pszichológiai mutatóiban, lelkület-
illetéssel taktikus formáció viszálata a
képzés és tanítás szerepét a pszichológiai alap-
elvek járata hozta.

Ha ezen problémákkal nem is dolgozom

Hs 5549/12. II.

véglegesen meg, mindezeket elvitem valamire, ami
 már ebben is kifejezése jött, hogy a Magyar Tud.
 Akadémia Külföldjévé váltantott. Ezt az elismerést
 Önöknek nagyon köszönöm és legyenek meggyőződve
 hogy amit én Külföldön az Akadémia is a magyar
 tudomány érdekében tehetek, azt helyes bíróság
 meg is fogja fermezni.

A levéltárban az utóbbi mellett egy mintegy 10 oldalas kézzel javított magyar nyelvű gépirat található, feltehetően Révész csak tervezett, de nem megtartott székfoglalója. Két példánya van a gépiratnak, egy javítatlan és egy javított. A nyelv keletkezéséről, Révész ekkori vezető témájáról (Révész, 1946, 1956a) szól, melyre a köszönő levélben is utal. Az alábbiakban a javított gépirat átíratát közöljük, Révész eredeti írásmódjával.

A liberális tudós Spinoza hazájában megmutatja a szellem ellenállását: a németellenes egyetemi sztrájk adja a születés keretét.

A NYELV KELETKEZÉSE.

Révész Gézától

[MS 5554/25]

Negyvenéves tudományos működésemnek, mely a legkülönbözőbb problémák vizsgálatának szolgálatában állott, utolsó korszakát nyelvpsychológiai kutatásaim töltötték ki. E vizsgálatok kiindulópontja 1939-ben a Collège de France-ban **Theodule Ribot** születésének 100-ik évfordulóján a nyelv eredetéről tartott előadásom volt.³ Ezt követték a háború legelső éveiben írt és a holland királyi Tudományos Akadémia közleményeiben megjelent munkáim az emberi kommunikáció formáiról, az állatok állítólagos nyelvéről, továbbá a nyelvpsychológia és a nyelvfilozófia problematikájáról.⁴ Felfogásomnak végső formulázása 1946-ban Bernben megjelent „Ursprung und Vorgeschichte der Sprache” című könyvem, mely a nyelvpsychológiának új alapvetését és elméletét adja.

E könyvet a háború alatt írtam, a legnagyobb lelki nyomás és veszély közepette. Mikor a németek diákjainkat kényszermunkára hurcolták és kezdetét vette a politikai és faji üldözés, mi, a holland egyetemek tanárai, megtagadtuk előadásaink folytatását. E körülmény tette lehetővé, hogy izoláltságomban elmerüljek egy olyan kérdés vizsgálatában, mely a 19. század eleje óta annyi jeles nyelvészt és filozófust foglalkoztatott és oly sok és értékes elméletet hozott létre. Ezek az elméletek azonban nem elégítették ki a nyelvtudomány képviselőit, produktív erejük lassanként megszűnt, úgyhogy elérkezett az idő egy új elmélet felállítására.

Valami belső bizalom fogott el életem e kritikus szakában. Belső szükséglet ösztökélt, hogy éppen a nyelvvel foglalkozzam, mely oly sok jó és nemes és oly sok rossz és gonosz célnak szolgál. Az volt az érzésem, hogy nagy

---

³ De l'origine du langage. Centenaire de Th. Ribot et jubilé de la psychologie scientifique française. 939.

⁴ Die menschlichen Kommunikationsformen und die sog. Tiersprache. Proceedings Vol. 43 and 44. 1940/41; Die Spa

elődeim geniális tervei, bámulatraméltó nyelvi ismeretei és irodalmi készsége ellenére is – és ekkor W. von Humboldt és Renan, Hermann Grimm, de Saussure, Schuchardt és W. Wundt munkái lebegtek előttem – sikerülni fog a nyelv pszichológiájának oly alapvetését adni, mely összeköti a 19. század humanistáinak hagyományos ideáljait a mai kor tudományos törekvéseivel. A sors különös ajándékának kell tekintenem, hogy munkámat épp abban az időpontban sikerült befejeznem, midőn a németek kénytelenek voltak Hollandiát elhagyni és embertelenségeiket beszüntetni.

Most, midőn az a megtiszteltetés ért, hogy a Magyar Tudományos Akadémia megválasztott külföldi tagjává, azt hiszem a legmegfelelőbb, ha székfoglaló beszédemet abból a témakörből választom, mely munkásságom utolsó évtizedét, ha nem is teljesen, de mindenesetre nagy mértékben, kitöltötte.

Ha számot akarnék adni arról, hogy vizsgálataimban mi az **új**, akkor **öt** pontot emelnék ki. Az első: a régebbi elméletek **módszertani hiányosságának** és **tételeinek korlátozottságának** kimutatása. A második: az élőlények kommunikációs rendszerének visszavezetése egy **általános szociálbiológiai elvre, a kontaktusra**, mely legfejlettebb formája az emberi nyelv. A harmadik: a kommunikáció **három megjelenési formájának** megállapítása, melyek úgy genetikusan, mint strukturálisan élesen megkülönböztethetők egymástól. A negyedik: a nyelv **funkcióinak új osztályozása**, melyben az emberek kölcsönös megértésének három egymástól független és egyértelmű funkciója jut kifejezésre. Az ötödik pont: részleges kutatások alapján felépített **fogalomrendszer**, mely egy **általános nyelvpsychológiai elmélet alapjául** szolgál.

Elméletem magvát tehát egy szélesen megalapozott, az egymással kommunikáló élőlények összességét átfogó **életelv** képezi, mely a **verbális nyelvben** éri el legtökéletesebb manifesztációját.

Ha a kommunikáció azon legkezdetlegesebb formáját próbáljuk meghatározni, mely már az emberi beszéddel kapcsolatba hozható, anélkül azonban, hogy a nyelvnek egyetlen essenciális tulajdonságát is magában foglalná, egy oly hangszerű jelenségre kell rámutatni, mely bizonyos állatfajoknál a kommunikáció eszközéül szolgál, de amely valamilyen formában

az embernél is megtalálható. Ez a legprimitívebb kommunikáció egy ösztönös, **artikulálatlan kiáltás**, melyet az állat valamely cél elérése érdekében hoz létre. Az ilyen kiáltás tendenciája abban nyilvánul, hogy az állat szinte szimatolja annak a lénynek közelségét, aki pillanatnyi szükségletét kielégítheti, őt kényszerhelyzetéből kiszabadíthatja. E csoportba tartozik az állatok hívó hangja nemi szükségletükben, a fiatal állatok kiáltása veszély esetében, az anya-állat érélyes hangadása kölykeinek toborzásánál. E tendenciózus kiáltással az állat nem **bizonyos** individuumokat hív ugyan, de mégis elvárja a külvilágtól ösztönös „kívánsága” teljesítését. Ezt igazolja az a körülmény, hogy a kiáltás elhangzik akkor is, ha senki sincs a közelben. A kiáltó hang nem egyszerű reakciója a fájdalom vagy a félelem sensoromotorikus kifejezője, hanem a **külvilághoz intézett jeladás, mely várja a szükséglet kielégítését**.

Az ilyenfajta hívóhang igen gyakori csecsemőknél is. sőt bizonyos esetekben fellép felnőtt embereknél is, ha olyan körülmények közé kerülnek, melyekben a jeladásnak szánt kiáltás ösztönszerűleg fontosabb mint a szó. Ide tartoznak a hangos szignáljelek a tengeren, a hegyekben és a kollektív munkánál. Megjegyzendő, hogy ezek a hívóhangok a beszéd hatására elvesztik primitív kiáltás-jellegüket és többé-kevésbé artikulálatlan és fonematikus karakterrel lépnek fel.

A kommunikáció fejlettebb formája a **hívás**. A hívásnak már **felszólítási** jelleget tulajdonítunk. A domesztikált állat (kutya, macska) hangadással és egyéb mozdulatokkal egyértelműen fejezi ki szükségletét, és ezt jelenlevő és általa ismert egyénekhez intézi. Ami a tendenciózus kiáltásnál hiányzott, t.i. az **interindividuális viszony**, az a hívásnál a legjellegzetesebben megnyilvánul. A domesztikált állat és az ember között hívás segélyével kölcsönös viszony alakul ki, mely a megértést nagyban elősegíti. Ez a hívási aktus az ösztönszerű kiáltástól abban is különbözik, hogy a hívásnak alapját **egyéni tapasztalatok** képezik, míg a kiáltás tisztán **ösztönszerű és változatlan**. Az állat a kifejező hangoknak és viselkedéseknek egész tárházát hozza magával, de azokat változatosabbá tenni vagy gazdagítani nincsen módjában. Gondoljunk csak a háziállataink tipikus és kevésbé variált hangjaira és viselkedésére. A hívás ezzel szemben nem veleszületett képesség, ha az átöröklésnek van is benne némi jelentősége. Dresszúráról sem lehet itt szó, hanem csupán spontán cselekedetről, mely az állat individuális életével együtt változik.

Tapasztalataim szerint az állatvilágban hívással csupán bizonyos domesztikált állatoknál találkozunk, melyek e hangokat gazdájukhoz intézik. Hogy hívó hangokat domesztikált állatok egymás között is használnak-e vagy sem, az még megvizsgálandó. Fiatal állatok játéka felnőtt állatokkal mintha erre mutatna.

Mint a kutya gazdájához, úgy fordul a kisgyermek a praelingualis korában anyjához kívánságaival. A még nem beszélő gyermeknek nem áll más rendelkezésére, mint a hívó hang és azt használja széles keretekben. A fejlett nyelvben számos hangjelet találunk, melyek legnagyobb valószínűség szerint az inartikulált, spontán hívóhangokból származtak. Jellemző ezekre, hogy a nyelvek belső természetéhez és lexikális anyagához nem alkalmazkodnak és mindenütt azonosak. Ilyen pl. *halló, hé, hahó, szszsz, pszt.*

A hívásnak különösen jellemző tulajdonsága annak **parancsoló jellege**. Háziállatok és kisgyermekek bizonyos határozott mozgásokkal kapcsolt komplexumokkal **követelik** kívánságuk kielégítését. Állatok és gyerekek nem hagyják abba követelő viselkedésüket, míg kívánságuk nem teljesül. A hívóhanggal történő felszólítás minden esetben egy azonnal megvalósítandó célra irányul. Mindig parancsoló és sohasem feltételező. Egyoldalúsága és minden ellentmondást visszautasító imperatív természete miatt a hívás a reagáló partnerek között nem hoz létre benső kapcsolatot.

A hívásnak az imperatív természetén kívül van még egy más jellegzetes tulajdonsága, és ez **lokatív irányozottsága**. Ez annyit jelent, hogy az állat és a praelingualis gyermek tekintetével és kifejező mozdulataival azt a helyet, tárgyat vagy személyt jelzi, melyre, ill. kire kívánsága vonatkozik. A kutya az ajtóhoz szalad, ha a szobát el akarja hagyni, a macska az üres tálhoz lép és nyávogó hanggal és bizonyos tekintettel kifejezésre juttatja, hogy tejet akar, a házban szabadon mozgó majom az embert abba az irányba húzza, ahol az általa el nem érhető tárgy megtalálható. Mindezekből azt következtethetjük, hogy genetikusan a hívás a nyelvi felszólításnak előzetes formáját képezhette.

Az a tény tehát, hogy a hívás, anélkül, hogy az emberi nyelvnek egy primitív formáját jelentené, a nyelv imperatív és lokatív funkcióját magában foglal-

ja, arra jogosít fel, hogy a hívást **fejlődéstani szempontból** a nyelv **közvetlen előfokának** tekintsük. Ez a következőt jelenti: Ha feltesszük, hogy a kommunikáció eszközei hosszú fejlődési folyamaton mentek át, amíg a legfejlettebb formához, az emberi nyelvhez eljutottak, akkor a nyelvnek első, legkezdetlegesebb fokát, az ősnylvet, az individuumokhoz intézett artikulálatlan hívás előzte meg. E feltevésből kiindulva indokoltnak látszik az emberi nyelv imperatívumának az imperatív és artikulálatlan hívóhangokból való levezetése. ez a meggondolás egy hipotézishez vezet, mely szerint az emberi nyelv legkezdetlegesebb formája **imperatív** jellegű volt. Az ősember, aki ezt a nyelvet használta, közlési szükségletét eleinte azzal elégítette ki, hogy társait parancsoló módon bizonyos tevékenységekre, vagy annak abbahagyására készítette. Ez az **imperatív nyelv** már artikulált szavakat használt, mégpedig elsősorban igéket (fuss, hozz, gyere, menj). Az igéken kívül természetesen főnevek és mutató névmások is szerepelnek ebben a csökevényes nyelvben, mint: ez, az itt, ott, fent, lent. Ezeknek eredetileg nem volt megnevezés mutató funkciójuk, hanem egyedül az **imperatív intenció** szolgálatában álltak; nem egy konkrét helyzetet vagy ténybeli megállapítást hoztak kifejezésre, hanem szükségletek kielégítésére irányuló kívánságokat tettek érthetővé. A nyelv ilyen igen korlátolt funkciója nem ismeretlen előttünk. Gondoljunk csak azokra a kezdetleges nyelvi formákra, amelyekben köztünk és a beszéd első fokán álló gyermekek között az érintkezés folyik, valamint arra, hogy hasonló imperatív nyelv segítségével értetjük meg magunkat oly emberekkel is, kiknek nyelvét nem ismerjük.

Hypothesisünkéből természetesen következik, hogy az ősnylvben az igéknek volt a legnagyobb szerepük, minthogy azok fejezik ki legvilágosabban a cselekvést és az imperatív célzatot. Az igéknek ebben az átmeneti nyelvben **ideogrammatikus** jellegük lehetett, ami azt jelenti, hogy az igék nemcsak specifikus cselekvést, hanem változataikban különböző konkrét helyzeteket is ki tudtak fejezni, mint ahogy azt a mai primitív nyelvekben is tapasztalhatjuk.

Az ún. imperatív nyelv egy formájával a **gyermeknyelv** fejlődésének első szakában is találkozunk. A gyermek praelingualis kora végén spontán, parancsoló célzattal gyakran oly hangokat ad, melyek pszichológiailag megfelelnek az ige parancsoló módjának.

A linguisztikából pedig azt tanuljuk, hogy az **igét a legrégebbi nyelvi kategóriának** tekintik és épp ez a tapasztalat támogatja **az ige nyelvi prioritásának tanát**. Az ige ősi eredetét igazolja ezenkívül az a pszichológiai megfontolás, hogy az első, ami az ember figyelmét magára vonja, kétségkívül a **történés** éspedig a **mozgással**, illetőleg **helyzetváltoztatással** együtt járó **cselekvés**, mint pl. futás, vívás, hozás stb. Ez észleletek közlésének szüksége készítette az embert a nyelvfejlődés legelső szakában arra, hogy a történés és cselekvés kifejezésére speciális szavakat alkosson, ami az igehez, a verbumhoz vezetett.

Az ige időbeli prioritását számos nyelvész vallja. Már **Herder** 1770-ben kijelenti: „tönende Verba sind die ersten Machtelemente der ältesten Sprache. So sind die morgenländischen Sprachen voll Verba als Grundwurzeln der Sprache”. Újabban **Schuchardt** volt az, aki az ige prioritásának elvét magáévá tette. Az etnológiában is sok olyan adatot találunk, mely az elv általánosságát valószínűsíti. Az ige genetikus prioritásával szoros összefüggésben áll az **imperatívum grammatikai formájának ősi mivolta**. Ez az elvet ugyancsak több jelentékeny filológus hirdette, többek között **Bopp** és **Bréal**.

Miután az imperatív nyelv már térbeli, időbeli és személyes viszonyok megjelölésére szolgáló szószimbólumokat produkált, elérkezett az ideje annak, hogy a közlési, az **indikatív funkció**, mely, mint említettük, már az imperatív nyelvben kimutatható főnevekben és névmásokban is képviselve volt, saját grammatikai kategóriáját kifejlessze. Az állandó növekvő szükséglet szociális kapcsolatok kitágítására és elmélyítésére fokozatosan megteremtette a többi grammatikai kategóriákat és beszédformákat, míg végre a nyelv a maga teljességében kialakult. E tekintetben nincs különbség a primitív és a kultúrnépek nyelve között. Nincs oly primitív nyelv, melyben a nyelv bármely konstitutív tulajdonsága hiányoznék.

A nyelv korai fejlődésmenetének ez a vázlatos leírása utat nyit egy **új funkcióelmélet** felállítására.

A nyelv lényegének meghatározása attól függ, hogy milyen szempontból indulunk ki a nyelv fogalmának analtikus meghatározásánál. A filozófus más tulajdonságokat tart lényegeseknek, mint a nyelvész, ez utóbbi pedig oly sajátosságokat emel ki, melyeket a pszichológus joggal elhanyagol. A

psychológusok közt sincs teljes egyetértés, mert pl. a fenomenológiai irány képviselői más nézőpontból igyekeznek a nyelv lényegét megközelíteni mint azok, kik a fejlődéstanból indulnak ki. Kétségtelen, hogy mindezen szempontokban és az ezekből eredő fogalmi meghatározásokban van valami igazság, minthogy mindegyikük a nyelv **valamelyik** lényeges vonását emeli ki. De épp oly kétségtelen, hogy ezek a definíciók a nyelv **lényegét annak egységes mivoltában nem határozzák és nem is határozhatják meg.**

Ha a nyelv fogalmának elhatárolását minden önkénytől és minden elfogultságtól függetleníteni kívánjuk, oly kiinduló pontot kell keresnünk, amely lehetővé teszi egy a nyelv minden lényeges megnyilatkozását felölelő, de egyúttal minden, a nyelv és beszéd lényegéhez nem tartozó tulajdonságot kiküszöbölő definíció felállítását. Más szóval olyan definícióra van szükségünk, amely nem mond többet, de nem is mond kevesebbet, mint ami elégséges és szükséges. Ez lenne a nyelv **strukturális** meghatározása.

De tovább mehetünk és megpróbálhatjuk a definíciónak olyan tartalmat adni, melyből a nyelv egész **fejlődésmenetére érvényes alapelveket** vonhatunk le. Ha ez sikerül, akkor dűlőre vittünk egy problémát, melynek megoldása a mai nyelvfilozófiai felfogás szerint szinte lehetetlen, vagyis sikerült a **strukturális és genetikai szempontokat harmonikusan összeegyeztetni.**

A nyelv definíciója feltételezi, hogy előbb világos képet alkossunk magunknak a nyelv értelméről. A nyelv lényegénél fogva **ORGANON ESZKÖZ** és ebből következik, hogy a nyelv valódi értelme annak **CÉLJÁBAN** rejlik. A cél: emberek között szellemi kapcsolatot teremteni, gondolatcserét lehetővé tenni és tapasztalatokat, gondolatokat, kívánságokat adequat formában közölni. Mind minden eszköznél, itt is arról van szó, hogy a cél és az eszköz között szükségszerű és állandó kapcsolat jöjjön létre.

E teleológiai álláspont két alaptételhez vezet. Az első úgy formulázható, hogy a nyelv egy különösen fejlett és megjelenési módjában és struktúrájában **egyedülálló eszköze a kölcsönös megértésnek, a gondolkodásnak, a szellemi alkotásnak, az önismeretnek és a belső élet kifejtésének.** A nyelv értelmének ez a meghatározása az összes konkrét beszédhelyzetekre vonatkozik, tehát mind a párbeszédre és a monológra, mind az egyoldalú, de kölcsönös megértésen alapuló beszédre.

Míg az első tétel a nyelv céljából indul ki, a második a nyelvet mint eszközt tekinti, melynek segítségével a nyelv említett céljait megvalósítani törekszik. E szempontból a **nyelv olyan jelek összessége, mely a külvilág eseményeit a belső világunk állapotait meghatározott értelmi és jelrendszer segítségével kifejezésre juttatja**. Az emberi nyelv abban különbözik minden más közlésmódtól, hogy **szimbolikus jeleket** használ és épp ezen sajátosságának köszönheti fejlődését és szellemtörténeti jelentőségét.

Bármily fontos azonban a nyelv szimbolikus kifejezőmódja, ez mégsem elegendő a nyelv fogalmának egyértelmű meghatározására, már azért sem, mert a szimbolikus kifejezés nem tartozik a nyelv kizárólagos sajátosságaihoz. Tudjuk, hogy a képzőművészetben, zenében, táncművészetben, valamint vallási szertartásoknál is használnak szimbolikus jeleket, minden nyelvi intenció nélkül. (Ez a szempont elkerülte **Cassirer** és hívei figyelmét, kik a szimbolikus formának centrális jelentőségét túlbecsülték.)

Ha a nyelvet kimerítően akarjuk definiálni, akkor nem elegendő a jelzett két alapelv szintetikus összefoglalása, hanem oly formulázásra kell törekednünk, mely a nyelv **alapfunkcióit** is magában foglalja.

De mik a nyelv alapfunkciói? Hogy erre nem könnyű a felelet, azt mutatja a számos funkcióelmélet, melyek egyike sem nyert általános elismerést. A funkcióelméletek közös hibája az, hogy a teoretikusok nem ismerték fel azokat az elveket, melyek az alapfunkciók megállapításánál **általában** érvényesítendőek.

Nézetem szerint a legáltalánosabb elv az, hogy az alapfunkcióknak egy mástól függetlennek kell lenniök és pedig abban az értelemben, hogy mindegyik autonómiával és önálló hatáskörrel rendelkezék. Továbbá kívánatos, hogy a funkciók egy fogalomkörhöz tartozzanak, tehát ne legyenek részben biológiaiak, részben pszichológiaiak, vagy részben absztraktok és részben konkrétok. Ezenkívül a funkcióknak lényegükben *equivalenseknek* kell lenniök, azaz a rendszerben egyenlő szerepet kell játszaniök. Miután ezen logikai, illetőleg fogalomalkotási követelményeknek az ismert funkcióelméletek közül egyik sem felelt meg, szükségesnek találtam egy új funkcióelmélet felállítását.

A nyelvnek **három alapfunkcióját** különböztetem meg, melyek az emberi

megértés minden lehető formáját magukba foglalják és kimerítik. Nyelvi viszonylatban az emberek között nem találhatunk más intenciót, mint az embertársak bizonyos cselekvésre **felszólítani (imperatívum)**, velük valamint **tudatni, őket valamiről értesíteni (indicatívum)** és végül hozzájuk **kérdéseket intézni (interrogatívum)**. Nincs olyan kifejezési módja az emberek szellemi kapcsolatának, mely e három funkcióra ne volna visszavezethető. Ki kell emelnem, hogy e fogalmakat nem logikai vagy grammatikai, hanem **psychológiai** értelemben kell felfognunk. Hogy az interindividuális nyelvi kapcsolatnak e három főalakja milyen grammatikai formában jelenik meg, az másodlagos jelentőségű. Tudjuk, hogy pl. a parancsot nem csak imperatív, hanem indikatív, sőt interrogatív formában is ki lehet fejezni. (Lenne szíves s szobát rögtön elhagyni?)

E három funkció nemcsak **psychológiailag** és **strukturálisan** különbözik egymástól, hanem **genetikai szempontból** is. Ha gyermeki nyelv fejlődését vizsgáljuk, akkor azt találjuk, hogy ontogenetikailag a kérdés későbbi keletű, mint a közlés és a parancsolás és e két utóbbi sem lép fel egyidejűleg, hanem az imperatívum előbb, mint az indicatívum. A kisgyerek akarátát már 9-12 hónapos korában imperatív formában hozza kifejezésre. 14-15 hónapos korában kezdetét veszi a környezet tárgyainak megnevezése, míg legkorábban a második életév végén használ a gyermek először egy vagy kétfagú kérdő mondatot.

Arra nézve, hogy e három funkció a nyelv filogenetikai kialakulásában is időbeli egymásutánban lépett-e fel, történelmi adatok nem állnak rendelkezésünkre, de az összehasonlító nyelvtudomány az imperatívum grammatikai formájának időbeli prioritását tanítja. Ezzel valószínűsíti a három funkcióelmélet genetikai hátterét is.

E megfontolások alapján feltehető, hogy a nyelv ősi formája oly beszéd lehetett, mely elvileg imperatív, indikatív és interrogatív kifejezésmóddal rendelkezett.

E három alapfunkció felállítása lehetővé teszi, hogy a nyelvnek oly definícióját adjuk, mely a nyelv három pragmatikus elvét, vagyis **értelmét, célját** és **eszközét** egységesen magában foglalja. A nyelv értelme: a kölcsönös megértés, célja: tényeket, szándékokat, kívánságokat közölni és másokat közlésre ösztönözni. Ezen célokat a nyelv **szimbolikus jelek** használatával éri el, ami a hang- és jelbeszédben éppúgy megnyilvánul, mint az írásban.

A nyelvet tehát a következőképpen definiálhatjuk: **Nyelv alatt a kommunikációs formát értjük, mellyel kölcsönös megértés céljából, artikulált és különböző értelmi kapcsolatokban fellépő szimbolikus jelek segítségével, követeléseket és kívánságokat kifejezésre juttatunk, a külső és belső világ jelenségeit leírjuk és másokkal közöljük, végül kérdésekkel másokat közlésre és cselekvésre készítetünk.**

E definíciónak az az előnye, hogy a nyelvet, illetőleg a beszédet minden egyéb kommunikáció-formától megkülönbözteti, még olyanoktól is, melyeket az ember interindividuális viszonylatokban használ. Ilyenek a mimika, pantomímia, piktografia.

Az adott definíciónak további jelentősége, hogy az ún. **állatnyelvet**, mely annyi zavarra és félreértésre adott alkalmat, a nyelvpsychológiából kiküszöböli. Az állatnyelv sem genetikus, sem strukturális tekintetben nem tartozik a nyelvhez. Lényegében kifejező hangadás, melynek bizonyos állatfajoknál kommunikatív funkciója van. Az ún. állatnyelv a kommunikáció **általános** fogalma, de nem a beszéd fogalma alá tartozik. Az állatnyelv fogalmának tehát nincs helye a tudományos terminológiában és még átvitt értelemben sem tanácsos használni, amint azt v. **Frisch, Wasman, Yerkes** és mások teszik. E fogalom analógiás használata ugyanis szorosabb rokonságot tüntet fel a beszéd és az állat ösztönös érzelmi megnyilvánulása között, mint az jogosult. Az analógiának ugyan nagy jelentősége van a tudományos és praktikus gondolkodás területén, de egyúttal sok félreértésre és tarthatatlan általánosításra ad alkalmat.

Azt hiszem, hogy ily módon világossá vált, hogy az itt adott definíció nem csupán egy újabb meghatározás, mely a régebbiek mellé helyezhető s a kutatók tetszésétől függ, hogy érvényességét elismerik-e vagy sem, hanem olyan definíció, mely szigorú módszertani elvek alkalmazásával alakult ki, s amely alkalmas arra, hogy az eddigi ellentmondásokat, félreértéseket mindenkorra kiküszöbölje.

Előadásomban nem térhetek ki a nyelvpsychológiai elméletem egészére, különösen arra, hogy **elméleten egy négy, egymástól független hármas fogalomcsoportból álló zárt szisztémát alkot**. Csak arra akarok rámutatni, hogy az e rendszerbe felvett fogalmak magukban foglalják a kutatás és klasszifikálás olyan szempontjait, melyek a psychológiában, fejlődéstan-

ban, nyelvtörténetben, linguistikában és praehistóriában új utakat nyithatnak; mely reményem szerint máris megvalósult.

A nyelv eredetével és történetével való foglalkozás az emberi szellem örökké fennmaradó és soha nem csillapítható szükséglete. A nyelv az emberi szellem legmagasabb rendű tevékenysége és egyúttal annak leglényesebb sajátossága. Nincs oly emberi alkotás, mely jobban, adaequatabban jellemezné egy nép szellemiségét, gondolkodását, törekvését, az emberről és a Kozmosról alkotott képzetait, mint a nyelv. Azt hiszem, hogy sem a képzőművészet, sem a jog, sem a társadalom formái, sem a technika és a gazdaság nem lehet egy nép kulturális fokának oly egyértelmű mértéke, mint a nyelv. A nyelv a nép tapasztalatainak és bölcsességének tárháza. A nyelv lexikális anyagában és gazdag beszédformáiban, különösen a szinonimákban és heteronimiákban, metaforákban és analógiákban a nép lelkének, szellemének és kultúrájának oly kritériumai rejlenek, melyeket még sem a nyelvtudomány, sem a történet nem kutatott fel. Erkölcsi és szociális normák, vallási és társadalmi formák, sőt még a családi és társadalmi tagozódás sem képzelhető el nyelvi formulázás nélkül.

A nyelv mint az emberiség szellemének megnyilvánulása mindent befolyásol, amit az emberi szellem és az emberi lélek a tudatban és a tudattalanban létrehoz. Tapasztalatok, ismeretek, élmények és gondolatok elsősorban a nyelv és írás útján rögződnek meg és szállnak át későbbi generációkra. Így kapcsolja össze a nyelv és az írás szellemi tartalmánál fogva az időt és teret és érezteti hatását a távoli jövővel. Így lesz a beszéd fáradhatatlan aktivitásával a növekvő szükségletek hatása alatt és a haladás vágyától hajtva a gondolkodásnak, a kölcsönös megértésnek, a hagyománynak, az alkotásnak és a kifejezésnek soha ki nem apadó forrásává.

IRODALOM

- DONÁTH PÉTER (2007): *Adalékok Nagy László pályájához*. Budapest: Trezor, elektronikusan: <http://mek.oszk.hu/05100/05123/05123.pdf> és <http://www.oki.hu/lj.php?kod=2007-07-mt-Donath-Nagy-lj.html>
- DUIJKER, H.C. (1955): In memoriam Géza Révész. *Acta Psychologica*. 11, 357-359.
- GÁBOR ÉVA (1991): Révész Géza (1978-1955). In: Kiss György (szerk.): *Tanulmányok a magyar pszichológia történetéből*. Budapest: Akadémiai, 24-36.

- GÁBOR ÉVA (2008): *Emlékezés a 130 éve született Révész Gézára.*
http://www.mpt.hu/index.php?option=com_content&task=view&id=223&Itemid=1 A Magyar Pszichológiai Társaság honlapján.
- HERMANN, IMRE (1940): Studien zur Denkpsychologie. *Acta Psychologica*, 5, 22-102.
- MÉSZÁROS JUDIT (2008): „Az Önök bizottsága”. *Ferenczi Sándor, a budapesti iskola és a pszichoanalitikus emigráció.* Budapest: Akadémiai
- PLÉH CSABA (2009): A korai magyar kísérleti pszichológia és a nagyvilág: Révész Géza emlékére. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 64, 464-495.
- RÉVÉSZ, GÉZA (1946): *Ursprung und vorgeschichte der sprache.* Bern: Francke
- RÉVÉSZ, GÉZA (1956a): *The origins and prehistory of language.* New York: Philosophical Library
- RÉVÉSZ, GÉZA (1956b): Bibliography of works and papers. Révész, G. *Acta Psychologica*. 12, 208-215.
- RÉVÉSZ GÉZA (1985): *Tanulmányok.* Válogatta, szerkesztette és az előszót írta: Csillagné Gál Judit, Budapest: Gondolat
- RÉVÉSZ GÉZA in: *Zsidók Siófokon.* URL:
sites.google.com/site/zsidoksiofokon/Home/tartalom---contents/jelentos-szemelyisegek/revesz-geza-1878-1955
-

Közlemény

A Thalassa Alapítvány ezúton is tisztelettel mond köszönetet mindazoknak, akik 2009-ben személyi jövedelemadójuk 1%-val támogatták a 18013784-1-41 adószámú alapítványunkat.

Az APEH 2009 októberében 217 657 forintot utalt át a Thalassa Alapítvány 10200902-32711015 számú bankszámlájára.

Edited by Tihamér Bakó, Antal Bókay, Anna Borgos, Ferenc Erős (chairman of the editorial board), György Péter Hárs, György Hidas, Anna Kovács (technical editor), Kata Lénárd, Judit Mészáros, Júlia Vajda, Anna Valachi.

THALASSA is the journal of the Sándor Ferenczi Society, Budapest.

THALASSA is the title of Sándor Ferenczi's classical work.

THALASSA symbolically refers to the sea, the womb, the origin, the source.

THALASSA is an interdisciplinary journal devoted to free investigations in psychoanalysis, culture and society.

THALASSA has roots in the historical traditions of Hungarian psychoanalysis, but is not committed to any particular school or authority.

THALASSA welcomes all original contributions, historical, theoretical, or critical, dealing with the common problems of psychoanalysis and the humanities.

DESCRIPTION OF THE PRESENT ISSUE (2009/4)

PSYCHOANALYSIS IN HUNGARY, 1918–1919

The present issue commemorates the ninetieth anniversary of Sándor Ferenczi's appointment to the newly established Chair of Psychoanalytic Studies at the Medical Faculty of the University of Budapest in 1919. On this occasion, the articles deal with significance, the background and the consequences of the period of the Hungarian revolutions in 1918–1919 for the development of Hungarian psychoanalysis and psychology in general.

FERENC ERŐS, Ferenczi's university carrier: background and chronology.

The article presents a historical chronology of the events preceding and following Ferenczi's appointment to the Chair of Psychoanalytic Studies by the People's Commissariat for Public Education on April 25, 1919. The chronology, going back to 1908, helps to understand the broader historical, political, institutional, and professional context of the role played by Ferenczi and other psychoanalysts during the 1918–1919 revolutionary periods. The chronology contains the most important political events, as well as the various stages of the political and cultural struggles between the revolutionary governments and the Budapest University. The documents suggest that Ferenczi's appointment had only been made possible by the limitation and suspension of the autonomy of the University authorities. Excerpts from the correspondences between Freud,

Ferenczi and other psychoanalysts demonstrate the highly ambivalent reception of these developments by themselves. Two original documents are also published as addendums to the article. The first is an excerpt from the minutes of a meeting of the Medical Faculty in 1913, which refuses Ferenczi's application for obtaining the title of Privatdozent. The other one is a transcribed list of the names of medical students who signed a petition in early 1919 to the Minister of Public Education to promote Ferenczi's invitation for lecturing at the University.

MICHAEL SCHRÖTER, 'On the Teaching of Psycho-Analysis in Universities'. On the rediscovery of the lost original. The article, published originally in 2009 in the German journal *Merkur* under the title "Freuds Memorandum »Soll die Psychoanalyse an der Universität gelehrt werden?« Zur Wiederauffindung des verschollenen Originals" deals with Freud's article "On the Teaching of Psycho-Analysis in Universities" which was originally published in the Hungarian medical journal *Gyógyászat* in March 1919. The original German version of the article was, for a long time, believed to be lost, so the Hungarian text had been translated first to English, and then re-translated to German. However, the author found recently the original German version in the archive of Max Eitingon's papers in Jerusalem. In the article, the broader historical context of Freud's article is analyzed, and the original German and the re-translated texts are compared.

PÉTER GYÖRGY HÁRS, The "Red Róheim". The subject of this essay is Géza Róheim's life history in Hungary, and his friendship with Morton Jellinek – with special regard to their role during the Hungarian Councils' Republic in 1919. Géza Róheim, the pioneer of psychoanalytical ethnology and/or ethno-psychoanalysis was fired from his position at the Hungarian National Museum in 1920 because of his former – "communist" behaviour. Afterwards, he was largely marginalized by the Hungarian ethnological circles as well. In 1944, when he lived already in the United States, his books had been put on index in Hungary – along with the books of many authors of Jewish origin. His friend, Morton Jellinek was in 1918–1919 also a member of the Hungarian Psychoanalytical Society; had been analysed by Sándor Ferenczi and was in contact with Freud, too. He was a bizarre figure of the history of psychoanalysis and psychiatry: later he described the so-called "Jellinek-disease" (in alcoholology), and had made an unusual academic carrier in the field of psychiatry – possibly without proper qualifications. In 1918–1919, he pretended to be a ministerial secretary, and in the early twenties, he had been involved in a curious embezzlement affair, and, as a consequence, he had to leave Hungary.

CSABA PLÉH, Géza Révész – Tensions of fate in the mirror of his correspondence and inaugural speech. The essay shows – in the basis of original documents – a few moments of the life Géza Révész, the great figure of the early Hungarian and Dutch experimental psychology. The archival sources prove that – contrary to the legend – he had been appointed to chair of experimental psychology at the Faculty of Humanities of the Budapest University in September 1918, before the outbreak of the revolution and collapse of the Austro-Hungarian Monarchy. His correspondence after his emigration shows that he had maintained continuous contact with the psychoanalyst Imre Hermann, his one-time assistant at the University department. His correspondence with Gyula Kornis, one of the leading figures of the conservative cultural policy in Hungary between the two world wars betrays a human solidarity that reminds us a professionalism that transcends politics. After the Second World War, in the few years of the renewal of the Hungarian intellectual life, Révész was elected as member of the Hungarian Academy of Science. The documents of this election process are presented here, along with his inaugural speech on the origin of language, one of Révész’s favourite subject that is highly relevant even today.

*

We accept contributions in Hungarian, English, German or French. Authors are requested to provide their papers with an English and/or Hungarian summary. Original articles, reviews, reflections, and suggestions should be sent to Dr. Ferenc Erős, Institute for Psychological Research of the Hungarian Academy of Sciences, Victor Hugo u. 18–22, H-1132 Budapest.
Phone/fax: (36-1)239-6043.
E-mail: thalassa@mtapi.hu erosf@mtapi.hu
Homepage: <http://thalassa.mtapi.hu>

THALASSA is published by the Thalassa Foundation, Budapest (address above).

The present issue of THALASSA was supported by the National Cultural Fund of the Republic of Hungary.

Thalassa is edited in cooperation with the “Theoretical psychoanalysis” PhD program of the Doctoral School in Psychology of the University of Pécs, and of the Institute for Psychological Research of the Hungarian Academy of Sciences.

Contents

PSYCHOANALYSIS IN HUNGARY, 1918–1919

Ferenc Erős: Ferenczi’s university carrier:
background and chronology 3

Michael Schröter: ‘On the Teaching of Psycho-Analysis in
Universities’. On the rediscovery of the lost original 29

György Péter Hárs: The “Red Róheim” 45

Csaba Pléh: Géza Révész – Tensions of fate in
the mirror of his correspondence and inaugural speech 75

English Summaries 101